ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE

4

TOMUL 47

OCTOMBRIE – DECEMBRIE

1996

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

https://biblioteca-digitala.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN"

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor șef: MIRCEA BABEȘ
Redactor șef adjunct: ALEXANDRU PĂUNESCU
Membri: PETRE ALEXANDRESCU, ALEXANDRU AVRAM, ALEXANDRU BARNEA, ION MOTZOI-CHICIDEANU, NICULAE CONOVICI, ANTAL LUKÁCS, SEBASTIAN MORINTZ, CONSTANTIN C. PETOLESCU
Secretar de redacție: MIHAELA UDRESCU

În țară, revista se poate procura prin poștă, pe bază de abonament la: RODIPET S.A., Piața Presei Libere, nr. 1, Sect 1, P. O. Box 3–57, Fax 401-2226407, Tel. 6185103; 2224126, București; ORION PRESS INTERNATIONAL S.R.L., Șos. Olteniței, 35–37, Sect. 4, P. O. Box 61–170, Fax 401-3122425; 401-6347145, Tel. 6346345, București; AMCO PRESS S.R.L., Bd. N. Grigorescu, 29A, ap. 66, Sect. 3, P. O. Box 57–88, Fax 401-3125109, Tel 6439390; 3125109, București.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite Colegiului de redacție pe adresa: str. Henri Coandă 11, 71119, București, tel. 6597152, fax 401-6503410.
Normele de redactare a manuscriselor și lista abrevierilor folosite în revistă au fost publicate în tomul 46, 1995, nr. 3–4, p. 343–370.

APARE DE 4 ORI PE AN

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie nr. 13, Sector 5, C. P. 5-42,
Tel. 4103846; 4103200/2107, 2119
76117 București

https://biblioteca-digitala.ro

STUDII ŞI CERCETARI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

TOMUL 47 **nr. 4** **octombrie–decembrie 1996**

SUMAR

https://biblioteca-digitala.ro

ETUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE ET D'ARCHÉOLOGIE

TOME 47 **N° 4** **Octobre – Décembre 1996**

SOMMAIRE

ÉTUDES

DISCUSSIONS

RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES DE TERRAIN

PETITES DÉCOUVERTES

CHRONIQUE

HOMMAGE

https://biblioteca-digitala.ro

CONSIDERAŢII ARHEOLOGICE ÎN LEGĂTURĂ CU TRECUTUL MÂNĂSTIRII TISMANA

de GH. I. CANTACUZINO

Săpăturile arheologice efectuate la **mânăstirea Tismana**, în vederea restaurării, în 1970–1976, au căutat să lămurească problema vechimii bisericii. Observaţiile stratigrafice asupra nivelului de construcţie a edificiului au fost împiedicate de intervenţiile târzii. La nord de biserică au fost descoperite urme (mortar, pietre) reprezentând primele manifestări constructive din zonă; în partea de NE a ansamblului – resturi ale vechiului zid de incintă; în interiorul bisericii – **obiecte de podoabă** şi **piese de vestimentaţie**, între care un **costum feminin de ceremonie** din **sec. XVII**.

Mânăstirea Tismana, intrată de mult în legendă, s-a aflat mereu în atenţia specialiştilor din diferitele domenii ale ştiinţelor istorice. În legătură cu biserica, pe care N. Ghika-Budeşti a caracterizat-o drept „...monumentul cel mai deosebit al epocii sale şi cel mai dificil de analizat datorită stării în care s-a păstrat"[1], opiniile asupra datării exacte şi a transformărilor suferite sunt variate şi uneori contradictorii. Pentru elucidarea tuturor acestor probleme, pe lângă aprofundata analiză a izvoarelor documentare sau a particularităţilor stilistice ale monumentului, o pondere deosebită o pot avea dovezile arheologice. Din păcate, săpăturile întreprinse în 1934 de Virgil Drăghiceanu au fost prea puţin valorificate. Cercetările efectuate începând din 1970 nu au putut fi extinse pe măsura necesităţilor decât în interiorul bisericii. Aşteptarea unor elemente mai edificatoare printr-o continuare a cercetărilor a motivat întârzierea publicării rezultatelor. Prezentarea acestora este însă necesară, cu atât mai mult cu cât posibilitatea obţinerii unor noi date e destul de scăzută.

Înaintea examinării acestor rezultate este utilă o succintă rememorare a datelor istorice cunoscute în legătură cu ridicarea şi evoluţia clădirilor ansamblului monastic de la Tismana, precum şi a opiniilor exprimate asupra arhitecturii bisericii.

Izvoarele de diferite categorii cuprind, pe lângă informaţiile care constituie repere cronologice sigure, şi date care au putut lăsa loc ipotezelor privind începuturile mânăstirii şi vechimea lăcaşului ce se înalţă în mijlocul incintei.

Primul hrisov al mânăstirii Tismana este cel dat de Dan I la 3 octombrie 1385, în care domnul precizează că, aflând „la locul numit Tismana, o mânăstire nu întru toate părţile ei terminată", ridicată din temelie de tatăl său, Radu I voievod, care „n-a sfârşit-o din pricina scurtimii vieţii", a clădit deplin acest hram, întărindu-i atât daniile făcute de tatăl său cât şi cele pe care însuşi le adăugase. În acelaşi act

[1] N. Ghika-Budeşti, BCMI 35, 1942, 1–2, p. 14.

SCIVA, tomul 47, nr. 4, Bucureşti, octombrie–decembrie, 1996, p. 343–368

https://biblioteca-digitala.ro

sunt întărite şi daniile făcute de Vladislav I mânăstirii Vodiţa şi se garantează statutul de sine stătător (samovlastie) al celor două mânăstiri după „orânduiala şi datina lui Nicodim”[2]. Cuvintele lui Mircea cel Bătrân din hrisovul dat la 27 iunie 1387 „acest hram (...) să-l întăresc cu toate darurile şi veniturile şi cele nedesăvârşite să le împlinesc”[3], au fost interpretate ca putându-se referi nu numai la completarea înzestrării ctitoriei dar şi la unele lucrări de construcţie în incintă[4]. Un important reper cronologic este cuprins într-unul din exemplarele hrisovului dat de Dan II la 5 august 1424, care poartă pe verso însemnarea: „S-a sfinţit biserica la anul 6886 <1377–1378>; a murit sfânt părintele nostru Nicodim în anul 6915” <1406–1407>[5]. În noiembrie 1406 clădirile mânăstirii aveau proporţiile şi calităţile necesare pentru a adăposti întreaga curte a domnului[6].

Conform tradiţiei păstrate în mânăstire şi consemnată în „Viaţa Sf. Nicodim” scrisă de Ştefan ieromonahul în 1839, întemeietorul ei a ridicat întâi „o biserică mică de lemn dintr-un tis mare” şi a cerut ajutorul domnului pentru zidirea unui lăcaş mai mare şi a clădirilor mânăstireşti necesare, voievodul Radu I înălţând din temelie mânăstirea, săvârşită de fiul său Dan I[7]. Tot ieromonahul Ştefan menţionează că biserica mare ar fi fost arsă, „sfărâmată până la pământ”, refacerea fiind începută la 1520 şi terminată în 1542 – dată menţionată pe „stâlpul uşii bisericii celei mari”[8]. Textul, care conţine serioase confuzii şi neclarităţi, trebuie însă interpretat cu toată prudenţa[9].

[2] DRH B I, Bucureşti, 1966, nr. 7.

[3] *Ibidem* nr.8.

[4] E. Lăzărescu, Romanoslavica 11, 1965, p. 275.

[5] DRH B I, nr. 53. Hrisovul conţine o formulare asemănătoare cu cea din documentul din 27 iunie 1387: „să-l întăresc cu toate daniile şi veniturile şi să împlinesc cele neîmplinite”. Împrejurările politice ale întemeierii Tismanei au fost analizate de Emil Lăzărescu, *op. cit.*, p. 270–277.

[6] Cunoscutul hrisov dat de Mircea cel Bătrân la mânăstirea Tismana precizează: „şi aceasta a fost în anul 6915 (1406), indiction 15, mergând domnia mea către Severin, să mă întâlnesc cu craiul, astfel am ajuns la mânăstire în luna noiembrie 23 zile, cu toţi egumenii mânăstireşti şi cu toţi boierii domniei mele”, DRH B I, nr. 32.

[7] Ştefan din Tismana Ieromonahul, *Viaţa prea cuviosului părintelui nostru Nicodim Sânţitul*, ed. I. Bobulescu, Bucureşti, 1883, p. 45, 47–48. Pe racla de argint din 1671 în care s-a păstrat degetul Sf. Nicodim este scris: „Sfântul Nicodim făcu besearică pre tis şi numi Tismana” (Al. Ştefulescu, *Mânăstirea Tismana*, Bucureşti, 1909, p. 127).

[8] *Viaţa...*, p. 71–72.

[9] Prin minuţioasa analiză a izvoarelor, în amplul său studiu *Nicodim de la Tismana şi rolul său în cultura veche românească. I. Până la 1385*, Emil Lăzărescu ajungea la concluzia: „ *Viaţa lui Nicodim*, datorată lui Ştefan Ieromonahul nu este decât o vastă amplificare a *Pomenirii* din 1767, prin interpolarea între puţinele ştiri – toate de provenienţă orală – ale acesteia România, a unor date extrase din izvoare documentare, narative şi epigrafice (folosite adesea fără discernământ şi interpretate fantezist), precum şi a câtorva elemente foloclorice, de cele mai multe ori lipsite de valoare istorică. Numai în puţinele cazuri în care Ştefan consemnează propriile sale observaţii sau pe cele ale unor martori oculari, *Viaţa...*, poate servi ca izvor istoric; în toate aceste cazuri, ştirile se raportează, cu o singură excepţie (...) la trecutul apropiat al mânăstirii Tismana” (Romanoslavica 11, 1965, p. 248–249. Confuziile din textul ieromonahului Ştefan despre începerea refacerii mânăstirii la 1520 „de Radu vv. cel Frumos” şi rămânerea ei nedesăvârşită „peste 10 ani mai mult, până la domnia fiului său Mircea Voievod ” în 1542, dată înscrisă pe „stâlpul uşii bisericii celei mari, afară în tindă jos” (p. 77) – inscripţie care a reprezentat principala dovadă pentru afirmarea acestei refaceri – se datorează unei erori de lectură, în urma căreia au fost întregite „Mircea” slovele мр҃ prin care în inscripţie: este redat numele lui Marcu Voievod, fiul lui Petru Voievod – Radu Paisie (vezi Ştefulescu, *op. cit.*, p. 117 şi fig. de la p. 96).

https://biblioteca-digitala.ro

Lucrări efectuate la mânăstire în timpul lui Neagoe Basarab (1512–1521), care „toată biserica o au acoperit cu plumb şi alte lucruri au obârşit” sunt menţionate de Gavriil Protul[10]. Ancadramentul aflat la intrarea în pronaos poartă săpată în piatră data 1542. Izvoarele menţionează şi alte lucrări. În 1564, biserica a fost zugrăvită prin grija vornicului Nedelco Bălăceanu, meşterul zugrav fiind Dobromir din Târgovişte[11].

Zidurile ce apărau mânăstirea au avut de suferit în 1610–1611, datorită atacurilor de pradă ale oştilor principelui Transilvaniei, Gabriel Bathory. Matei Basarab s-a adăpostit la mânăstirea Tismana după venirea la domnie a lui Leon Vodă, în 1629, înainte de a se retrage în Ardeal. După ce a ajuns domn, Matei Basarab a iniţiat ample lucrări de refacere şi construcţie a incintei şi clădirilor mânăstirii[12]. La 1698, Cornea Brăiloiu, mare ban al Craiovei, a făcut pe cheltuiala sa casele egumeneşti şi a reparat unele chilii[13].

Diferite lucrări s-au executat în sec. XVIII. Din 1743 datează rozetele de piatră din partea superioară[14]. Pictura bisericii a fost refăcută în două etape: în 1732, pe cheltuiala mânăstirii, care avea egumen pe Ioan arhimandritul, şi cu ajutorul jupânesei Stanca Glogoveanu, zugravi fiind Ranite Gligorie, Gheorghie şi Tudor; alte zugrăveli („biserica, oltariul şi tinda şi amvonul”) au fost terminate în 1766, cu „toată cheltuiala” Stancăi Glogoveanu, de zugravul Dimitrie Diaconul[15]. În timpul războiului turco-austriac din 1787–1792, mânăstirea a suferit distrugeri, efectuându-se reparaţii începute în 1790–1793 şi încheiate în 1798, de egumenul Ştefan[16].

Întăriturile mânăstirii Tismana au constituit una din principalele baze de rezistenţă ale lui Tudor Vladimirescu şi pandurilor săi[17].

Importante lucrări, care aveau să schimbe în mod nefericit înfăţişarea mânăstirii, au fost începute în timpul domniei lui Gheorghe Bibescu. În 1843–1844, între lucrările de reparaţie a bisericii s-a numărat şi lărgirea ferestrelor; pe ancadramentul dinspre est se află înscrisă data 3 mai 1843[18]. Urmărind folosirea mânăstirii ca reşedinţă de vară, domnul a iniţiat în 1846 lucrările care au fost continuate cu întreruperi până în 1855, sub conducerea arhitecţilor Ioan Schlatter,

[10] T. Simedrea, *Viaţa şi traiului Sf. Nifon, patriarhul Constantinopolului. Introducere şi text*, Bucureşti, 1937, p. 26.

[11] Ştefulescu, *op. cit.*, p. 119–120; V. Brătulescu, MitrOlt 15, 1963, 5–6, p. 364.

[12] Ştefulescu, *op. cit.*, p. 5–6, 69; Rada Teodoru, *Mânăstirea Tismana*, Bucureşti 1966, p. 12; D. Bălaşa, MitrOlt 27, 1975, 10–12, p. 986; D. Bălaşa, T. Hrisant, *Mânăstirea Tismana vatră străbună*, Craiova, 1983, p. 68–69. Construcţiile iniţiate de Matei Basarab sunt amintite de Paul de Alep (*Călători străini despre ţările române* VI, Bucureşti, 1973, p. 197–198).

[13] Ştefulescu, *op. cit.*, p. 399; V. Brătulescu, MitrOlt 16, 1964, 5–6, p. 474-475.

[14] V. Drăghiceanu, BCMI 27, 1934, 79, p. 6.

[15] Ştefulescu, *op. cit.*, p. 134–137; Teodoru, *op. cit.*, p. 12–13; Bălaşa, *op. cit.*, p. 991–992.

[16] Distrugerile sunt menţionate de Ştefan Ieromonahul, *Viaţa* ..., p. 73; pentru reparaţiile ulterioare vezi Ştefulescu, *op. cit.*, p. 75; Bălaşa, Hrisant, *op. cit.*, p. 78.

[17] Bălaşa, Hrisant, *op. cit.*, p. 100–108.

[18] Ştefulescu, *op. cit.*, p. 145–146.

https://biblioteca-digitala.ro

Olein şi Scarlat Beniş. Clădirile din incintă au fost transformate în stil neogotic iar biserica mutilată prin demolarea exonartexului ce înconjura pronaosul[19]. După incendiul distrugător din 1861 au fost efectuate diferite reparaţii între 1888–1891[20]. În 1934, Comisiunea Monumentelor Istorice a iniţiat lucrări de restaurare, sub conducerea arhitectului Em. Costescu, bazate pe cercetări ale arhitecturii şi arheologice[21]. În 1954 s-au efectuat lucrări importante; au fost scoase la lumină picturile din sec. XVI din pronaos, frescele din sec. XVIII suprapuse fiind extrase şi expuse muzeal[22]. În incintă şi la biserică, o nouă etapă de restaurări a fost începută în 1970 de Direcţia Monumentelor Istorice, lucrări continuate şi încheiate după desfiinţarea acesteia, în 1977, de Mitropolia Olteniei. Prin refacerea exonartexului bisericii mari, în 1983, lăcaşul a căpătat o înfăţişare apropiată de cea cunoscută din vechile izvoare iconografice[23].

Cercetările istoricilor artei şi arhitecturii, atât în marile lucrări de sinteză, între care se numără cele semnate de N. Ghika-Budeşti, V. Vătăşianu sau Gr. Ionescu, cât şi în monografii, studii şi articole, au urmărit să fixeze locul bisericii mânăstirii Tismana în cadrul arhitecturii româneşti şi a celei din aria culturală bizantino-balcanică. O discuţie mai amplă pe această temă ar depăşi cadrul acestor rânduri, care se vor limita la punctarea principalelor păreri asupra problemei dacă biserica existentă este cea ridicată de Nicodim şi de Radu I şi cât se mai păstrează din aceasta în zidurile actuale.

Transformările pe care edificiul le-a suferit erau evidente şi înaintea cercetărilor din 1934. Particularităţile sale stilistice au fost considerate drept caracteristice secolelor XIV–XV[24], lăcaşul părând a păstra în mare, chiar în condiţiile unei totale transformări, mai ales a exteriorului, dispoziţiile sale generale, care se apropie prin unele elemente de monumentele din Valea Moravei, prin altele de cele curat bizantine. Cercetările din 1934 au dus pe Virgil Drăghiceanu la concluzia că „biserica este în totalitatea ei biserica lui Radu Vodă din veacul al XIV-lea", precizând că „săpăturile făcute în curte nu ne-au relevat nici o urmă de fundaţie a unei alte biserici, de asemenea săpăturile din naosul bisericii, unde am găsit pământul virgin, nu ne-au dat nici o urmă de dărâmături..."[26]. Minuţioasa analiză a monumentului întreprinsă de Dj. Bošković după decaparea tencuielilor, la începutul lucrărilor conduse de arh. Em. Costescu, ducea pe savantul sârb la

[19] *Ibidem*, p. 76, 79–80, 466–467; T. Voinescu, Analecta, 1944, p. 143; P. Chihaia, BOR 3–5, 1968, p. 493–493.

[20] Ştefulescu, *op. cit.*, p. 79; Bălaşa, *op. cit.*, p. 994.

[21] Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 1–16; Dj. Bošković, BCMI 27, 1934, 82, p. 185–189.

[22] D. Marcu, G. Russu, în *Monumente şi muzee*, Bucuresti, 1958, p. 41–46.

[23] Actele şi documentaţia privind lucrările de restaurare din 1970–1983 se află în arhiva Direcţiei Monumentelor Istorice, dosarele nr. 9148, 9151, 9153–9175, mânăstirea Tismana.

[24] Sp. Cegăneanu, BCMI 5, 1912, 19, p. 128 – 130.

[25] Ghika-Budesti, BCMI 20, 1927, 53–54, p. 13, 16.

[26] Drăghiceanu, *op. cit.*, p.8.

https://biblioteca-digitala.ro

opinia că biserica lui Nicodim a fost demolată, cel puțin în parte, dovada fiind refolosirea în zidărie a mai multor pietre păstrând urme de frescă, iar noul edificiu a fost ridicat cu materialul celui vechi, probabil pe același amplasament, planul treflat fiind remaniat în special în partea de est și la bolți, reconstruire datată, după inscripția de pe ancadramentul de la intrare, în 1541–1542[27]. Puțin mai târziu, analizând numeroasele transformări evidente la exteriorul bisericii, N. Ghika-Budești avea să considere că „biserica de astăzi este, în cuprinderile principalelor ziduri, mai ales cele de la naos, tot cea de la Radu I, însă transformările și remanierile, mai ales cele de la fațade, refăcute de atâtea ori, au schimbat total înfățișarea arhitectonică de la origine, care nu se mai regăsește nicăieri"[28]. În mari lucrări de sinteză, biserica mânăstirii Tismana a fost considerată fie total refăcută[29], fie aparținând „unei refaceri din jurul anului 1540", „după modelul și sigur cu cea mai mare parte din materialul celei vechi"[30]. O interesantă ipoteză, dezvoltată în lucrări dedicate acestui monument, este cea conform căreia biserica a fost în totalitate reclădită în timpul lui Radu cel Mare (1495–1508), lucrările continuând probabil sub Neagoe Basarab și Radu Paisie[31]. Această opinie este afirmată și în *Istoria artelor plastice în România,* apărută în 1968[32]. Diferită este poziția susținută într-un studiu ulterior, în care se consideră că biserica mare a mânăstirii Tismana a fost construită integral de călugării conduși de Sf. Nicodim în timpul lui Radu I, când a fost și sfințită, fiind restaurată parțial de Neagoe Basarab, Radu de la Afumați și Radu Paisie[33]. Prin analiza caracteristicilor arhitecturale, analogiile găsite în spațiul sud-est european și interpretarea izvoarelor documentare a fost argumentată ulterior atribuirea actualei biserici domniei lui Radu I[34]. Trebuie remarcat că biserica este identificată cu ctitoria lui Nicodim în ghidul de prezentare a mânăstirii, nesemnat, editat în 1990 de Mitropolia Olteniei.

În 1970, înaintea începerii lucrărilor de restaurare întreprinse de Direcția Monumentelor Istorice la mânăstirea Tismana (comuna Tismana, județul Gorj), au fost efectuate săpături preliminare în incintă – între biserică și clădirile de pe laturile din nord-est și sud, în partea de nord-vest și în zona paraclisului din afara incintei, lucrări continuate în zone restrânse, limitate de lucrările în curs, în 1972,

[27] Bošković, *op. cit.*, p. 185–189.

[28] Ghika-Budești, BCMI, 30, 1937, 94, p. 145–148; o opinie asemănătoare a fost exprimată în lucrarea de sinteză *L'ancienne architecture réligieuse en Valachie* (BCMI 35, 1942, 1–2), p. 14–15.

[29] V.Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române* I, București, 1959, p. 190–191.

[30] Gr. Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, 1982, p. 167–168.

[31] Teodoru, *op. cit.*, p. 10–11; idem, SCIA, seria artă plastică 14, 1967, 2, p. 161–173.

[32] G. Oprescu (sub red.), *Istoria artelor plastice în România* I, București, 1968, p. 157 (capitol redactat de E. Lăzărescu).

[33] Bălașa, *op. cit.*, p. 981, 986.

[34] Cr. Moisescu, *Din nou despre Tismana*, comunicare prezentată la simpozionul „Arta românească în context european. Consonanțe și sincronisme stilistice", București, 26 mai 1986.

https://biblioteca-digitala.ro

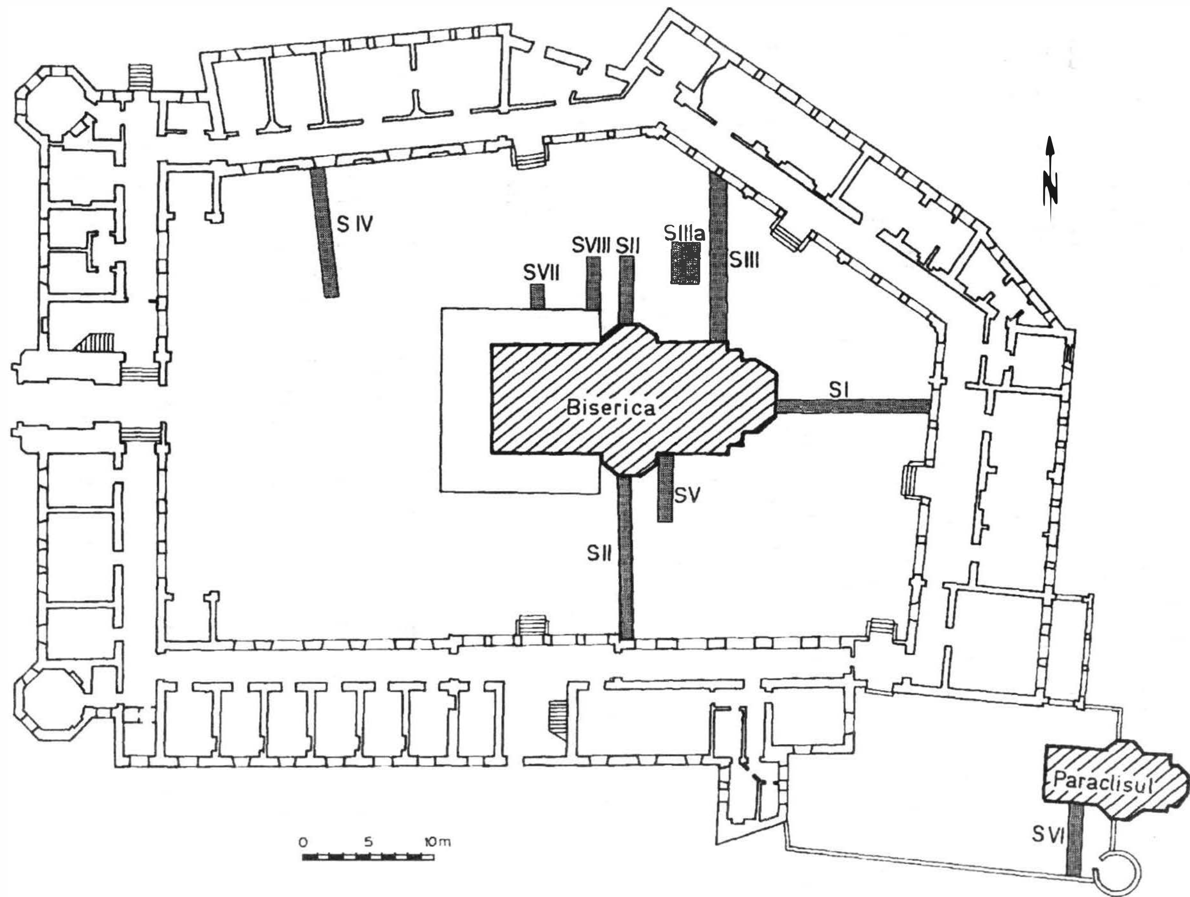
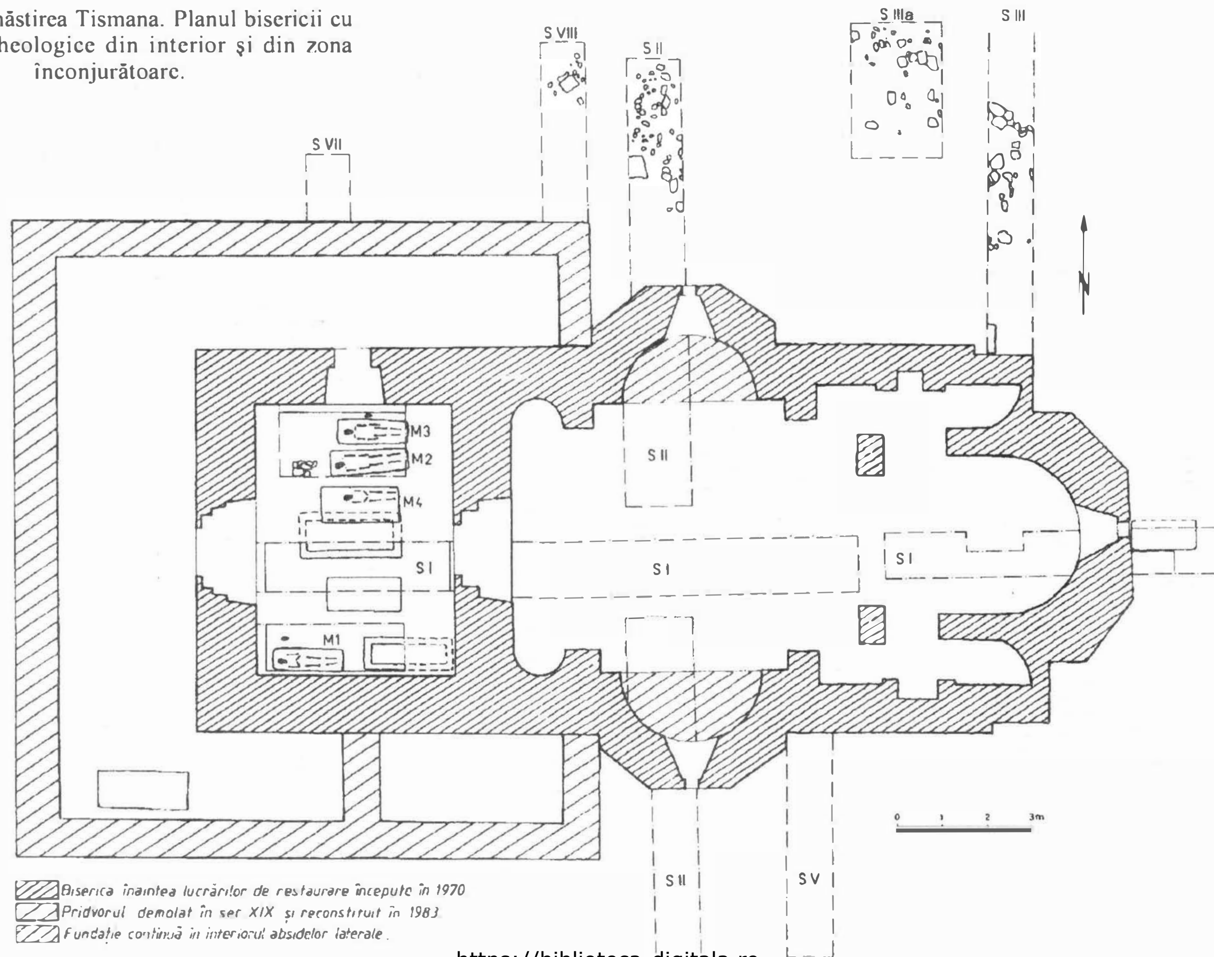

Fig. 1. – Mânăstirea Tismana. Planul incintei cu amplasarea săpăturilor arheologice.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 2. – Mânăstirea Tismana. Planul bisericii cu săpăturile arheologice din interior şi din zona înconjurătoare.

https://biblioteca-digitala.ro

la nord de biserică (fig. 1). În 1975 au fost efectuate săpături în interiorul bisericii, completate în 1976 şi în altar (fig. 2)[35]. Cercetările au urmărit să elucideze problema vechimii bisericii şi să verifice presupusa existenţă a temeliilor unui lăcaş anterior, care au fost semnalate[36]. Extinderea preconizată a săpăturilor nu a mai fost posibilă până în 1977, iar desfiinţarea Direcţiei monumentelor a împiedicat continuarea lor ulterioară. În lipsa cercetării exhaustive a întregii suprafeţe a incintei, la nord de biserică, precum şi datorită faptului că numeroasele intervenţii târzii – săpături pentru diferite amenajări, cabluri, conducte, cercetările din 1934 şi alte săpături efectuate cu prilejul diferitelor restaurări – au distrus reperele stratigrafice legate de momentul construcţiei bisericii, rezultatele nu sunt îndeajuns de concludente, lăsând loc ipotezelor.

Ridicată pe stânca Stârminei, deasupra cascadei ce izvorăşte din munte, incinta mânăstirii Tismana se mărgineşte spre nord şi est cu râpele abrupte; spre sud, în apropiere, se ridică înălţimea pietroasă, străpunsă de peşteri. Particularităţile terenului se reflectă şi în situaţia depunerilor arheologice. Acestea sunt subţiri, iar stânca naturală, tuf calcaros gălbui, cu denumirea locală „sigă", se află la mică adâncime, la 1–1,30 m în partea de nord a incintei, sau chiar la 0,40–0,50 m în cea de sud. Existenţa pământului roşcat, viu, imediat sub primele straturi cu urme arheologice indică o probabilă răzuire prealabilă a terenului.

[35] În iulie 1970 au fost săpate următoarele secţiuni: S. I, în axul longitudinal al bisericii, între absida altarului şi corpul de construcţii dinspre E; S. II, în axul absidei sudice, până în dreptul corpului sudic de chilii; S. III, trasată perpendicular pe latura de N a bisericii în dreptul proscomidiei, până în dreptul clădirii dinspre NE; S. IV, trasată perpendicular pe zidul corpului de construcţii dinspre N, în dreptul arcadei existente în beci; S. V, pe latura de S a bisericii, în vecinătatea limitei estice a absidei; S. VI, dispusă perpendicular pe latura de S a paraclisului; S. VII, sondaj pe latura de N a exonartexului demolat în sec. XIX, în axul intrării în pronaos. În octombrie 1972 s-a săpat o casetă (III–a) de 3 x 2 m, la 1 m V de S. III şi la 4,40 m de absida nordică a bisericii, şi S. VIII, de 4 x 1 m, perpendiculară pe latura de N a exonartexului lângă limita lui estică. În octombrie 1975, în afara unui sondaj de 5 x 1 m în axul absidei nordice, S.II–N, a fost cercetat interiorul bisericii, printr-o secţiune la sud de axul longitudinal al naosului şi pronaosului (S. I interior, cu lăţimea de 1,25 m, în naos şi 1,10 m, în pronaos), secţiuni transversale la vest de axul absidelor (S. II interior, cu lăţimea de 1,25 m) şi sondaje laterale în pronaos (la sud o casetă lată de 1,50 m, cu profilul estic la 1,10 m de zidul despărţitor dinspre naos, lărgită apoi până în colţul de sud-vest al pronaosului, iar la nord o casetă de 1,25 x 1,50 m la est de axul intrării de pe această latură, lărgită apoi până la 0,50 m de zidul vestic precum şi sub lespedea funerară a lui Dositei Brăiloiu). În 1976 secţiunea longitudinală a fost prelungită în altar.

[36] Existenţa unor temelii ale unui lăcaş anterior a fost semnalată de arh. I. Atanasescu care a efectuat în vara anului 1954 sondaje în incintă. Acesta relata într-o scrisoare adresată arh. Şt. Balş la 2 iulie 1954 (aflată împreună cu corespondenţa oficială legată de aceste lucrări în dosarul nr. 9145 – mânăstirea Tismana din arhiva Direcţiei Monumentelor Istorice) că vechea biserică ar fi avut absidele laterale şi altarul la exteriorul bisericii actuale şi nava în interiorul bisericii unde nu a întreprins cercetări, pronaosul şi exonartexul fiind „în zidării de piatră, lucrare masivă". În arhiva DMI (dosarul nr. 9147 – mânăstirea Tismana) se află şi un plan în care arh. I. Atanasescu a figurat fundaţii ale unui lăcaş cu abside poligonale la exterior, groase de peste 1,15 m, care înconjoară biserica actuală la 3 m de latura sudică, la 3,12 m de absida altarului şi la 4,09 m de latura nordică. În monografia *Mânăstirea Tismana,* Rada Teodoru menţiona „temeliile unor abside de zidărie, indicând o biserică mai veche, amplasată ceva mai la sud-est faţă de cea actuală"(*op. cit.*, p. 10). Săpăturile din 1970–1976 au infirmat categoric existenţa în locurile menţionate a unor astfel de vestigii.

https://biblioteca-digitala.ro

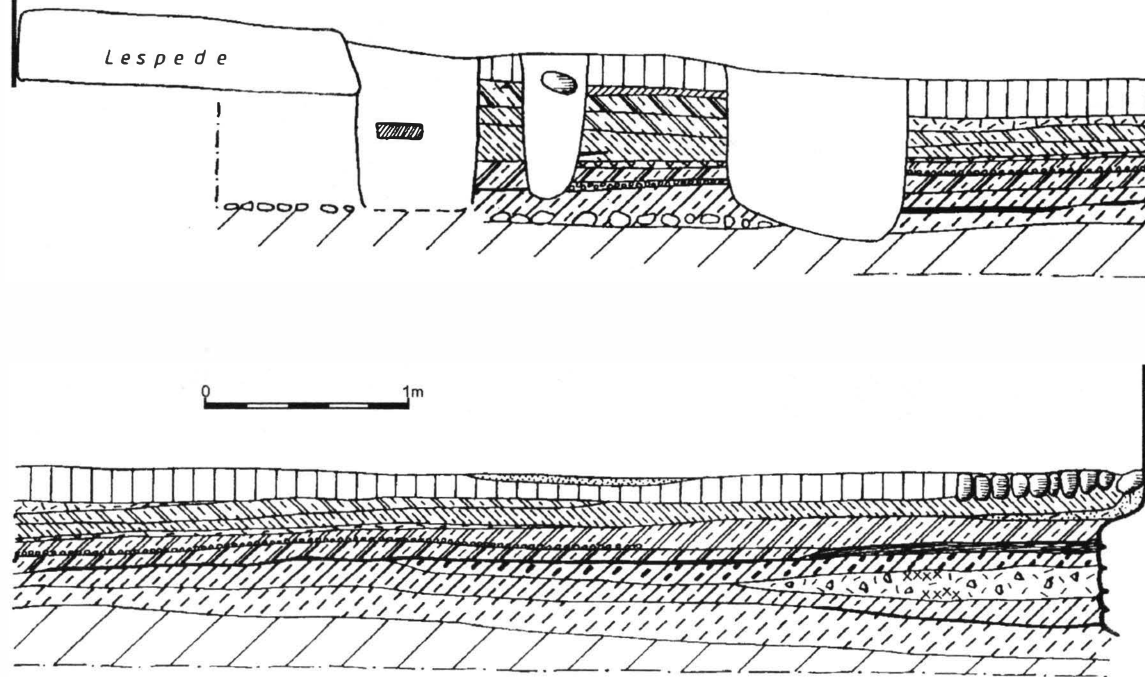

Fig. 3. – Mânăstirea Tismana. Profilul peretelui de N al secţiunii I – E.

https://biblioteca-digitala.ro

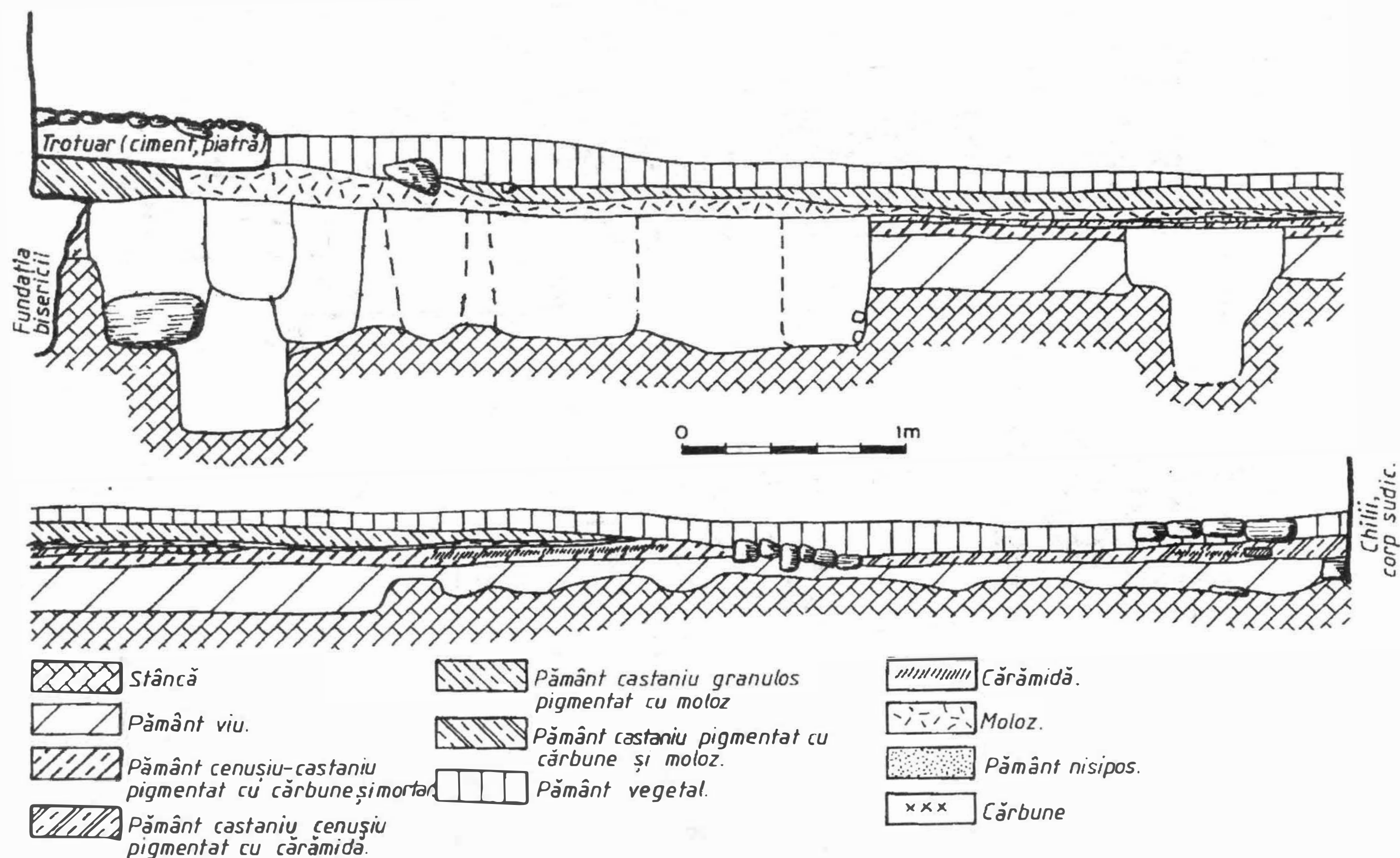

Fig. 4. – Mânăstirea Tismana. Profilul peretelui de E al secțiunii II – S.

https://biblioteca-digitala.ro

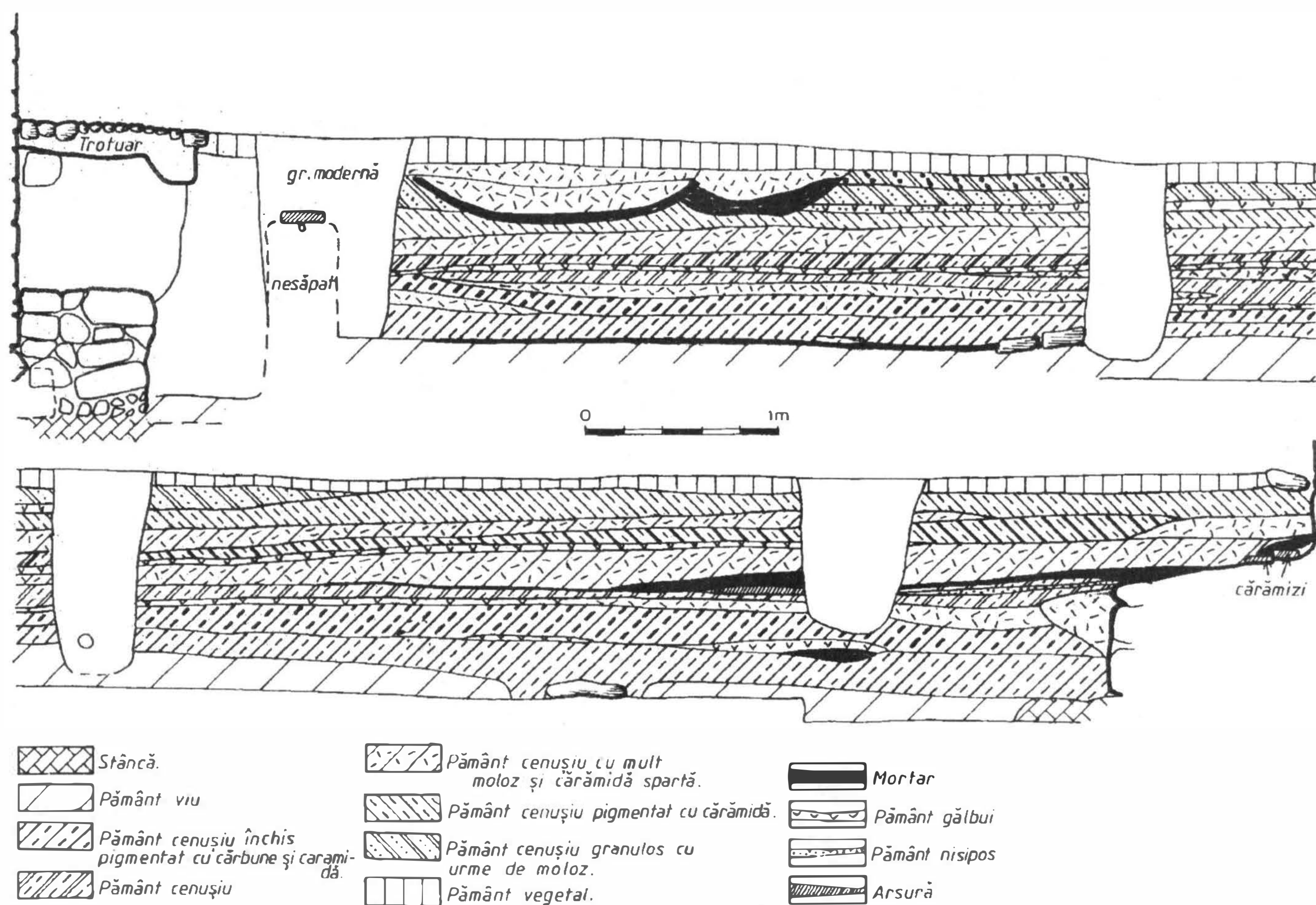

Fig. 5. – Mânăstirea Tismana. Profilul peretelui de V al secțiunii III – N.

https://biblioteca-digitala.ro

La sud de biserică, stratigrafia a fost afectată de numeroase înmormântări şi reînhumări, majoritatea târzii, din secolele XVIII şi XIX[37]. Diferitele gropi târzii se află până în apropierea fundaţiei, astfel încât nivelul de construcţie al acesteia, situat cu circa 0,30 m deasupra stâncii, nu poate fi pus în legătură directă cu diferitele depuneri (fig. 4). Nici o urmă de construcţie nu a fost descoperită în această zonă.

Spre est (vezi fig. 3), chiar lângă fundaţia absidei altarului, se află o mare lespede de piatră sumar cioplită, cu lungimea de 1,60 m, lăţimea de circa 0,65 m şi grosimea de 0,32–0,36 m, uşor înclinată spre est. Lângă lespede, alăturată fundaţiei bisericii, se află o zidărie din bolovani legaţi cu mortar având o grosime de circa 0,35 m şi o lăţime de 0,95 m, zidărie care, ţinând seama de poziţia părţii sale superioare, situată imediat sub suprafaţa terenului, nu pare a fi mai veche de mijlocul sec. XIX. Nici în aceasta parte a incintei nu au fost descoperite urme care să poată fi atribuite vreunei construcţii. Deasupra pământului roşcat, până la circa 4 m de absida altarului, au fost găsiţi mai mulţi bolovani de râu de mici dimensiuni; aspectul lor, precum şi modul în care sunt dispuşi permit presupunerea că ar reprezenta resturile unui pavaj.

La nord de biserică, peste stâncă şi stratul nu prea gros de pământ viu roşcat suprapus acesteia se află straturi de mică grosime, circa 10 cm, de pământ cenuşiu de nuanţe variate, reprezentând depuneri din diferite perioade de existenţă a ansamblului, separate de straturi subţiri de circa 3–6 cm de mortar sau moloz (fig. 5–7; 11/2; 12/1, 2); numărul acestor straturi nu este acelaşi în toate punctele

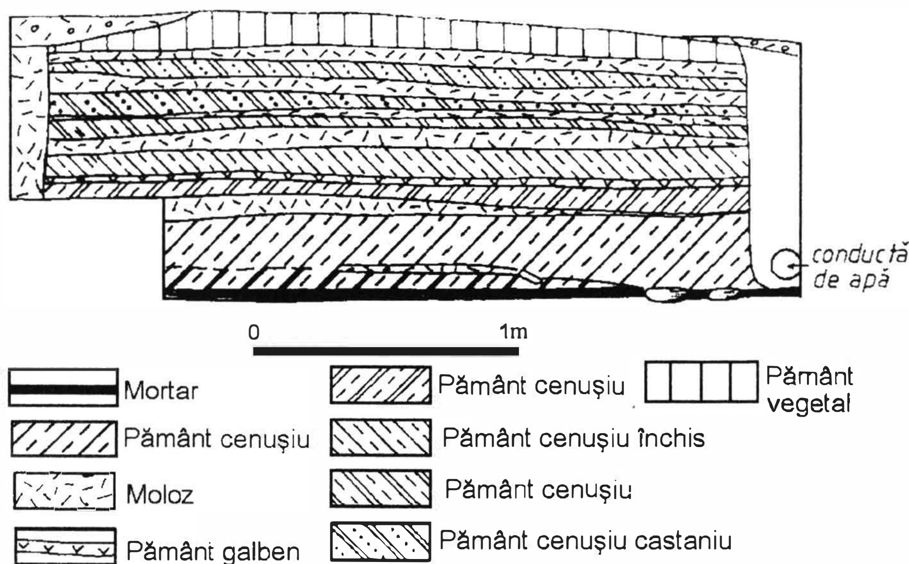

Fig. 6. – Mânăstirea Tismana. Profilul peretelui de V al casetei III a.

[37] În apropierea bisericii, în special la sud de aceasta, au fost descoperite mai multe cărămizi provenind din morminte deranjate, purtând inscripţii cu nume şi date: Rafail erei; Ioanichie schimonah, 1844; 7237 (1738–1739); 7304 (1795–1796) (S. II S), Antonie monah, 1798; Nicodim ermonah (S. V); 10 martie 7288 (1780) (S. II N).

https://biblioteca-digitala.ro

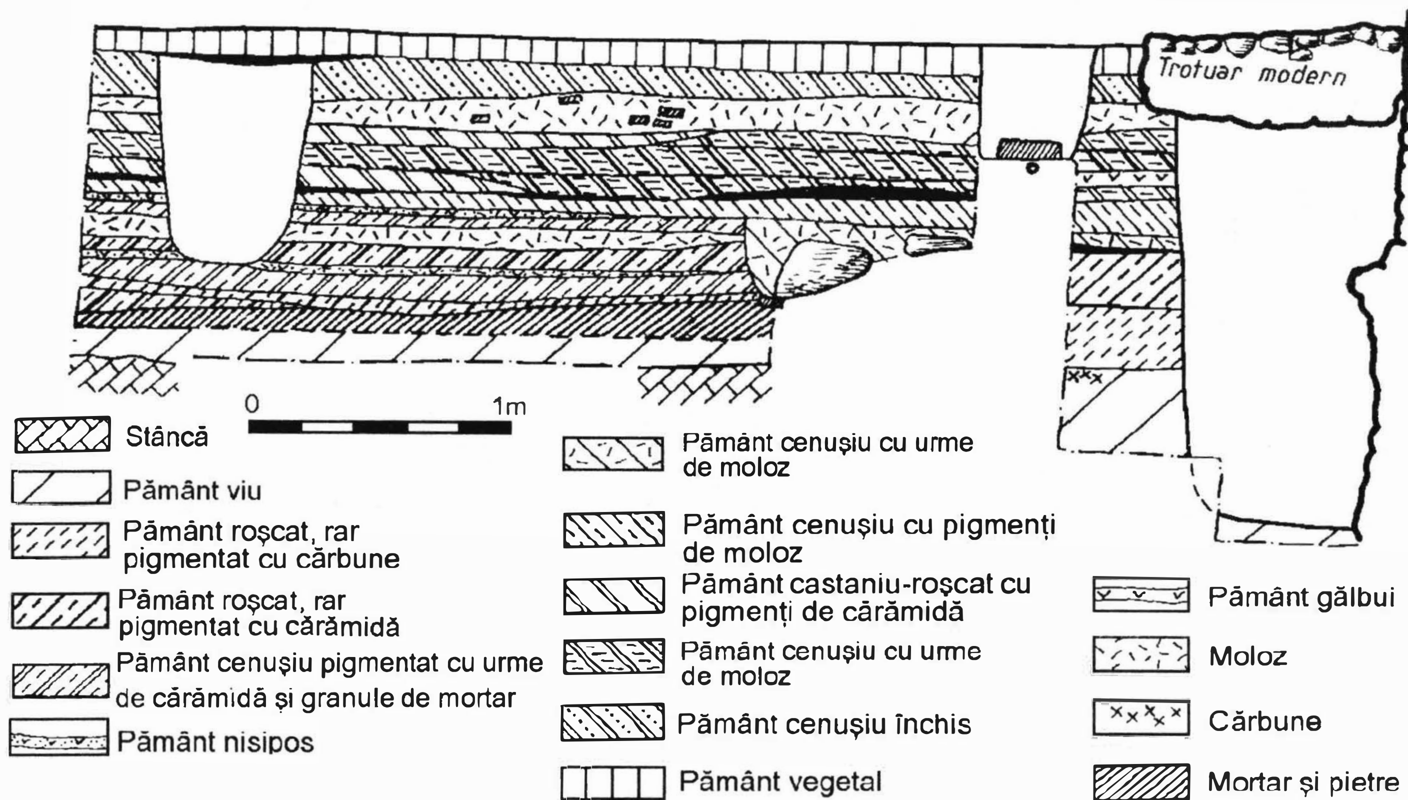

Fig. 7. – Mânăstirea Tismana. Profilul peretelui de E al secțiunii II – N.

https://biblioteca-digitala.ro

sondate. Ele corespund lucrărilor de construcţii efectuate la biserică sau în incintă în diferitele etape cunoscute din mărturiile scrise – în sec. XIV, în prima parte a sec. XVI, la mijlocul şi la sfârşitul sec. XVII, în sec. XVIII, la mijlocul sec. XIX şi în secolul nostru. Probabil că de fiecare dată lucrările au fost precedate de curăţirea terenului, ceea ce explică subţirimea depunerilor şi sărăcia materialelor arheologice.

Prin săpăturile din 1970–1975 s-au descoperit, la nord de biserică (vezi fig. 2), până la o distanţă ce ajunge de la 5 la 7 m, pe o lăţime de peste 2,50 m, un strat de mortar în care se găsesc, aglomerate sau în alte părţi răspândite, pietre – bolovani de râu – de dimensiuni mai mici sau mai mari, atingând până la 20–40 cm. Într-un singur loc, spre vest (fig. 12/2), s-a găsit între ele un bloc tăiat relativ regulat, din tuf gălbui („sigă"), iar în dreptul absidei nordice o lespede mai groasă, la o cotă puţin mai ridicată. Mortarul şi pietrele sunt aşezate pe solul roşcat sau chiar pe stâncă, bolovanii fiind răspândiţi în stratul de mortar, fără a avea aspectul unui zid (fig. 11/2; 12/1, 2). Limita nordică a resturilor de mortar şi a pietrelor din zonele cercetate nu este prea clar conturată; ea lasă să se distingă în dreptul proscomidiei un traseu aproximativ semicircular, continuă spre est paralel cu zidul bisericii, în dreptul absidei nordice şi a exonartexului dispunerea pietrelor fiind relativ neregulată. Cu circa 5 m mai departe, spre corpul de clădiri de la NE, s-au găsit grupate mai multe blocuri mici de tuf împreună cu două pietre de râu. Deasupra stratului de mortar cu pietre se află un strat subţire de pământ cu grosimea de circa 10 cm, arareori atingând 20 cm. Poziţia stratigrafică a bolovanilor şi mortarului le arată drept primele manifestări constructive din această zonă. Lipsa unui strat sau a unor resturi consistente de demolare ar putea îndreptăţi presupunerea că pietrele şi mortarul reprezintă urmele unei construcţii începute şi abandonate sau poate locul amenajat pentru ridicarea temeliilor de piatră ale unei clădiri de lemn.

Fundaţia bisericii, mai lată cu 0,20–0,25 m decât elevaţia, se ridică pe stâncă, având o adâncime ce variază între 0,70–0,90 m. Partea ei superioară se află, pe latura de sud a bisericii, la o adâncime de mai puţin de 0,40 m sub suprafaţa actuală (fig. 4), iar pe cea de nord de circa 0,80 m (fig. 5 şi 7). Gropi de morminte, pe latura de sud, sau săpături datorate unor intervenţii moderne, pe latura de nord, împiedică observaţii directe asupra poziţiei stratigrafice a nivelului de construcţie a bisericii. Ţinând seama de cota la care se află, acesta pare a se fi situat deasupra unor depuneri de pământ, pe alocuri separate de urme de lut sau cărbune, suprapuse la sud solului viu, iar la nord primului strat de mortar. Depunerile au o grosime care poate fi estimată la aproximativ 0,10 m la sud de biserică şi la cel mult 0,20 m la nord de aceasta şi corespund unei perioade cu o durată greu de precizat[38].

În mijlocul laturii nordice a exonartexului lărgit s-a observat existenţa, la baza fundaţiei, a unei porţiuni lăţite cu circa 0,15 m, cu o adâncime de peste 0,20 m; peste ea se ridică o porţiune de fundaţie înaltă de circa 0,40 m în dreptul căreia se află un strat de moloz, iar deasupra acesteia, de la o cotă situată la 0,60 m sub

[38] În dreptul absidei nordice se poate aprecia, ţinând seama de panta uşoară iniţială a terenului, că nivelul de construcţie a bisericii era mai apropiat de stratul de mortar cu pietre. De menţionat că la 2–2,50 m de absidă, într-o zonă afectată de săpături ulterioare, se găseau aici câteva pietre la o cotă apropiată de cea a părţii superioare a fundaţiei.

https://biblioteca-digitala.ro

actuala suprafaţă, elevaţia zidului (fig. 12/3). O săpătură modernă, cu o lăţime destul de mare, din vecinătatea fundaţiei, împiedică observaţiile stratigrafice, fiind greu de precizat dacă porţiunea lăţită de la baza fundaţiei este o particularitate de construcţie sau reprezintă o etapă iniţială.

În interiorul bisericii, cea mai mare parte a suprafeţei a fost afectată de săpăturile din 1934, ceea ce împiedică observaţiile stratigrafice. Nu au fost descoperite urme care să poată fi atribuite unei etape anterioare. Stânca se află la o adâncime de cel mult 1,10–1,20 m sub nivelul ultimei pardoseli, iar în unele părţi – absida nordică, părţile de est şi de vest ale naosului şi pronaosului – la numai 0,70–0,80 m (fig. 8 şi 9). Fundaţiile se ridică direct pe stâncă, până la 0,70–0,90 m în dreptul zidurilor laterale şi al absidelor şi la 0,50 m în dreptul zidului între naos şi pronaos. În altar, fundaţia se adânceşte într-un strat gros de circa 0,40 m de pământ suprapus solului viu de peste stâncă (fig. 10). Trebuie în mod special remarcat faptul că în dreptul absidelor laterale fundaţiile, masive, cuprind întreg spaţiul interior al acestora, aflându-se în prelungirea fundaţiilor zidurilor de nord şi de sud ale naosului, cu care sunt ţesute organic (fig. 11/4). Această particularitate constructivă prezintă un interes deosebit[39].

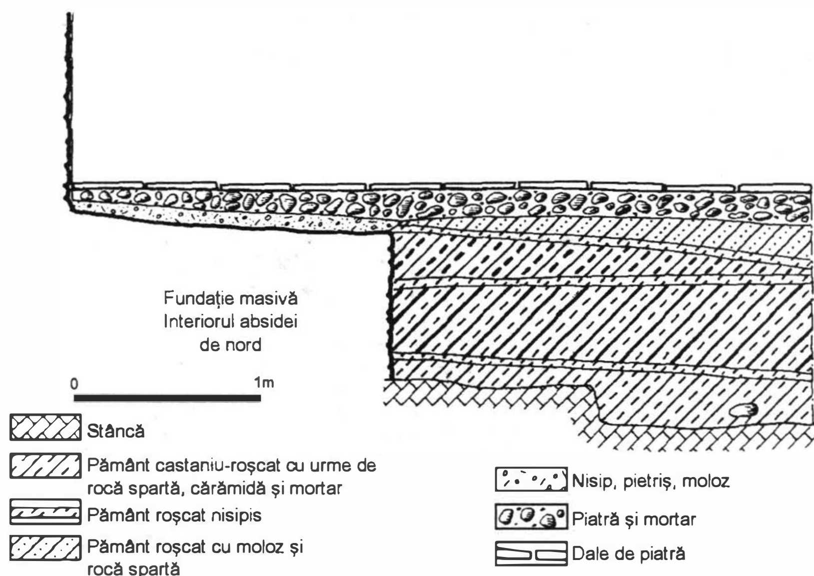

Fig. 8. – Mânăstirea Tismana. Profilul peretelui de E al secţiunii II – N (interior).

[39] Existenţa fundaţiilor masive în interiorul absidelor laterale ar putea sugera posibilitatea unei schimbări a planului edificiului în cursul construcţiei. De remarcat că în 1967, în studiul *Pridvorul Tismanei*, Rada Teodoru constata: „dacă privim pentru o clipă în plan numai partea estică a monumentului, făcând abstracţie de naosul în întregul lui, ea pare ruptă dintr-un monument de plan în cruce greacă înscrisă sau, mai bine, dintr-un monument de plan compus, care mai poartă numele, în urma adoptării lui totale şi definitive la Sfântul Munte, de *catolicon athonit*. S-ar părea însă că, odată trasată partea estică a bisericii, meşterul a revenit asupra proiectului, continuând şi terminând naosul pe făgaşul împământenitului plan triconc" (SCIA, seria artă plastică 14, 1967, 2, p. 163).

https://biblioteca-digitala.ro

Săpăturile efectuate în 1934 de Virgil Drăghiceanu au avut ca rezultat descoperirea, în pronaos, a mai multor morminte. În colţul de SE a fost descoperit un cavou alipit fundaţiilor pronaosului, cu pereţii dinspre V şi N din blocuri de tuf; în interior, mormântul, profanat, păstra oasele unui bărbat înmormântat fără sicriu. Autorul săpăturilor mai menţionează descoperirea în partea centrală a pronaosului a unui cavou, refolosit, în care nu s-au găsit oase, precum şi a altor şapte schelete „îngropate de-a dreptul în pământ”[40].

Prin cercetările din 1975 s-a constatat că, deşi săpăturile din 1934 au afectat cea mai mare parte a interiorului bisericii, au rămas nederanjate în naos o porţiune de câţiva centimetri la baza fundaţiei absidei nordice, iar în pronaos, colţul de SV, precum şi, în jumătatea de N, spaţiul de sub lespedea funerară a lui Dositei Brăiloiu şi partea aflată la adâncimi mai mari de 0,80 m de la N de aceasta. Astfel au mai putut fi descoperite patru morminte intacte, precum şi unele materiale arheologice în zonele cercetate anterior.

Cavoul descoperit în 1934 în colţul de SE al pronaosului, lung de circa 2 m şi lat de 1,10 m, avea unele din plăcile de tuf care îl acopereau dizlocate; în interior, în extremitatea de V, erau adunate oseminte. În mijlocul încăperii, un cavou cu pereţii din blocuri mici de tuf şi, între ele, cărămizi dispuse în patru asize, cu plăci de piatră aşezate în două pante în partea superioară, descoperit şi el în 1934, păstra în interior câteva oase răvăşite. Între mormintele afectate de vechile săpături este

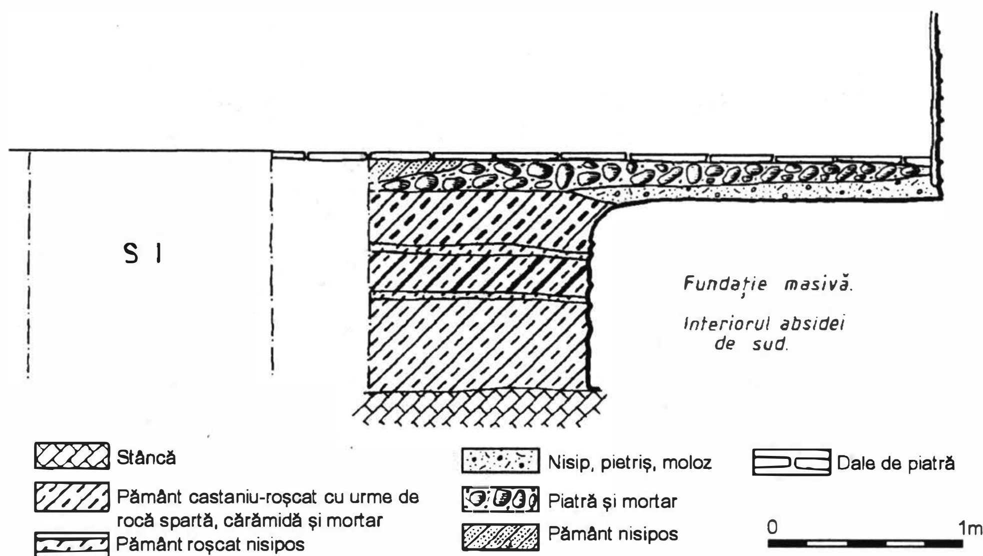

Fig. 9. – Mânăstirea Tismana. Profilul peretelui de E al secţiunii II – S (interior).

[40] Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 6–7, fig. 10–12.

https://biblioteca-digitala.ro

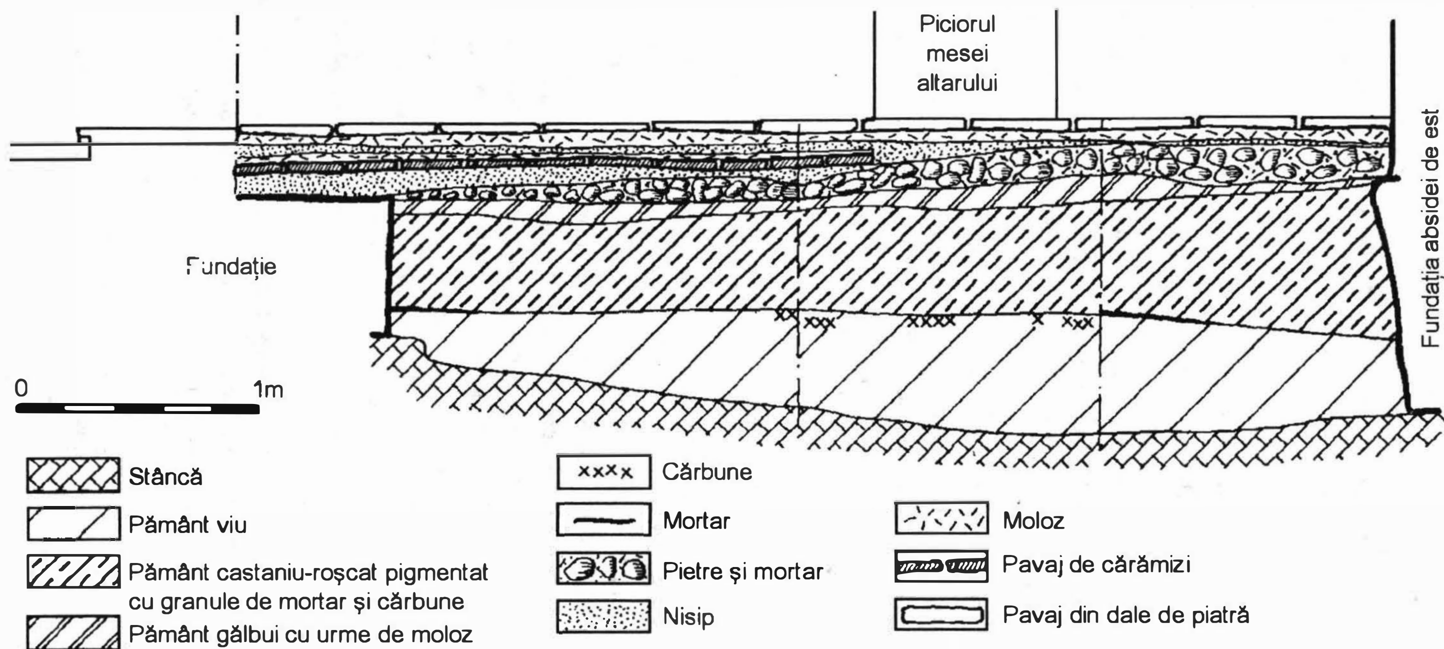

Fig. 10. – Mânăstirea Tismana. Profilul peretelui de N al secțiunii I (interior – altar).

https://biblioteca-digitala.ro

şi cel al lui Matei Glogoveanu, sub a cărui lespede, din anul 1731, păstrată în partea de S a pronaosului, se aflau numai câteva oase reînhumate, având deasupra un craniu. În partea de NV a pronaosului s-au descoperit unele resturi de zidărie din piatră şi mortar, cu grosimea de aproape 0,50 m, care este posibil să fi aparţinut şi ele unui cavou.

Dintre mormintele găsite intacte (notate M.1 – M.4) unul se afla în colţul de SV şi trei în partea de N a pronaosului, acolo unde vechile săpături nu au fost adâncite (fig. 2). Toate patru păstrau resturi de lemn de la sicriu. În partea de SV a fost descoperit un mormânt (notat M.1), probabil al unei adolescente, cu oase foarte subţiri, slab conservate. În afara unui inel, a doi cercei şi a unor ace de văl, trebuie remarcată şi descoperirea unor resturi din partea superioară a costumului. În apropiere, spre N, se afla un alt mormânt, deranjat, din care se păstra numai craniul, şi el deplasat din poziţia iniţială. La N de axul longitudinal al încăperii, dedesubtul lespezii purtând numele lui Dositei Brăiloiu şi data 7 august 1747, a rămas neatins mormântul acestuia; se păstrau resturi ale giulgiului, iar pe o cărămidă aflată sub craniu se aflau înscrise numele – Dositei monah – şi anul morţii. Lângă el se aflau alte două morminte, la adâncimi diferite. Un mormânt (M.2) în care nu s-a găsit inventar, cuprindea scheletul unui bărbat, parţial distrus de săpăturile anterioare, oasele braţului stâng fiind deplasate. La N de acesta, la o adâncime mai mare, a fost descoperit un alt mormânt (M.3); el se remarcă prin starea în care se conservau diferite părţi ale costumului, alături de care s-au mai aflat un fragment de inel, doi cercei fragmentari şi o monedă. În spaţiul dintre acest mormânt şi perete se găseau oseminte reînhumate. Ţinînd seama de osemintele găsite în pământul răvăşit de săpăturile din 1934 şi de datele cunoscute despre acestea, se poate aprecia că în pronaos s-au aflat cel puţin 12 morminte.

Piesele de vestimentaţie descoperite la mânăstirea Tismana, restaurate în laboratoarele Muzeului Naţional de Istorie a României[41], constituie exemplare reprezentative ale costumului feudal de ceremonie. Din mormântul aflat în colţul de sud-vest al pronaosului (M.1) s-a conservat în cea mai mare parte corsajul unei rochii fără mâneci, din care ţesătura fustei a dispărut, corsaj confecţionat din mătase şi catifea în ţesătură combinată, ornat cu dantelă din fire de argint şi paiete (fig. 13/1). Într-o stare de degradare accentuată se mai găseau, în acelaşi mormânt, un fragment de împletitură subţire din fir metalic şi mătase pliată în zig-zag provenind de la o cămaşă de in a cărei ţesătură s-a distrus, mici fragmente de dantelă împletită din fir de aur, de ciucuri răsuciţi din fir de aur şi borangic, o parte dintr-un şiret împletit din fire aurite şi mătase cu mici perle acoperite de o crustă

[41] Restaurarea pieselor de vestimentaţie descoperite la mânăstirea Tismana, expuse în Muzeul Naţional de Istorie a României, este rezultatul strădaniei îndelungate a unor reputate specialiste, d-nele Florica Vârjoghie, Florica Stoica şi Spiridonia Macri, cărora li se datorează şi observaţiile tehnice privind aceste obiecte.

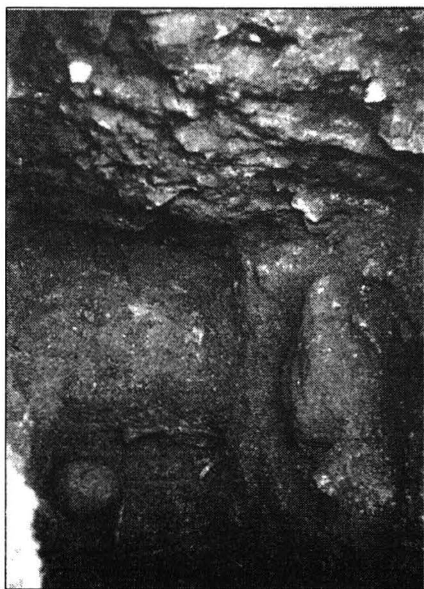
https://biblioteca-digitala.ro

1

2

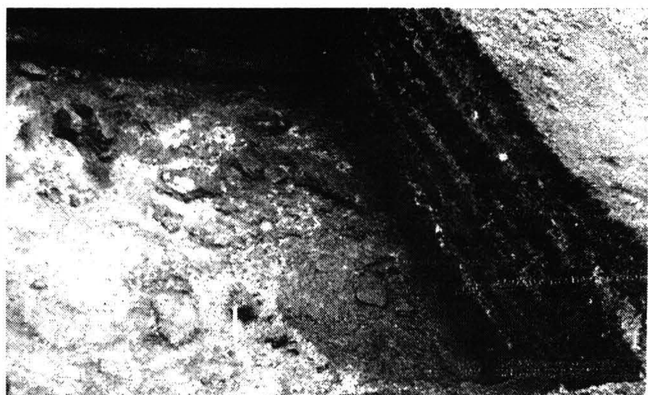
3

4

Fig. 11. – Mânăstirea Tismana. 1 S. II – S, vedere dinspre N, profilul vestic, gropi de morminte săpate în stâncă; 2 S. III – N, strat de mortar cu pietre, vedere dinspre S; 3 S. II – S, fundaţia absidei sudice a bisericii; 4 S. II – N (interior), fundaţia continuă în spaţiul din interiorul absidei.

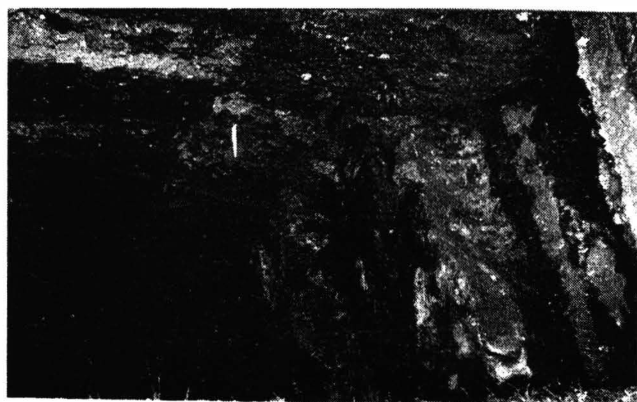
https://biblioteca-digitala.ro

1

2

3

Fig. 12. – Mânăstirea Tismana. 1 caseta III–A, strat de mortar cu pietre, vedere dinspre S; 2 S. VIII, strat de mortar cu pietre şi profilul peretelui de E al secţiunii; 3 S. VII – N, fundaţia laturii de N a exonartexului în dreptul intrării laterale în pronaos.

https://biblioteca-digitala.ro

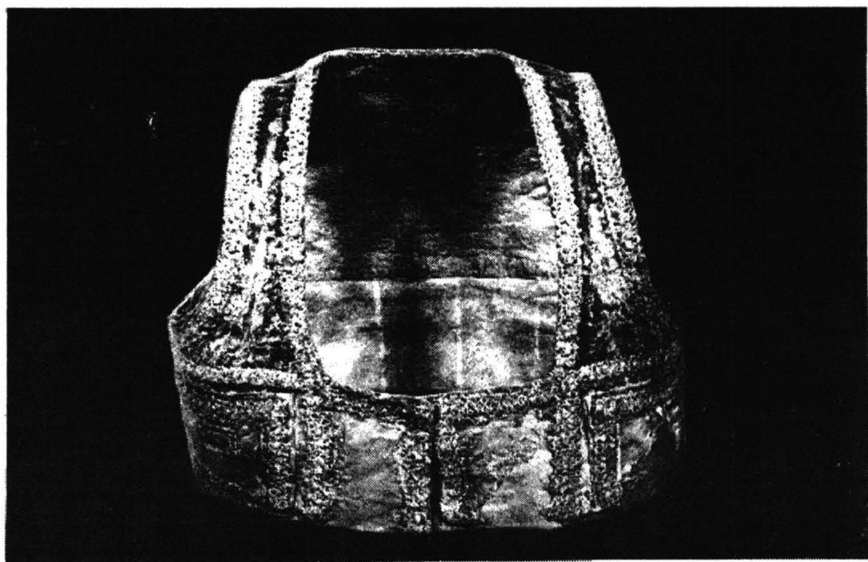

Fig. 13. – Mânăstirea Tismana. 1 corsaj de rochie descoperit în M. 1; 2 bumbi de metal cusuţi pe ţesătură cu cheutori de şiret, descoperiţi în partea de est a pronaosului (S. I – interior). (Foto – Muzeul Naţional de Istorie a României).

https://biblioteca-digitala.ro

1

2

3

4

Fig. 14. – Mânăstirea Tismana. 1, 2 costumul descoperit în M. 3 înaintea restaurării, detalii; 3 rochia, partea din spate; 4 mantaua (contăş). (Foto – Muzeul Naţional de Istorie a României).

https://biblioteca-digitala.ro

sticloasă, resturile unei mantii din ţesătură de mătase având aplicate pe piept galoane subţiri din fir de argint, precum şi o copcă de argint aurit.

În zona centrală a pronaosului, răscolită de vechile săpături, s-au găsit resturi foarte degradate de veşmânt din ţesătură combinată de mătase cu decor floral întins şi buclat, cu căptuşeală de mătase, conturat cu şiret la gât, provenind din partea de la piept şi guler şi din partea inferioară a mânecii cu manşeta.

Deosebit de bogat este costumul descoperit în partea de nord a pronaosului, în M.3. El se compune din mai multe piese (fig. 14/1–4). Rochia din mătase groasă cu motive florale ţesute, fără mâneci – pusă deasupra unei cămăşi de in sau borangic, dispărute – avea corsajul înalt, strâns pe talie, închis în faţă cu copci, răscroiala gâtului pătrată, mărginită de un galon din fir de mătase împletit cu fir de argint aurit şi o fustă plisată şi încreţită, cusută de corsaj (fig. 14/3). Cingătoarea din ţesătură de mătase şi fir de argint aurit, căptuşită cu piele subţire şi prinsă cu trei copci de argint, era decorată cu motive florale realizate din fire metalice broşate (fig. 14/2). Cea mai valoroasă piesă o reprezintă mantaua croită, cu excepţia mânecilor lungi, ca un contăş, confecţionată special în vederea înmormântării, prin transformarea unui caftan, din ţesătură combinată din mătase şi fir de aur (serasir) decorată cu motive florale broşate (fig. 14/4). Costumul era completat de încălţămintea de piele şi o căciulă de blană, aflate într-o stare precară de conservare. În mormânt au fost descoperite şi unele accesorii ale ritului funerar, foarte degradate: fragmente ale unei feţe de pernă din ţesătură simplă de mătase decorată cu motive vegetale pictate, fragmente din giulgiul de mătase cu decor pictat cu motive florale, smocuri de fire metalice şi de mătase din legătura de ochi. O monedă de la sfârşitul sec. XVII (Gröschel austriac emis de Leopold I)[42] permite încadrarea cronologică a acestei descoperiri, care se numără între puţinele exemplare păstrate de costume de ceremonie ale epocii[43].

Între podoabele descoperite la Tismana se remarcă cele aflate în M.1: o pereche de cercei de aur, având sub toartă un chaton oval cu un safir, de care atârnau trei pendelocuri (la unul din cercei s-au păstrat numai doi) în formă de cupe de crin, purtând între petale o perlă mică fixată cu un nit (fig. 15/4); un inel de aur, cu chaton-ul pătrat, decorat cu motive vegetale stilizate pe partea posterioară, având montat un rubin (fig. 15/3); patru ace de argint cu terminaţia în formă de stea cu şase raze inegale, cu decor granulat, două păstrând montate mici rubine şi unul o peruzea (fig. 15/10–13), la care se adaugă două ace cu gămălie simplă şi

[42] Moneda de la Leopold I (1657–1705) a fost identificată de d-na Paraschiva Stancu, după Ludwig Herrinek, *Österreichische Münzprägungen* II, Viena, 1972, p. 149–150, putând fi descifrate primele doua cifre ale datei: 16.

[43] Vezi Corina Nicolescu, *Istoria costumului de curte în ţările române. Secolele XIV – XVIII*, Bucureşti, 1970, p. 141, 155–156, 164–165, 214–215, fig.67, pl. 187 a–b, 188 a–b, 191 (costumul descoperit la mânăstirea Dragomirna); p. 163, fig. 66, p. 212–213, pl. 190 (contăşul din sec. XVI de la Muzeul Naţional de Artă al României).

https://biblioteca-digitala.ro

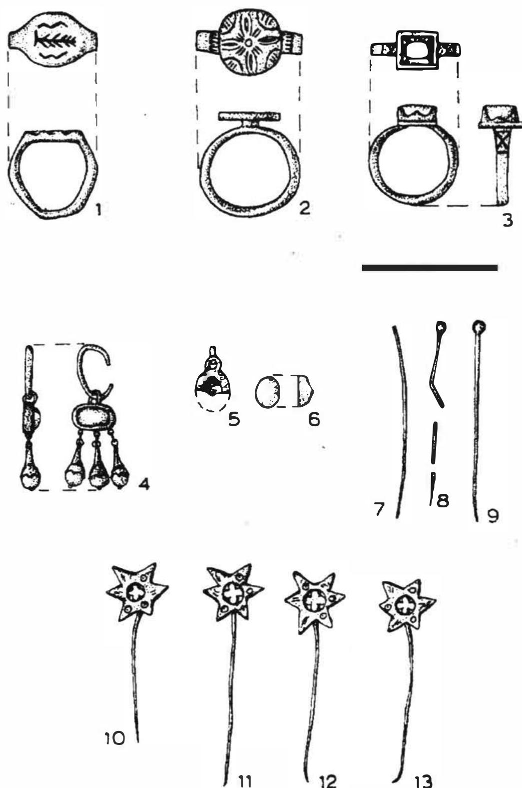

Fig. 15. – Mânăstirea Tismana. Podoabe descoperite în pronaos. 1, 2 inele de argint descoperite în partea centrală a pronaosului; 3 inel de aur din M. 1; 4 cercel de aur din M.1; 5, 6 podoabe găsite în partea centrală a pronaosului; 7–13 ace de argint pentru văl din M. 1.

unul fragmentar (fig. 15/7–9). Aceste podoabe îşi găsesc analogii în descoperiri datate la sfârşitul sec.XVI precum şi în sec. XVII[44].

În biserica mânăstirii Tismana au fost descoperite unele piese de podoabă în zonele afectate de vechile săpături. În partea centrală a naosului s-au aflat două inele de argint (fig. 15/1,2), unul cu veriga lată de care este lipită placa rotundă, cu un decor floral stilizat, şi altul a cărui placă ovală face corp comun cu veriga. În apropierea intrării spre naos au fost descoperiţi mai mulţi bumbi din aliaj de argint,

[44] Cerceii, de un tip cunoscut în ţările române încă din sec. XV, au analogii cu cei, de o formă mai complexă, descoperiţi la Buda (jud. Buzău), dataţi la sfârşitul sec. XVI (V. Drăghiceanu, BCMI 70, 1931, p. 173, fig. 28; vezi şi M. M. Popescu, *Podoabe medievale în ţările române*, Bucureşti, 1970, p.48, 61), sau cu cel, din sec. XVII, aflat în mormântul doamnei Elina, în biserica domnească din Târgovişte (N. Constantinescu, Cr. Moisescu, D. Nicolăescu–Plopşor, Dacia, N.S. 11, 1967, p. 306 şi fig. 3, p. 307), fiind foarte asemănători cu exemplare datând din sec. XVII descoperite în necropola din jurul bisericii Precista din Galaţi (M. D. Matei, A. Anghel, D.-B. Nanu, Materiale, Ploieşti, 1983 [Bucureşti, 1993, II], p. 525–526, fig.1/5); inelul îşi poate găsi analogii, între altele, la Buda (Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 173, fig.28), iar acele de văl îşi găsesc asemănări în descoperiri de la mânastirea Snagov (D. V. Rosetti, PMMB 2, 1935, p. 31, fig. 49–51) sau din biserica mânăstirii Comana (jud. Giurgiu), acestea din urmă datate în sec. XVII (Lia Milencovici-Bătrâna, BMI 42, 1973, 2, p. 12, fig. 10–11).

https://biblioteca-digitala.ro

de două dimensiuni diferite – 16 mai mari, decoraţi în relief cu motive florale stilizate, şi 24 mai mici; o parte din ei erau cusuţi de o bucată de ţesătură cu cheutori din şiret împletit (fig. 13/2). În diferite puncte au mai fost găsite un fragment dintr-un cercel, o copcă de argint, precum şi fragmente de ţesătură. Mai poate fi menţionată descoperirea unor fragmente de vase de sticlă, precum şi a unor obiecte de fier (cuie, o potcoavă pentru încălţăminte).

În privinţa identificării mormintelor din pronaosul bisericii au fost formulate anumite presupuneri. Numai două sunt acoperite de lespezi funerare: mormântul lui Matei Glogoveanul, fost consilier imperial în timpul ocupaţiei austriace a Olteniei, şi cel al lui Dumitraşcu, fiul marelui ban Cornea Brăiloiu, călugărit cu numele Dosoftei. Pornind de la menţionarea, în lucrări ale unor autori francezi de la mijlocul secolului trecut, a unei pietre funerare decorate cu flori de crin care s-ar fi aflat la Tismana, distrusă probabil în cursul lucrărilor începute în 1846, N. Iorga a presupus existenţa unui mormânt voievodal pe care l-a atribuit lui Vladislav I[45], identificare infirmată de cercetările ulterioare. S-ar putea presupune, dacă se admite existenţa acestei pietre, că ea s-ar fi aflat deasupra cavoului descoperit în 1934 în colţul de SE al pronaosului de V. Drăghiceanu, care formulase presupunerea că acolo fusese înmormântat Dan I sau Mihail, fiul lui Mircea cel Bătrân[46]. Numele celor înmormântaţi în pronaos trebuie căutat între ctitorii sau donatorii de seamă ai mânăstirii. Mormântul din apropierea zidului nordic al pronaosului (M.3), datat la sfârşitul sec. XVII, este foarte probabil al soţiei marelui ban Cornea Brăiloiu, Stanca, iar cel alăturat spre sud (M.2) chiar al lui Cornea, care, prin diata scrisă în 1699[47], lăsa să fie îngropat în biserică, lângă soţia sa. Alături de părinţii săi, la S, a fost înmormântat în 1747, Dositei Brăiloiu[48]. Între rudele celorlalţi ctitori sau donatori trebuie căutată şi jupâniţa înmormântată în partea de SV a pronaosului.

Concentrate în special asupra bisericii, cercetările din 1970–1976 au prilejuit şi unele observaţii asupra altor construcţii din incinta mânăstirii Tismana. În partea de V a laturii nordice a fost descoperit gârliciul care asigura intrarea în pivniţă – urmele zidului lateral şi pornirea bolţii lângă zidul casei. Gârliciul avea circa 9 m lungime şi era pardosit cu lespezi de piatră, unele făţuite. El a fost refăcut cu

[45] Presupunerea lui N. Iorga (RevIst 8, 1922, 7–9, p. 127; RevIst 13, 1927, 1–3, p. 44), pornind de la o relatare din 1850 a lui S. Rheal, care căpătase informaţia de la un erudit român şi de la o menţiune din 1843 a lui J. A. Vaillant, a fost admisă şi de A. Sacerdoţeanu, BCMI 28, 1935, 83, p. 55.

[46] Drăghiceanu, BCMI 17, 1934, 79, p. 6–7.

[47] Brătulescu, *op. cit.*, p.475–476.

[48] În prezentarea mormintelor descoperite la mânăstirea Tismana în 1975, bazată pe observaţiile pe care le-a făcut la 28 octombrie 1975, în timp ce săpăturile erau întrerupte pentru a se asigura condiţiile de preluare, transport şi restaurare a pieselor de vestimentaţie descoperite, D. Bălaşa (MitrOlt 1–2, 1975, p. 114–119) a enumerat ctitorii şi donatorii cu clauza de a fi înmormântaţi în biserică pentru a fi avuţi în vedere la identificarea mormintelor. Acelaşi autor considera că la nord de mormântul lui Dositei au fost înmormântaţi banul Cornea Brăiloiu şi soţia sa Stanca (Bălaşa, Hrisant, *op. cit.*, p.98).

https://biblioteca-digitala.ro

prilejul restaurării, împreună cu foişorul aflat deasupra sa. În afara incintei, spre SE, în zona paraclisului, a apărut fundaţia unui zid anterior celui care înconjoară cimitirul din acest loc, cu o orientare puţin diferită de a acestuia.

Prezintă interes unele observaţii prilejuite de cercetările asupra arhitecturii corpului de chilii dinspre NE, care au urmărit mai ales căutarea elementelor modificate la mijlocul sec. XIX[49]. Tehnica de construcţie este diferită la corpurile de N şi de NE. Zidul dinspre S al corpului nordic este construit din bolovani de râu şi cărămidă, iar cel care mărgineşte culoarul interior din cărămidă, în timp ce corpul nord-estic are zidurile din blocuri de tuf alternând cu cărămizi, dispuse în două–trei sau trei–patru asize orizontale, iar pe alocuri şi pe verticală. Asemănătoare sunt şi zidurile corpului estic. S-au efectuat, în special în sec. XIX, numeroase modificări atât ale compartimentării interioare, unele ziduri, groase de circa 0,90 m, fiind demolate, cât şi ale golurilor de ferestre sau uşi, unele astupate, altele nou deschise sau modificate, cu arcuri aplatizate în partea superioară în locul arcurilor semicirculare. S-au descoperit urme ale vechilor pardoseli – în unele încăperi din cărămizi dreptunghiulare, în două rînduri suprapuse, în altele din cărămizi pătrate. Într-una din aceste încăperi au fost descoperite resturi ale unei canalizări cu pereţi de piatră, având lăţimea de 0,49 m şi adâncimea de 0,30 m, perpendiculară pe zidul exterior; deasupra ei, a unei zidării şi a unui strat de umplutură cu pământ se afla, zidit din cărămidă, bazinul unei băi având planul pereţilor laterali curbat, dreptunghiular la exterior, cu lungimea de 1,70 şi lăţimea de 1,30 m.

Anterioară fazei de construcţie din timpul lui Matei Basarab apare, după cum s-a putut observa stratigrafic (în S. III, vezi fig. 5), fundaţia ieşită cu aproape 1 m în faţa zidului faţadei interioare a corpului nord-estic de clădiri.

În două locuri a fost descoperit un zid gros de circa 1,50 m, situat la 0,50–0,65 m de actualul zid exterior al corpului de construcţii din partea de NE a incintei. Acesta are fundaţia din piatră şi mortar, iar elevaţia, păstrată numai într-o mică porţiune, din piatră şi cărămidă. Condiţiile descoperirii, în încăperi de mici dimensiuni, afectate de lucrări târzii, la mică distanţă de zidurile ulterioare, fac dificilă o datare precisă. Având partea superioară la o adâncime de 0,80–1 m sub pardoseala de cărămidă şi sub straturi groase de umplutură cu moloz, zidul este în orice caz anterior clădirilor ridicate în sec. XVII, aparţinând uneia din etapele iniţiale de construcţie a mânăstirii. Grosimea sa îndreptăţeşte presupunerea că el face parte din zidurile care apărau mânăstirea Tismana; aceasta şi „cetatea" sunt menţionate într-un document dat de Vlad Călugărul la 15 iunie 1493[50].

La capătul acestei prezentări a săpăturilor din 1970–1976 de la mânăstirea Tismana se poate pune întrebarea în ce măsura rezultatele acestora pot fi folosite ca argumente în sprijinul uneia sau alteia din opiniile privind vechimea bisericii care se ridică în mijlocul ansamblului. Din păcate, după cum am arătat, observaţiile

[49] Cercetări efectuate de arh. Ioana Barteş–Lăzărescu sub îndrumarea arh. Şt. Balş.

[50] DRH, B I, nr.387; sunt menţionate satele Pocruia şi Godineşti pe care Radu cel Frumos „le-a aşezat sub stăpânirea sfintei mânăstiri Tismenii şi sub cetate".

https://biblioteca-digitala.ro

stratigrafice au fost compromise prin diferitele intervenții târzii. Materialele arheologice găsite în jurul bisericii sunt în cantitate redusă: puține fragmente ceramice, atipice și în cea mai mare parte târzii, ulterioare sec. XVI. Elementele descoperite permit însă unele presupuneri.

Ridicarea actualei biserici, care a cunoscut transformări în mai multe etape, urmează în timp unei faze anterioare de viețuire medievală a cărei durată este dificil de precizat. Primele urme ale unei activități constructive sunt reprezentate, după cum am văzut, de stratul inițial de mortar și pietre descoperit la nord de biserică. Aceste urme nu sunt însă nicidecum resturile de zidărie masivă de piatră despre care s-a crezut că s-ar fi găsit în jurul bisericii[51]. În săpăturile începute în 1970 nu s-a descoperit nici o urmă de zidărie sau de fundații în întreg spațiul de la sud de biserică și nici la est de aceasta. Din resturile de mortar și pietre descoperite la nord de lăcaș nu se poate contura cu certitudine planul unei clădiri. Se pune întrebarea dacă aceste urme ar fi putut aparține unei construcții demantelate integral, până aproape de talpa fundației, în vederea folosirii materialelor la ridicarea altor zidiri în apropiere. Semnele unei astfel de demolări nu se observă însă stratigrafic; cum deasupra mortarului cu pietre se află depuneri relativ omogene de pământ, ar trebui presupusă o demantelare aproape totală însoțită de o răzuire a întregii suprafețe a terenului, urmată de o nivelare cu pământ de la a cărei parte superioară se putea ridica noul edificiu, ceea ce este însă destul de greu de admis. Aspectul urmelor menționate permite mai curând presupunerea că ele reprezintă resturile unei construcții la a cărei ridicare s-a renunțat, sau eventual ale unei amenajări pentru o temelie de zid destinată unei clădiri de lemn, o nivelare a terenului fiind efectuată înaintea construirii bisericii actuale și a clădirilor din jur.

Pentru a data primul strat de mortar și pietre nu există repere sigure de natură arheologică. A le considera anterioare ultimelor decenii ale sec. XIV este hazardat. Asertiunile despre o presupusă fortificație daco-romană pe acest loc sunt fanteziste[52]. Nu există dovezi sigure ale unei așezări monahale premergătoare întâiului așezământ menționat de izvoare în ultimele decenii ale sec. XIV[53]. Urmele în cauză ar putea

[51] Vezi mai sus, nota 36.

[52] Afirmațiile despre pretinse cărămizi romane smălțuite și nesmălțuite care s-ar fi aflat în paramentul bisericii și al clădirilor din incintă sau care s-ar fi „găsit în temelia unei biserici mai vechi, cu prilejul unui sondaj la Tismana" (Bălașa, Hrisant, *op. cit.*, p.25) nu corespund deloc realității.

[53] Formulările citate în sprijinul afirmării unei vechimi mai mari a mânăstirii (Bălașa, *op. cit.*, p. 976): mențiunea stăpânirii „încă de la întemeierea Țării Românești, întâi de la Negrul voievod și apoi de la toți domnii care au fost mai înainte" în hrisovul lui Alexandru Mircea din 8 ianuarie 1569 (DRH, B VI, nr. 128) – care urmează menționării unor averi ale mânăstirii „de la întemeierea Țării Românești" în documentele date de Mircea Ciobanul la 1 iunie 1547 și 6 iunie 1547 (DRH , B IV, nr.229, 232), cea prin care se arată că „sfânta mânăstire Tismana este mai veche decât toate mânăstirile din țara domniei mele" din documentul de la Mihnea Turcitul din 9 iunie 1590 (DIR, B XVI, V, nr. 468, p. 453) în care primul hrisov citat este cel de la Dan I, din 1385, sau cea potrivit căreia mânăstirea, „cap de lavră mânăstirilor a toată Țara Românească", ar fi fost construită cu 400 de ani în urma, din actul dat de Patriarhul Ierusalimului, Paisie, la 3 iulie 1638 (N.Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, I, Țara Românească* II, Craiova, 1970, p. 674, nota 114), reprezintă numai o asociere firească a vechimii mânăstirii cu importanța acesteia.

https://biblioteca-digitala.ro

fi astfel considerate ca aparținând primei construcții pe care a ridicat-o aici, conform mărturiilor documentare și tradiției, Nicodim Sfințitul.

În acest caz, biserica existentă ar trebui considerată ca fiind construită mai târziu. Ne putem întreba dacă o putem considera ridicată la pragul între secolele XV și XVI, cum s-a presupus. Argumentele pentru atribuirea începerii reconstruirii bisericii lui Radu cel Mare erau legate de interpretarea mențiunilor confuze din textul „Vieții Sf. Nicodim" scris de Ștefan ieromonahul, și de temeliile, inexistente de fapt, care s-ar fi găsit la sud de biserică[54]. Principala dovadă a refacerii totale a bisericii în sec. XVI erau pentru Dj. Bošković, blocurile de tuf cu urme de frescă încastrate în paramentul bisericii, dar ele puteau proveni din transformările aduse bisericii în diferite rânduri, în special la mijlocul sec. XIX, constatate chiar de acest autor[55]. Biserica a suferit numeroase transformări, care au putut fi observate la cercetarea paramentului exterior[56]. Analiza lor, care a stat în atenția istoricilor arhitecturii, nu constituie însă obiectul acestor rânduri. Cu aceste transformări pot fi puse în legătură și particularitățile observate în sondajul de la exteriorul părții mediane a laturii nordice a exonartexului demolat în sec. XIX.

Importanța pe care a avut-o mânăstirea Tismana încă de la sfârșitul sec. XIV, când era singura arhimandrie din Țara Românească[57], precum și faptul că în noiembrie 1406 ea adăpostea pe Mircea cel Bătrân cu întreaga curte domnească împreună cu egumenii mânăstirești, permite presupunerea ca la acea dată biserica va fi fost un edificiu de proporții mai mari decât cele pe care le-ar fi avut construcția ce putea fi ridicată deasupra urmelor de mortar și pietre păstrate, respectiv că la acea dată ar fi existat biserica pe fundațiile actuale. Un argument în acest sens poate fi considerat și exonartexul bisericii. Ultimele săpături nu au urmărit verificarea constatărilor din 1934 privind contemporaneitatea compartimentului demolat în sec. XIX cu restul bisericii, dar putem admite exactitatea acelor observații[58]. Exonartexul sau pridvorul din jurul pronaosului bisericii mânăstirii Tismana poate fi analizat numai în legătura cu compartimentul având același plan al celei de a doua biserici a mânăstirii Vodița (Vodița II), unde s-a constatat o contemporaneitate sau o foarte mare apropiere cronologică între exonartex și restul edificiului[59]. Existența acestui compartiment, element aparte în arhitectura Țării

[54] Teodoru, *Mânăstirea Tismana*, p. 10, 14; ieromonahul Ștefan putea atribui și secolului XV o distrugere asemănătoare celor provocate mânăstirii de campaniile militare de la începutul sec. XVII și din sec.XVIII, iar menționarea lui Mircea voievod, fiul lui Radu voievod este, după cum am arătat (vezi mai sus, nota 9) o confuzie cu Marcu, fiul lui Radu Paisie.

[55] Bošković, *op. cit.*, p. 187–189.

[56] Drăghiceanu, BCMI 17, 1934, 79, p. 1–16, fig. 5–9, 13–20; Bošković, *op. cit.*, p.185–189, fig.2–8.

[57] Lăzărescu, Romanoslavica 11, p.269–270.

[58] Vezi Bošković, *op. cit.*, p. 188; chiar existența în partea dreaptă a exonartexului a mormântului sf. Nicodim, în locul pe care, după tradiție, el însuși îl alesese în tinda bisericii, întărește această presupunere (cf. Ghika-Budești, BCMI 35, 1942, 1–2, p. 15).

[59] Gh. I. Cantacuzino, SCIV 22, 1971, 3, p. 474.

https://biblioteca-digitala.ro

Româneşti[60], în cele două mânăstiri aflate sub aceeaşi conducere, se poate explica doar prin influenţa unui monument asupra altuia. Dar cum a doua biserică de la Vodiţa a fost folosită numai până în a doua jumătate a sec. XV[61], reiese că exonartexul Tismanei trebuie să fi fost ridicat înaintea acestei date.

Aşadar săpăturile arheologice de la Tismana permit constatarea existenţei unei prime faze de construcţie legată de existenţa sau eventual numai de intenţia de ridicare a unui edificiu de proporţii nu prea mari, urmată, la o dată greu de fixat cu certitudine, de construirea fundaţiilor actualei biserici şi a primelor zidiri din incintă. Se poate presupune, ţinând seama de consideraţiile expuse mai sus, că urmele de mortar şi pietre descoperite la nord de biserică pot fi legate de primele înjghebări ale Sf. Nicodim, cum era biserica din lemn de tis menţionată de tradiţie. Biserica de pe amplasamentul actual, în forma ei iniţială, putea fi începută sub Radu I şi terminată în timpul lui Dan I, după cum se menţionează în hrisovul din 3 octombrie 1385. Cercetările arheologice din anii 1970–1976, nu îndeajuns de extinse şi efectuate într-un spaţiu răvăşit de alte săpături, nu pot permite concluzii sigure, ci numai ipoteze, completând totuşi datele cunoscute despre acest monument de primă importanţă în istoria arhitecturii româneşti.

CONSIDÉRATIONS ARCHÉOLOGIQUES CONCERNANT LE MONASTÈRE DE TISMANA

RÉSUMÉ

Le monastère de Tismana a été fondé par le moine Nicodème sous le règne de Radu Ier, vers 1377–1378, et a subi de nombreuses transformations au cours des siècles suivants.

Par les fouilles archéologiques entreprises en 1970–1976 en vue de la restauration de l'ensemble monastique on a essayé d'obtenir des informations

[60] Ghika-Budeşti (*op. cit.*, p. 14–15) considera exonartexul din jurul pronaosului bisericii mânăstirii Tismana ca un element premergător tipului de pronaos lărgit de la mânăstirea Argeşului. Pentru o analiză amănunţită a problemelor legate de acest compartiment, vezi Teodoru, SCIA, seria artă plastică 14, 1967, 2, p. 161–173, unde planul monumentului era considerat ca inspirat din tipul de plan al Lavrei de la Athos, cu „simplificări şi reduceri substanţiale, impuse de puterea tradiţiei" (p. 172). Ulterior, în afara exonartexului asemănător al bisericii Vodiţa II, a fost descoperit compartimentul cu acelaşi plan al bisericii vechii mânăstiri Stelea din Târgovişte, datând din ultimul sfert al sec.XVI (Cantacuzino, RMM-MIA 43, 1974, 1, p. 39–42).

[61] Ultimul document în care daniile şi privilegiile mânăstirilor Vodiţa şi Tismana sunt întărite împreună este cel dat de Radu cel Frumos la 10 iulie 1464 (DRH, B I, nr. 124); în timpul lui Basarab cel Tânăr, între 1477–1482, mânăstirea Vodiţa nu mai este amintită, ceea ce dovedeşte că la acea dată ea îşi încetase existenţa juridică (Simedrea, BOR 65, 1947, 1–3, p. 69). După refacerea de la începutul domniei lui Constantin Brâncoveanu, de către Cornea Brăiloiu, cel care a ridicat construcţii şi în incinta mânăstirii Tismana, biserica de la Vodiţa nu mai avea exonartexul din jurul pronaosului, care fusese demolat până aproape de nivelul fundaţiilor (Cantacuzino, SCIV 22, 1971, 3, p. 470–476 şi fig. 2, 5/1, 6/1, 6/3, 6/4).

https://biblioteca-digitala.ro

concernant surtout la datation de l'église. Selon certaines opinions, celle-ci serait l'édifice originaire du XIVe siècle; selon d'autres, il aurait été entièrement rebâtie au début ou dans la première moitié du XVIe siècle.

On a mis à jour des restes de mortier et des pierres qui représentent les premières aménagements constructifs dans cette zone. Les fondations de l'église sont érigées sur le roc même; il est impossible de déterminer du point de vue stratigraphique la situation exacte du niveau d'où elles ont été construites, ultérieurement aux premières traces mentionnées, à cause des tombes des XVIIIe–XIXe siècles et des nombreuses interventions tardives autour de l'édifice, y compris les fouilles de 1934.

Dans la zone de NE on a trouvé les traces du premier mur d'enceinte du monastère, épais d'environ 1,50 m.

A l'intérieur de l'église on a découvert, des objets de parure (bagues, boucles d'oreille, aiguilles), provenant des différentes tombes, ainsi que des pièces de vêtements, parmi lesquel il convient de remarquer un costume féminin de cérémonie datant de la fin du XVIIe siècle.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Monastère de Tismana. Plan de l'enceinte avec l'emplacement des fouilles archéologiques.

Fig. 2. Monastère de Tismana. Plan de l'église et des fouilles archéologiques de l'intérieur et de la zone avoisinante.

Fig. 3. Monastère de Tismana. Coupe stratigraphique de la paroi nord du sondage I –E.

Fig. 4. Monastère de Tismana. Coupe stratigraphique de la paroi est du sondage II – S.

Fig. 5. Monastère de Tismana. Coupe stratigraphique de la paroi ouest du sondage III – N.

Fig. 6. Monastère de Tismana. Coupe stratigraphique de la paroi ouest du sondage III a.

Fig. 7. Monastère de Tismana. Coupe stratigraphique de la paroi est du sondage II – N.

Fig. 8. Monastère de Tismana. Coupe stratigraphique de la paroi est du sondage II – N (intérieur)

Fig. 9. Monastère de Tismana. Coupe stratigraphique de la paroi est du sondage II – S (intérieur).

Fig. 10. Monastère de Tismana. Coupe stratigraphique de la paroi nord du sondage I (intérieur, sanctuaire).

Fig. 11. Monastère de Tismana. 1 S. II – S, vue du nord, la paroi ouest, fosses des tombeaux creuses dans le roc; 2 couche de mortier avec des pierres, vue du sud.3 S. II – S, fondation de l'abside sud de l'église; 4 S. II – S (intérieur), fondation massive dans l'espace intérieur de l'abside.

Fig. 12. Monastère de Tismana. 1 sondage C. III – A, couche de mortier avec des pierres, vue du sud; 2 S. VIII, couche de mortier avec des pierres et la paroi est du sondage. 3 S. VII – N, la fondation du côté nord de l'exonarthex;

Fig. 13. Monastère de Tismana. 1 corsage de robe trouvé dans la tombe M.1; 2 boutons cousus sur le tissu, aux brides de lacet, découverts dans la partie est du pronaos. Photos – Musée National d'Histoire de Roumanie.

Fig. 14. Monastère de Tismana.1, 2 le costume féminin decouvert dans la tombe 3, avant la restauration; 3 la robe en soie et la ceinture en soie et à fil d'argent doré, vues du dos; 4 le manteau taillé en tissu de soie et à fil d'or, au décor broché. Photos – Musée National d'Histoire de Roumanie.

Fig. 15. Monastère de Tismana.Objets de parure découverts dans le pronaos. 1, 2 bagues en argent découvertes dans la zone centrale du pronaos; 3 bague en or de la tombe 1; 4 boucle d'oreille en or, de la tombe 1; 5, 6 objets de parure trouvés dans la partie centrale du pronaos; 7–13 aiguilles en argent pour fixer la voile, trouvées dans la tombe 1.

https://biblioteca-digitala.ro

PE MARGINEA UNEI RECENZII

de N. CONOVICI

Autorul discută opiniile exprimate de **Radu Harhoiu** în recenzia publicată în nr. 1/1996 al revistei noastre cu privire la datarea primelor manifestări ale purtătorilor **culturii Poieneşti–Lukaşevka.**

În fascicolul 1/1996 al acestei reviste, la p. 108–110, d-l Radu Harhoiu (în continuare R. H.) publică o recenzie a cărţii lui Mircea Babeş, *Die Poieneşti-Lukaševka-Kultur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum östlich der Karpaten in den letzten Jahrhunderten vor Christi Geburt,* publicată în seria Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde 30, Bonn, 1993.

În cele ce urmează nu ne referim la întreaga recenzie, judicios întocmită – mai puţin pasajele „moralizatoare" din partea finală. Atenţia ne-a fost atrasă de un pasaj aluziv pe care-l reproducem în continuare:

„O anumită discrepanţă între menţionarea lor (a bastarnilor – n. n.) în izvoarele scrise încă din secolul al III-lea a.Chr. şi începutul culturii în primele decenii ale secolului al II-lea nu trebuie să stârnească îngrijorare. Poate ar fi trebuit subliniat mai clar, pentru cine nu ştie sau nu vrea să înţeleagă, că este o diferenţă între primele menţiuni ale unei populaţii şi momentul cristalizării ei culturale, condiţie *sine qua non* a identificării ei cu mijloacele arheologiei. Şi mai este ceva. Informaţia scrisă este deosebit de importantă. Absolutizarea datelor ei în judecarea fenomenelor arheologice este însă riscantă. După cum nu trebuie să acordăm o importanţă determinantă nici încadrării cronologice a unor descoperiri ceramice, în acest caz ale culturii P–L, prin datarea nivelului în care au fost descoperite într-o aşezare din afara ariei propriu-zise a culturii, şi încă una cu multe niveluri de locuire, cu ajutorul amforelor ştampilate, fie ele şi rodiene. Problema aici nu este datarea prin ştampile, ci definirea nivelului arheologic respectiv".

Acesta este pasajul. Oricine îşi poate da seama din lectura lui de două lucruri: mai întâi că datarea începutului culturii Poieneşti-Lukaşevka propusă de M. Babeş (primele decenii ale sec. II a.Chr.) nu pare a fi în concordanţă nici cu menţiunile izvoarelor scrise despre bastarni, nici cu unele (nenumite) descoperiri arheologice dintr-o aşezare situată în afara ariei respectivei culturi; în al doilea rând, că există cineva (iarăşi nenumit) care „nu ştie sau nu vrea să înţeleagă" şi care a atras atenţia asupra acestor neconcordanţe. Mai există şi alţi autori care au contestat fie încadrarea etnică, fie cronologia culturii respective. R.H. nu-i menţionează, cu toate că atunci când scrii o recenzie se cuvine să cunoşti şi argumentele contrare. Autorul misterios care „păcătuieşte" faţă de opera lui M. Babeş este nimeni altul decât persoana

https://biblioteca-digitala.ro

mea. De ce? Pentru că singura aşezare din afara culturii Poieneşti–Lukaşevka unde a apărut ceramică de acest fel în condiţii stratigrafice clare este aceea de la Satu Nou – Valea lui Voicu.

Dacă R. H. ar fi avut curiozitatea (nemaivorbind că era obligat să o facă, măcar după ce i-am atras atenţia ca membru al redacţiei revistei) să-mi citească lucrările în care fac referire la aceste descoperiri [1], s-ar fi convins că lucrurile nu stau deloc aşa cum le prezintă el.

Însuşi R. H. arată că încadrarea cronologică a culturii P–L s-a făcut în principal prin analiza combinatorie a numai *trei* necropole! Oricât de bine ar fi fost făcută această analiză (şi este!), apare evident pentru oricine (în afară de R. H.) că ea nu poate oferi o încadrare cronologică precisă unei întregi culturi, ci doar pentru cazurile studiate. De fapt M. Babeş a avut în vedere şi amforele ştampilate descoperite în aria culturii de care se ocupă sau perlele de sticlă elenistice cu foiţă de aur, ca obiecte mai sensibile cronologic. Că nici cronologia ştampilelor rhodiene nu este încă reconstituită fără drept de apel este de asemenea un fapt de care poate fi ţinut seama. Întâmplător însă, tocmai ştampilele găsite în mediu P–L sunt cele mai bine datate în momentul de faţă. Spre deosebire de studiile sale anterioare, M. Babeş este dispus acum să accepte un început al culturii P–L chiar de la sfârşitul sec. III a.Chr., după cum arată cea mai veche ştampilă rhodiană descoperită (Borniş), şi faptul că orizontul cel mai timpuriu de morminte de la Poieneşti se arată a fi mai vechi decât celelalte ştampile amforice (cca 188–176 a.Chr.), reprezentate şi în aşezarea ceva mai târzie de la Boroseşti, considerată contemporană cu necropola (p. 153 din volum).

În ceea ce priveşte izvoarele scrise, este ştiut că acestea nu pot menţiona o populaţie înainte ca ea să existe, iar de cele mai multe ori o fac la multă vreme *după* constituirea civilizaţiei acesteia. Dacă o populaţie nu poate fi (deocamdată) identificată arheologic ca datând din momentul menţionării sale în izvoare, aceasta nu înseamnă că ea, populaţia, nu avea o cultură materială!

Să vedem acum care au fost de fapt interpretările mele.

În raportul preliminar privind aşezarea getică de la Satu Nou – Valea lui Voicu, referindu-mă la nivelul IV al aşezării [2], scriam următoarele: „În 1988, după înlăturarea resturilor amintitei locuinţe din nivelul III situate la baza valului, am constatat că acestea se aflau pe un strat de înălţare din pământ brun, amestecat cu cenuşă şi materiale arheologice; acest strat suprapunea dărâmăturile unei mari locuinţe incendiate, prevăzută cu o platformă-pavaj din lespezi de piatră, a cărei cercetare este în curs. *Subliniem faptul că podeaua locuinţei din niv. III era bine păstrată, astfel că „sigila" perfect materialele aflate dedesubt. Respectivele materiale se datează exclusiv la sfârşitul sec. III î.e.n. şi, eventual, începutul sec. II î.e.n.* (sublinierea noastră, N. C.). Alături de ceramica getică şi elenistică, între care mai multe torţi de amfore cu ştampile, au fost recoltate mai multe fragmente ceramice aparţinând *culturii Poieneşti–Lukaşevka*, atribuite *bastarnilor...*". În

[1] N. Conovici, CCDJ 2, 1988, p. 129–141; M. Irimia, N. Conovici, Thraco-Dacica 10, 1989, 1–2, p. 115–154; N. Conovici, SCIVA 43, 1992, 1, p. 3–13.

[2] Irimia, Conovici, *op. cit.*, p. 121–122 şi planurile de la fig. 7, 8.

https://biblioteca-digitala.ro

continuare arătam că asemenea materiale au apărut şi în alte niveluri, fie purtate ca în nivelurile mai vechi, fie *in situ* ca în niv. I şi II (datate în sec. I a.Chr.). Astăzi, după studierea în detaliu a ştampilelor amforice din această aşezare – vezi şi studiul nostru din această revistă, fasc. 1/1992 – optăm pentru datarea sfârşitului nivelului IV în penultimul deceniu al sec. III a.Chr.

Prin urmare, atunci când datam fragmentele P–L în cursul sec. II a. Chr., punându-le pe seama unei incursiuni bastarne care ar fi pus capăt primei faze a aşezării, ne bazam pe nişte condiţii stratigrafice foarte precise.

Pe de altă parte, arătam în studiul din 1992 că faţă de contextul arheologic de mai sus, toate amforele ştampilate descoperite în mediul culturii P–L sunt mai târzii decât cele mai recente ştampile de la Valea lui Voicu, anume între cca. 202–201 a.Chr. (ştampila de la Borniş, jud. Neamţ) şi ante 167 a.Chr.[3]. Luate pe aşezări, ele constituie loturi foarte restrânse a căror datare pare a coincide cu perioadele incursiunilor bastarne în Balcani la chemarea regilor Macedoniei Filip V şi apoi Perseu. Acest fapt a fost admis în volumul citat şi de M. Babeş. Am ţinut seama şi de izvoarele literare (Titus Livius în principal) care arată că bastarnii veniseră în număr foarte mare, probabil cu familiile, de vreme ce 30 000 (conduşi de Clondicus) au continuat în 175 a.Chr. incursiunile împotriva dardanilor, iar alţii au făcut calea întoarsă. Pentru a explica această discrepanţă cronologică formulăm următoarea ipoteză: „În ultimele decenii ale sec. III î.e.n. şi primele decenii ale sec. II î.e.n. această populaţie nu era încă stabilizată pe un teritoriu precis, ci ducea o viaţă seminomadă. Putem presupune că ocuparea întregului teritoriu a avut loc abia după întoarcerea din Tracia şi Dardania şi a continuat şi după aceea, prin sosirea de noi contingente. Cercetările viitoare vor trebui să delimiteze aria iniţială ocupată de bastarni între cca. 220 – 180 î.e.n., cu tipurile de aşezare şi mormintele din acea perioadă"[4]. După opinia mea, descoperirile de la Valea lui Voicu vin să „concilieze" izvoarele literare cu informaţia arheologică referitoare la bastarni.

Este aceasta o absolutizare a izvoarelor?

Să vedem acum ce scria M. Babeş într-o sinteză a cărţii de care ne ocupăm, pe care am folosit-o pentru studiul nostru din 1992: „În prezent nu se mai poate vorbi de un decalaj de timp considerabil între datele arheologice şi cele istorice privitoare la bastarni. Pe de o parte, cele mai vechi menţiuni despre aceştia (Pseudo-Scymnos 797, Trogus Pompeius, *Proleg.* XXXIII şi, indirect, decretul olbian pentru Protogenes, SIG^3, p. 737 urm.) sunt discutabile din punct de vedere cronologic şi, după părerea noastră, nu pot fi în nici un caz datate înainte de anul 200 î.e.n. *Este de altfel cunoscut că între anii 179 şi 168, bastarnii au fost mai mult prezenţi în Balcani, ca aliaţi ai regilor macedoneni Filip al V-lea şi Perseu (cf. F. Papazoglu, 1978, p. 161–171) astfel că aşezarea lor în spaţiul de la răsărit de Carpaţi a devenit*

[3] Conovici, SCIVA 43, 1992, 1, p. 9–11.
[4] *Ibidem*, p. 12.

https://biblioteca-digitala.ro

efectivă abia către mijlocul sec. II î.e.n. (sublinierea noastră, N. C.). Acest fapt concordă în esență cu data de început a culturii P–L deplin constituite (faza I)"[5].

Această interpretare ridică două probleme. Dacă M. Babeş nu este de acord cu datarea în sec. III a.Chr. a informațiilor din izvoarele scrise menționate, trebuia să recurgă la critica de text, independent de datele arheologice. A-l data pe Demetrios din Callatis, de pildă, principalul izvor folosit de Pseudo-Skymnos, în sec. II a.Chr. mi se pare destul de dificil. În volumul discutat aici, el preferă încă să admită acele interpretări ale izvoarelor (inclusiv inscripția lui Protogenes de la Olbia) care susțin datarea respectivelor evenimente în sec. II a.Chr. sau chiar mai târziu (p. 169–173).

Pe de altă parte, dacă cultura P–L (respectiv stabilizarea bastarnilor la est de Carpați) s-a făcut după întoarcerea lor din Balcani, se pune problema de unde au fost aduşi şi unde s-au întors după fiecare campanie. Mai mult decât atât, pentru a fi cunoscuți de macedoneni în vremea lui Filip V (ante 182 a.Chr.), ei trebuiau să-şi fi făcut simțită prezența un timp mai îndelungat în teritorii apropiate acestora, adică probabil tocmai în zona gurilor Dunării unde-i menționează şi izvoarele scrise. Şi dacă se aflau pe acolo, fie ca populație stabilă, fie în mişcare cum este mai verosimil, trebuiau să fi avut şi o cultură materială. Să remarcăm aici şi faptul pozitiv că M. Babeş admite că sub numele de „bastarni" din izvoarele scrise puteau figura şi purtătorii altor culturi (Przeworsk şi Zarubineț – p. 175).

În această situație, prezența bastarnilor în dreapta Dunării cu ocazia unor raiduri cu mult înainte ca aceştia să fie înregistrați în izvoarele scrise este foarte verosimilă. Iar descoperirile de la Satu Nou – Valea lui Voicu par să confirme acest lucru[6]. Datorită numărului mare de ştampile amforice (peste 400, nu doar rhodiene), datarea nivelurilor arheologice din această aşezare este bine asigurată. Mai mult, întreg lotul de ştampile formează un complex în sine, care nu se poate data mai târziu de penultimul deceniu al sec. III a.Chr., cu o singură excepție – o ştampilă rhodiană găsită în valul de apărare din sec. I a.Chr. Domnul R. H. ar fi dorit poate să datăm nivelurile de la Satu Nou după cronologia culturii P–L propusă de M. Babeş, ignorând tot ce se ştie astăzi despre ştampilele amforice!

Dacă ar fi citit studiile noastre, R. H. ar fi observat că de fapt ele nu contrazic datările lui M. Babeş în ceea ce priveşte cultura P–L deplin constituită. „Cristalizarea culturală" pentru care ne ceartă putea avea loc şi înainte de a fi perceptibilă cu mijloacele arheologiei, oricum însă *înainte* de primele mențiuni din izvoarele scrise, pe care nu le putem forța după cum ne convine. Este ceea ce am încercat să demonstrăm.

Domnul R. H. se luptă vajnic cu morile de vânt! *Cui prodest?*

[5] Babeş, SCIVA 36, 1985, 3, p. 209.

[6] Idem, *Die Poieneşti–Lukaševka Kultur...*, p. 153 Autorul admite că o cale de procurare a amforelor rhodiene au fost contactele bastarnilor cu locuitorii unor aşezări getice din Dobrogea, ca cea de la Satu Nou. Pentru discrepanța cronologică dintre ştampilele de la Satu Nou şi cele găsite în mediu P–L , vezi mai sus.

https://biblioteca-digitala.ro

AUTOUR D'UN COMPTE RENDU

RÉSUMÉ

On discute les opinios exprimées par Radu Harhoiu dans le compte rendu publié dans le n° 1/1996 de notre revue, au sujet de la datation des premières manifestations de la civilisation de Poieneşti–Lukaševka. Dans l'établissement gète de Satu Nou – Valea lui Voicu on a découvert, dans une couche bien individualisée datant du dernier quart du IIIe s. av. J.-C., plusieurs tessons appartenant à cette civilisation. R. H., ignorant les arguments de l'auteur, lui attribue des interprétations que celui-ci n'a jamais exprimées. L'auteur en apporte les rectifications qui s'imposent.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

MATERIALE ARHEOLOGICE PREISTORICE DE LA ALBEŞTI, JUD. MUREŞ

de GH. BALTAG şi N. BOROFFKA [1]

Articolul aduce noi date privind răspândirea culturii **Coţofeni** şi a unui aspect al **epocii bronzului timpuriu** din centrul Transilvaniei, privind repertoriile de forme şi ornamente ale **culturii Wietenberg** şi noi elemente de datare pentru această cultură. Totodată la **Albeşti**, jud. Mureş, este identificat un **complex** cu semnificaţie **funerară** specială, neatestat până acum.

Aşezarea de la Albeşti, jud. Mureş (fig. 1), se află în perimetrul comunei suburbane Albeşti, municipiul Sighişoara, la cca 3 km sud de această comună, pe o vale laterală străbătută de un afluent sudic al râului Târnava Mare, Pârâul Şarpatoc. Aşezarea este situată pe o terasă înaltă (400 m altitudine), dominată de un deal denumit de localnici „Cetăţeaua". Pe deal se află o fortificaţie de pământ (Cetăţeaua), iar pe terasă o aşezare deschisă („Bază") (fig. 1/1) şi, la 60 m de aceasta din urmă, o necropolă de incineraţie aparţinând culturii Wietenberg (fig. 1/2). Toate au fost identificate de Gh. Baltag în 1976, iar începând din 1980 în punctul numit „Bază"s-au efectuat sondaje şi săpături mai ample, care au scos

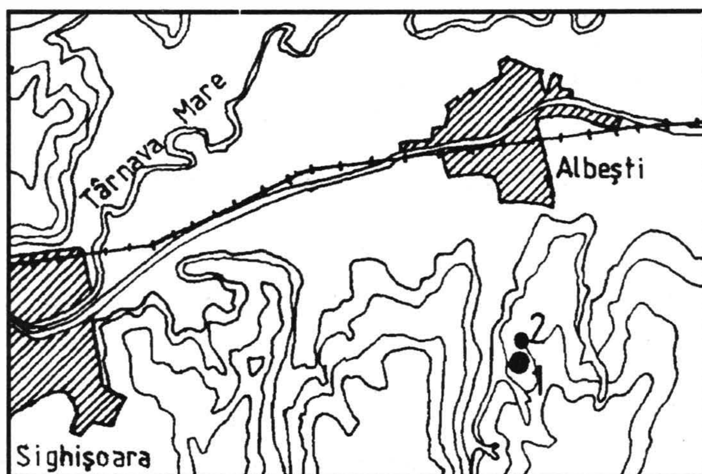

Fig. 1. – Albeşti–„Bază", jud. Mureş. Plan de situaţie: 1 aşezarea, 2 necropola.

[1] Articolul de faţă a fost redactat în timpul stagiului de documentare din cadrul unei burse Feodor Lynen a Fundaţiei Alexander von Humboldt, de care a beneficiat N. Boroffka în 1993–1995.

SCIVA, tomul 47, nr. 4, Bucureşti, octombrie–decembrie, 1996, p. 375–393

https://biblioteca-digitala.ro

materiale aparţinând culturii Coţofeni, epocii bronzului timpuriu (aspect nedefinit), culturii Wietenberg, epocii dacice şi medievale timpurii (sec. VII–VIII p.Chr. şi IX–XI p.Chr) [2].

În prezentarea de faţă ne vom ocupa doar de materialul aparţinând culturii Coţofeni, perioadei timpurii a epocii bronzului şi culturii Wietenberg [3], descoperit în punctul „Bază”. Astfel, aducem noi date privind răspândirea culturii Coţofeni şi a unui aspect al perioadei timpurii a epocii bronzului din centrul Transilvaniei, privind repertoriile de forme şi ornamente ale culturii Wietenberg, precum şi noi elemente de datare pentru această cultură[4].

Materialele atribuite culturii Coţofeni şi perioadei timpurii a epocii bronzului provin din alveolări ale depozitului arheologic, fără să fi fost observat un strat de cultură sau complexe proprii.

Din ciobur ile Coţofeni se pot reconstitui oale cu buza evazată (fig. 2/1, 2, 6), castroane (fig. 2/ 3, 5) şi amfore (fig. 2/7). Ca decor întâlnim incizii în reţele oblice (fig. 2/1,6), impresiuni executate cu unghia (fig. 2/1, 4–6), scurte nervuri triple, verticale, dispuse imediat sub buză (fig. 2/6), benzi verticale de incizii scurte (fig. 2/7) şi, pe un fragment de castron, multiple registre cu motivul „coadă de peşte” incizat orizontal, despărţite de slabe brâuri crestate (fig. 2/3). Formele reprezentate nu sunt caracteristice unei faze anume a culturii Coţofeni[5]. Ornamentica, de asemenea, în majoritatea sa, este puţin specifică unei faze anume. Doar două motive apar mai frecvent în faza a II-a, şi anume benzile verticale de incizii scurte (fig. 2/7)[6] şi registrele multiple cu motivul „coadă de peşte” dispus orizontal, despărţite de rare brâuri crestate (fig. 2/3)[7]. Astfel, chiar dacă aceste motive apar, mai rar, şi în faza a III-a[8], credem că materialul Coţofeni poate fi încadrat în a II-a fază a acestei culturi.

Dintre cioburile atribuite bronzului timpuriu menţionăm fragmentul unui vas cu partea superioară aproape cilindrică, decorată cu un brâu crestat deasupra căruia se află, din loc în loc, benzi oblice incizate şi umplute cu incizii (fig. 3/1), fragmentul unui castron mare cu buza puternic răsfrântă spre exterior şi cu un

[2] Cercetările de la Albeşti „Cetăţeaua” au mai fost menţionate: Gh. Baltag, Marisia 9, 1979, p. 101 şi pl. 62; 63/2; 65/1; Gh. Baltag şi E. Amlacher, AIIACluj 28, 1987–1988, p. 98–99, 112–114, pl. 2–4; Gh. Baltag şi E. Amlacher, Marisia 23–24, 1994, p. 172. Materialul din sec. IX–X p.Chr. a fost publicat într-un studiu preliminar: Gh. Baltag, Revista Bistriţei 8, 1994, p. 75–85. Toate materialele prezentate se află la Muzeul de Istorie din Sighişoara

[3] Întreg materialul preistoric, dacic şi medieval timpuriu, însoţit de planurile şi profilele săpăturilor urmează să facă obiectul unei monografii. Descoperirile preistorice sunt menţionate de Baltag, *op. cit.*, p. 75.

[4] Materialul de tip Wietenberg de la Albeşti a mai fost menţionat de N. Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*, Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 19, Bonn, 1994, p. 15, nr. 21 (în continuare: Boroffka, *Wietenberg*).

[5] Vezi P. Roman, *Cultura Coţofeni*, Bucureşti, 1976.

[6] *Ibidem* p. 27, 38–42, pl. 68/16–21; 72/12.

[7] *Ibidem*, p. 27, 38–42, pl. 71/12–13; 72/2–3.

[8] *Ibidem*, pl. 81/18; 82/5.

https://biblioteca-digitala.ro

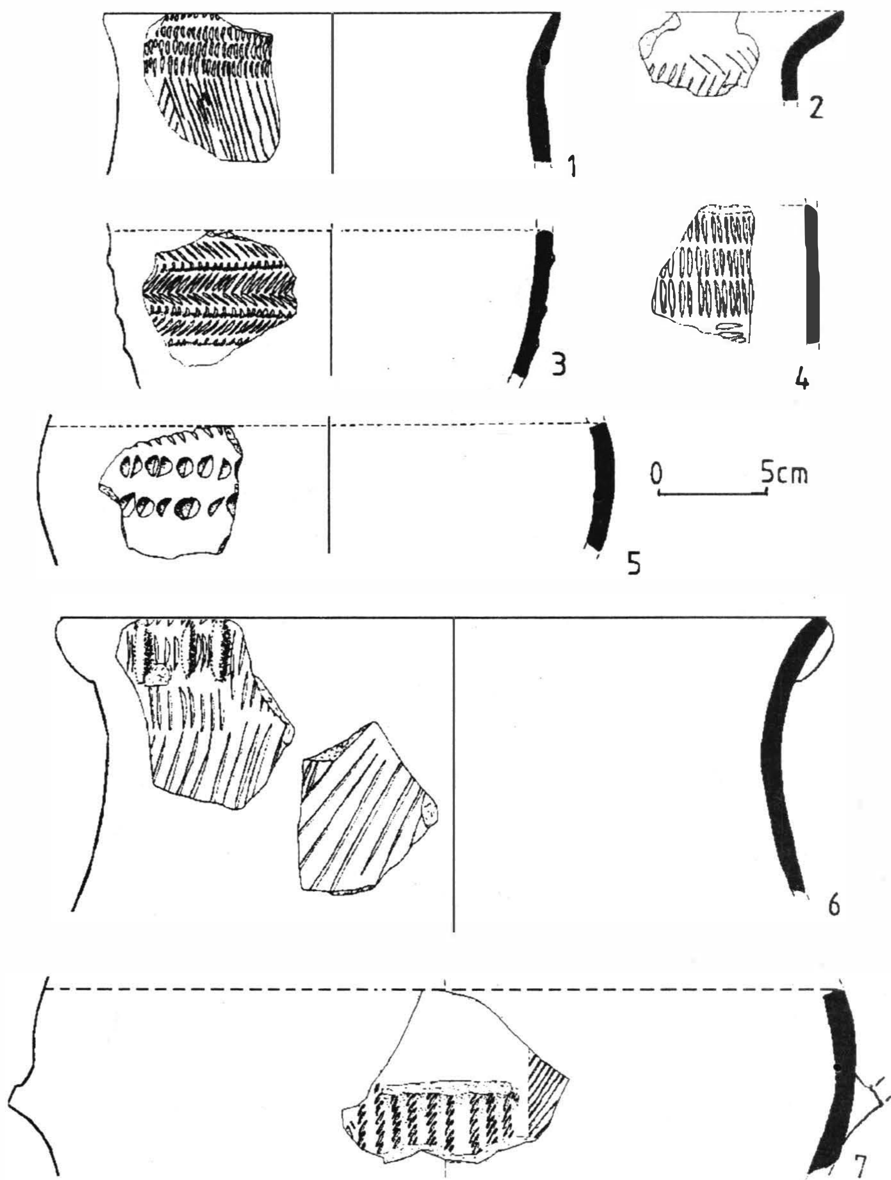

Fig. 2. – Albeşti–„Bază". Cultura Coţofeni. 1–7 ceramică.

brâu, neglijent executat, pe gât (fig. 3/2) şi, în sfârşit, partea superioară a unei amfore cu brâu fin alveolat sub buză şi altul, asemănător, la pornirea umărului; pe umăr, vasul mai este decorat cu o alveolă mai mare dar puţin adâncită (fig. 3/3). Mai pot fi remarcate un fragment de buză cu găuri–buton (fig. 3/4) şi mai multe

https://biblioteca-digitala.ro

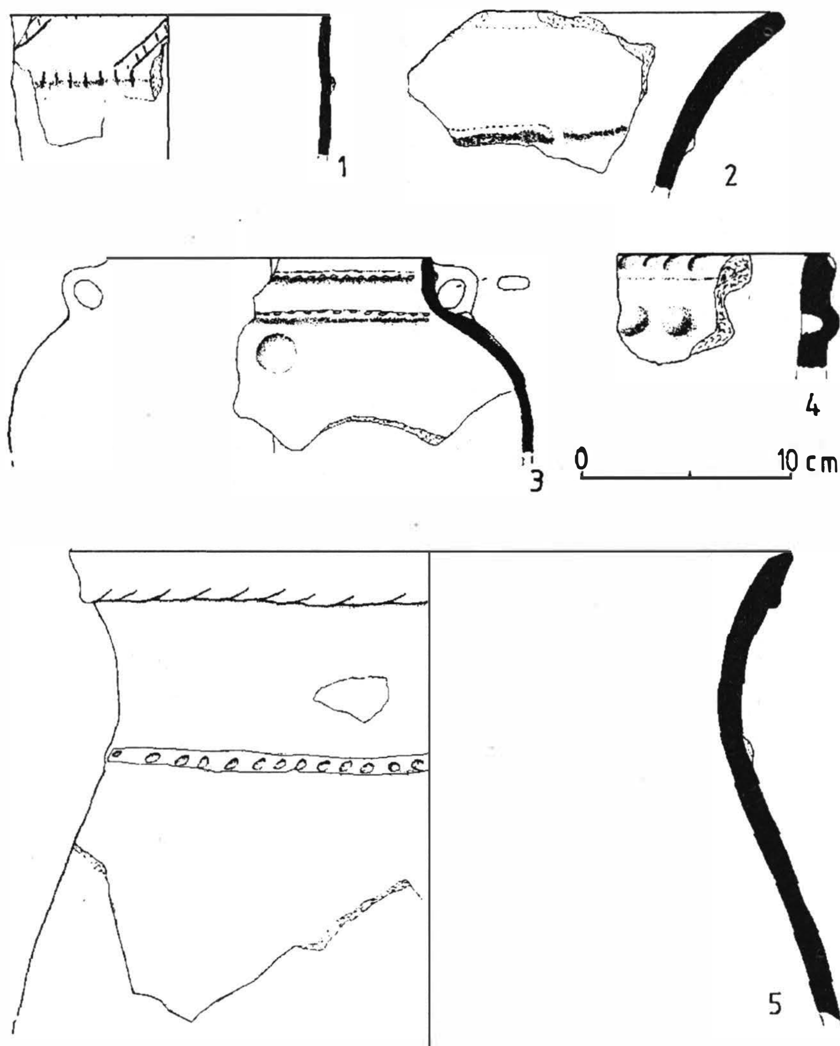

Fig. 3. – Albeşti–„Bază". Epoca bronzului timpuriu. 1–5 ceramică.

fragmente ale unui vas mare, ars secundar, cu „manşetă" prevăzută cu impresiuni de degete pe buză şi cu un brâu alveolat pe umăr (fig. 3/5). Buza puternic răsfrântă spre exterior (fig. 3/2) aminteşte de castroanele şi străchinile din aria Schneckenberg[9] unde şi decorul plastic este destul de frecvent[10]. Material

[9] A. Prox, *Die Schneckenbergkultur*, Braşov, 1941, p. 23–24, fig. 7–10 (din faza A), p. 36–39, fig. 18/20–21, 23 (faza B).

[10] *Ibidem*, p. 21–24, pl. 10 (faza A), p. 28–31, pl. 14; 19–20 (faza B).

https://biblioteca-digitala.ro

asemănător este cunoscut şi din bronzul timpuriu din Munţii Apuseni, unde ornamentele plastice, de asemenea, sunt frecvente [11]. Găurile–buton sub buza vasului sunt larg răspândite în ariile Schneckenberg [12] şi Glina [13], lipsind însă în cadrul grupului bronzului timpuriu din Munţii Apuseni [14]. În grupul Glina, găurile–buton sunt mai frecvent realizate dinspre interior spre exterior, cum este cazul şi la piesa de la Albeşti. Prox a remarcat faptul că gaura interioară este mai frecventă în faza A şi mai rară în faza B a grupului Schneckenberg [15], chiar dacă ambele variante apar în cele două faze. Vase cu „manşetă" au fost publicate încă de la începutul secolului [16], dar meritul de a fi atras atenţia asupra acestui detaliu de importanţă cronologică revine lui H. Ciugudean [17]. Acest element decorativ plasează, fără îndoială, vasul mare de la Albeşti (fig. 3/5) în perioada timpurie a epocii bronzului. Pentru vasul cilindric (fig. 3/1) şi pentru amforă (fig. 3/3) nu cunoaştem analogii precise [18], ele fiind atribuite perioadei timpurii a epocii bronzului pe baza aspectului general, a ornamenticii şi a pastei, care sunt specifice acestei perioade. Dacă nu dorim să atribuim materialul din epoca bronzului timpuriu de la Albeşti unei culturi anume, aceasta se datorează faptului că găsim analogii în mai multe medii culturale din zonele învecinate spre est şi spre vest şi că, totodată, putem încă aştepta surprize pentru această perioadă în centrul Transilvaniei [19]; pe de altă parte, aspectele culturale din care provin paralelele citate nu sunt încă foarte clar definite [20].

[11] H. Ciugudean, PZ 66, 1991, p. 99, fig. 24/6,13–14,16; p. 100, fig. 25/2, 6–7, 9; p. 101, fig. 26/1, 4, 8.

[12] Prox, *op. cit.*, p. 18, pl. 9/4a–b (faza A); p. 30, pl. 14/1, 3–4 (faza B).

[13] Vezi, în general, J. Machnik, ActaArchCarp 24, 1985, p. 33, fig. 3/16–17, 22; p. 36.

[14] Vezi Ciugudean, *op. cit.*

[15] Prox, *op. cit.*, p. 18, 30.

[16] J. Teutsch, MAGW 30, 1900, p. 191, fig. 59–60. Piesele cu „manşetă" din aria Schneckenberg sunt ilustrate mai bine la Prox, *op. cit.*, pl. 9/2 (faza A); 14/1; 15/1, 7 (faza B).

[17] Ciugudean, *op. cit.*, p. 94 cu menţiuni de analogii din ariile Coţofeni târziu, Schneckenberg, Glina, Şoimuş, Roşia şi din Iugoslavia.

[18] Trebuie ţinut cont de faptul că, pentru Transilvania centrală, încă nu sunt cunoscute toate aspectele epocii bronzului timpuriu.

[19] În acest sens, vezi mormintele de incineraţie de la Bratei: Eugenia Zaharia, în *In memoriam prof. dr. Kurt Horedt*, Berlin, sub tipar

[20] Atragem atenţia asupra faptului că periodizarea internă a „culturii" Schneckenberg este încă discutată (Gh. Bichir, Dacia, N. S. 6, 1962, p. 87–114; Ciugudean, *op. cit.*, p. 108), relaţiile ei cu fazele timpurii ale culturii Monteoru nu sunt clare, iar unii cercetători chiar contestă existenţa acestei culturi (A. Vulpe, în *Studien zur Bronzezeit. Festschrift für Wilhelm Albert v. Brunn*, Mainz, 1981, p. 489–498; E. Tudor, Dacia, N.S. 26, 1982, p. 59–75). Aspectele bronzului timpuriu din Munţii Apuseni, de asemenea, n-au fost deocamdată denumite definitiv. Iniţial, au intrat în literatura de specialitate sub numele de „grupul tumular Bedeleu", grupul cultural Şoimuş, „tip Copăceni" şi altele (vezi H. Ciugudean, Apulum 23, 1986, p. 67–82; I. Andriţoiu, Thraco-Dacica 10, 1989, p. 39–56; M. Rotea, Thraco-Dacica 14, 1993, p. 65–86). Ciugudean (PZ 66, 1991, p. 79–114) a fost primul care a renunţat, până la clarificarea situaţiei, la denumirile prea grăbite (mai ales în urma rezultatelor cercetărilor de la Ampoiţa, Livezile, Meteş şi Zlatna, încă nepublicate). Cea mai nepotrivită ni se pare, deocamdată, denumirea de „grupul Copăceni" (Rotea, *op. cit.;* idem, în *Comori ale epocii bronzului din România/Treasures of the Bronze Age in Romania*, Bucureşti, 1995, p. 154–157), deoarece acest sit nu este suficient cercetat, nu prezintă, din ceea ce ştim astăzi, o stratigrafie concludentă şi se află, din punct de vedere geografic, într-o poziţie periferică.

https://biblioteca-digitala.ro

Cele mai bogate descoperiri preistorice de la Albeşti–„Bază” aparţin culturii Wietenberg[21]. Ele provin din stratul de cultură şi din gropi. La cca 60 m spre nord de aceste urme s-au descoperit, în urma unui sondaj, trei morminte, care fac probabil parte dintr-o necropolă mai mare. Ni se pare semnificativ faptul că o mare parte din materialul din gropi este întregibil şi că multe vase au fost arse secundar. Ținând cont de apropierea unui cimitir, de prezenţa unor forme speciale şi a fragmentelor unei vetre ornamentate, ar putea fi vorba de descoperiri legate de practicile funerare şi nu de o aşezare propriu-zisă.

Ceramica grosieră aparţinând culturii Wietenberg, mai rară decât cea fină, este reprezentată prin puţine forme[22]. Întâlnim mai ales trei tipuri: 1. Vase mari cu buza dreaptă, gât scurt şi cilindric, despărţit de umărul bombat (probabil cu corp globular) printr-un prag. Aceste vase, care pot fi prevăzute cu torţi (fig. 4/1) aparţin tipului TA3c, prezent pe întreaga durată a culturii Wietenberg şi răspândit în toate regiunile sale de difuziune, cu excepţia Ţării Bârsei[23]; 2. Vase mari în formă de pâlnie, cu profil drept (fig. 4/2), încadrabile în tipul TA1a. Forma care lipseşte doar în sud-vestul ariei Wietenberg, este caracteristică pentru faza C a culturii, datarea sa fiind asigurată stratigrafic la Derşida[24]; 3. Vase mari în formă de butoi (tip TA1c; fig. 4/3–5)[25], folosite pe toată durata culturii, dar cu preferinţă în fazele B şi C şi răspândite în întreaga arie Wietenberg[26]. Toate vasele din categoria grosieră sunt decorate doar cu alveole, brâuri alveolate, uneori şi cu butoni (fig. 4/1–5) – o ornamentaţie care nu este specifică unei faze anume a culturii Wietenberg.

La Albeşti, ceramica fină a culturii Wietenberg este mai bine reprezentată cantitativ. Numeric, predominante sunt castroanele cu profil în formă de „S” (tip TD3), în diferite variante. O formă, foarte deschisă şi, în câte un caz, prevăzută cu o mică tortiţă (fig. 5/3) sau un singur lob (fig. 8/1), se încadrează în tipul TD3b, care este caracteristic fazelor târzii (C şi D) şi poate fi găsit în întreaga arie a culturii Wietenberg[27]. Castroanele mai profilate pot fi atribuite tipului TD3c (fig. 6/4; 7/5). Ele sunt specifice fazelor clasice (B–C) şi lipsesc în zonele sud-estică şi sud-vestică ale culturii[28]. O variantă de castron cu corpul mai adânc şi gura mai puţin lărgită este TD3d (fig. 5/6; 6/2; 7/3), care este datată de asemenea în fazele

[21] Materialul prezentat selectiv aici provine atât din stratul de cultură, cât şi din complexe închise (morminte, gropi). Vezi şi nota 3.

[22] Pentru încadrările tipologice şi cronologice vom folosi tipologia şi periodizarea după Boroffka, *Wietenberg*, p. 119 şi urm., 244 şi urm. Vezi şi idem, SCIVA 45, 1994, 1, p. 16 şi urm.

[23] Boroffka, *Wietenberg*, p. 126–127, 245 (grupul regional 2), 248, harta 27.

[24] *Ibidem*, p. 119–120, 245 (grupul regional 6), 250, harta 42. Exemplarele de la Derşida, nepublicate, se află la Muzeul Ţării Crişurilor, Oradea. Ele provin din straturile 4 şi 5 şi sunt menţionate la Boroffka, *Wietenberg*, p. 120, nr. 14.

[25] Acestui tip îi aparţin şi fragmentele deja publicate: Baltag şi Amlacher, AIIACluj 28, 1987–1988, p. 112, pl. 2/1–2, 4.

[26] Boroffka, *Wietenberg*, p. 121–122, 250, harta 9.

[27] *Ibidem*, p. 145–146, 250–251, harta 14.

[28] *Ibidem*, p. 146, 245 (grupul regional 2), 250, harta 28.

https://biblioteca-digitala.ro

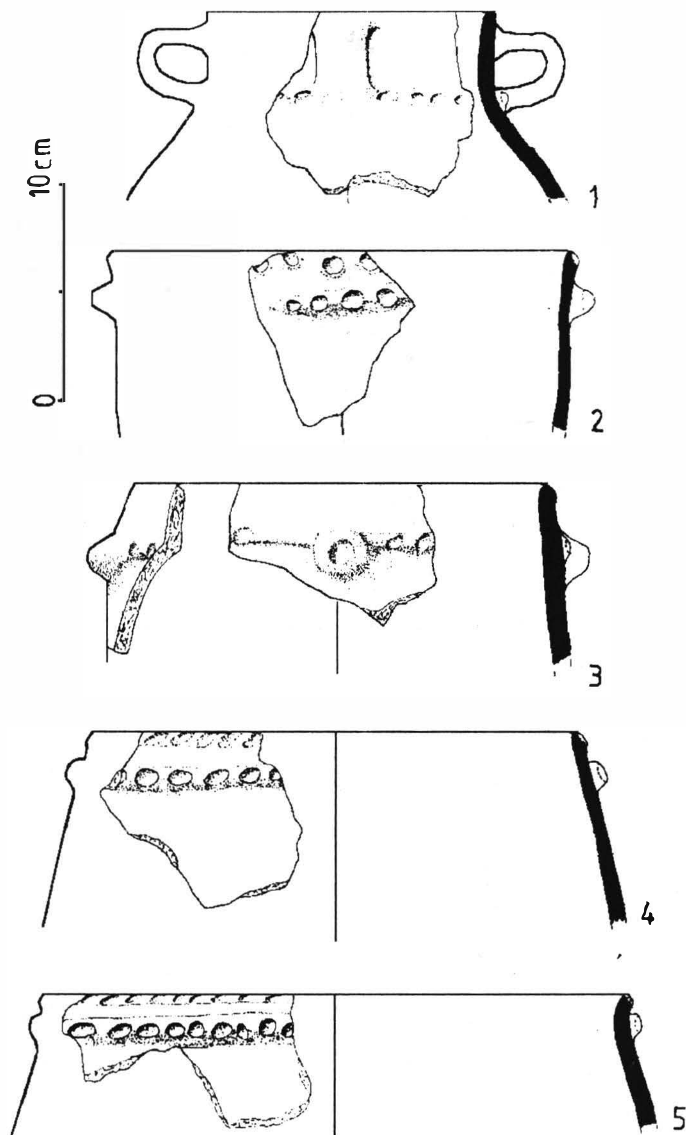

Fig. 4. – Albeşti–„Bază". Cultura Wietenberg. 1–5 ceramică.

B–C şi este răspândită în toată Transilvania[29]. Tot în fazele târzii şi clasice (C–D şi B–C) pot fi datate două variante de castroane cu umărul marcat printr-un prag (TD3g şi TD3h; fig. 5/5, 7 şi 5/1), prima aparţinând formelor comune tuturor

[29] *Ibidem*, p. 146–147, 250, harta 14.

https://biblioteca-digitala.ro

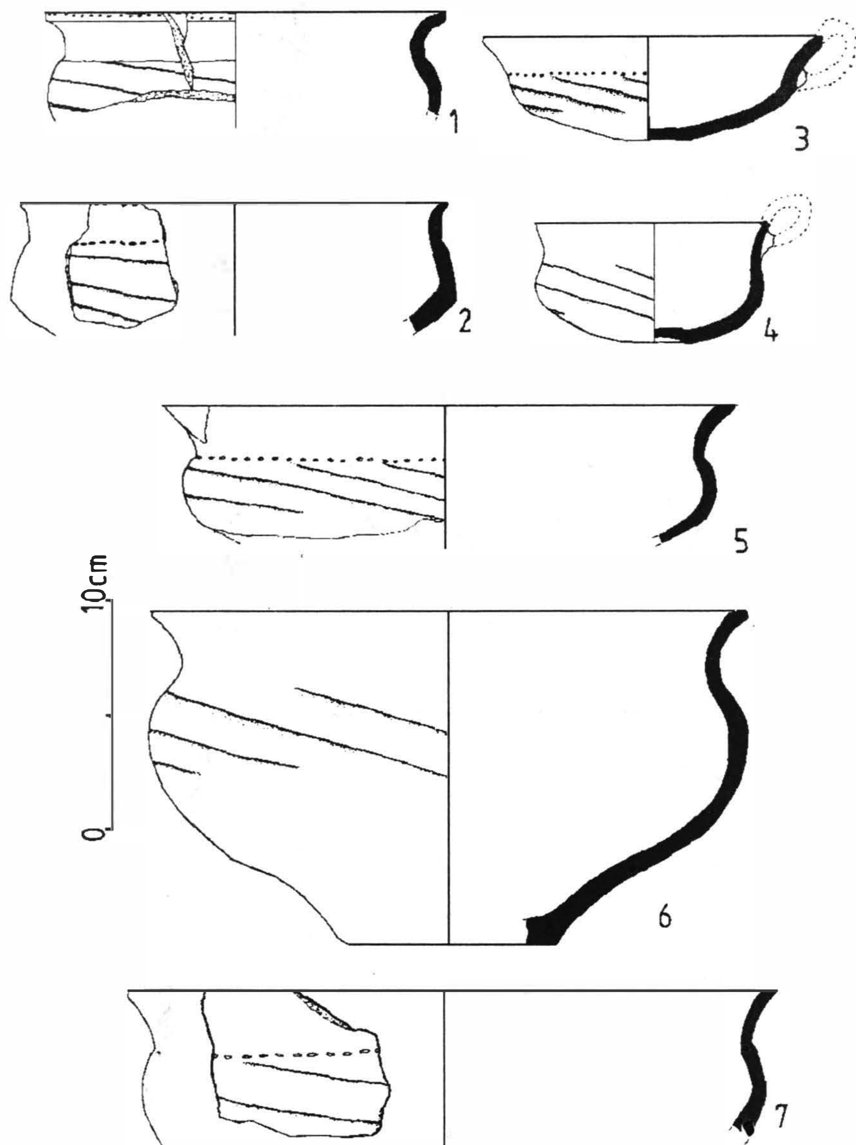

Fig. 5. – Albeşti–„Bază". Cultura Wietenberg. 1–7 ceramică.

zonelor culturii Wietenberg, iar a doua lipsind doar în zona sud-vestică [30]. Ultimul tip de castron descoperit la Albeşti are profil unghiular (fig. 5/2) şi reprezintă o variantă nouă, care poate fi însă apropiată, de variantele TD4, tot cu profil unghiular,

[30] *Ibidem*, p. 149–151 şi 151–152, 245 (grupul regional 6), 250, hărţile 14 şi 43.

https://biblioteca-digitala.ro

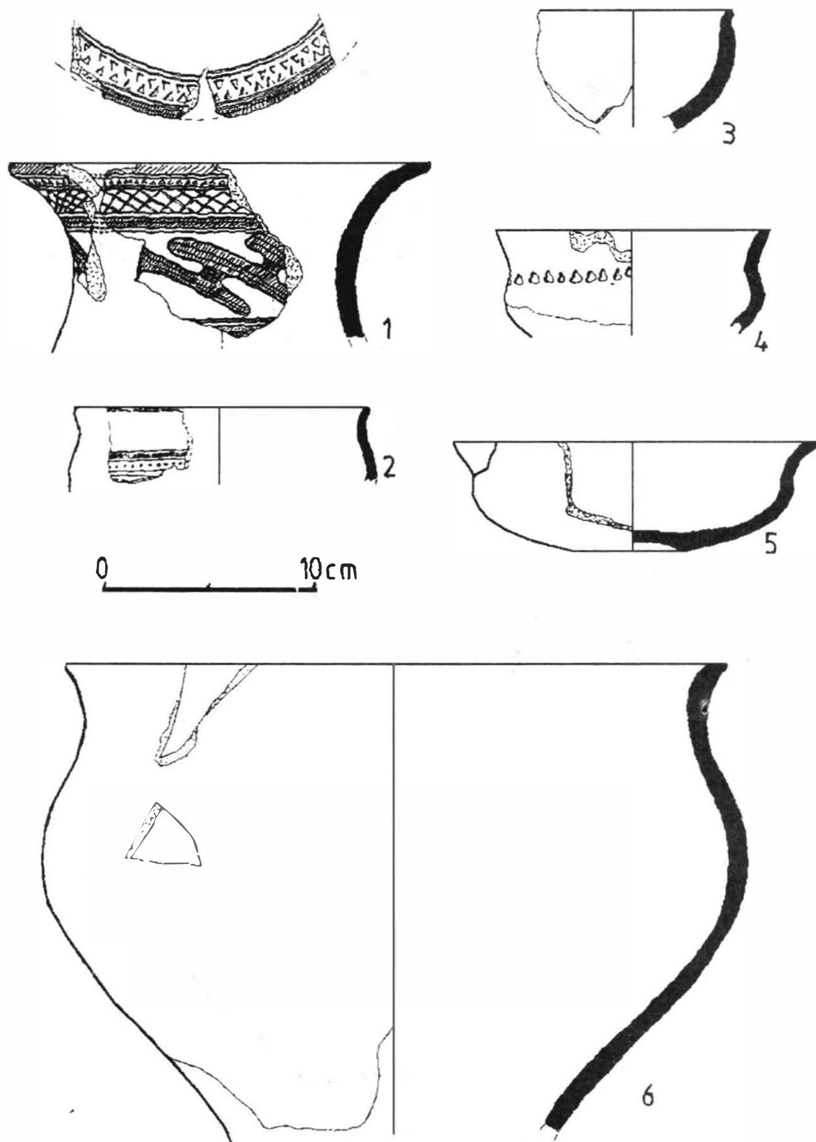

Fig. 6. – Albeşti–„Bază". Cultura Wietenberg. 1–6 ceramică.

caracteristice fazei C, cunoscute în centrul Transilvaniei [31]. Castroanele sunt ornamentate, în marea lor majoritate, cu caneluri oblice, aproape orizontale (decor VA12; fig. 5/1–3, 5–7). Uneori, ele pot fi însoţite de şiruri de împunsături. Acest

[31] *Ibidem*, p. 153–154, 250.

https://biblioteca-digitala.ro

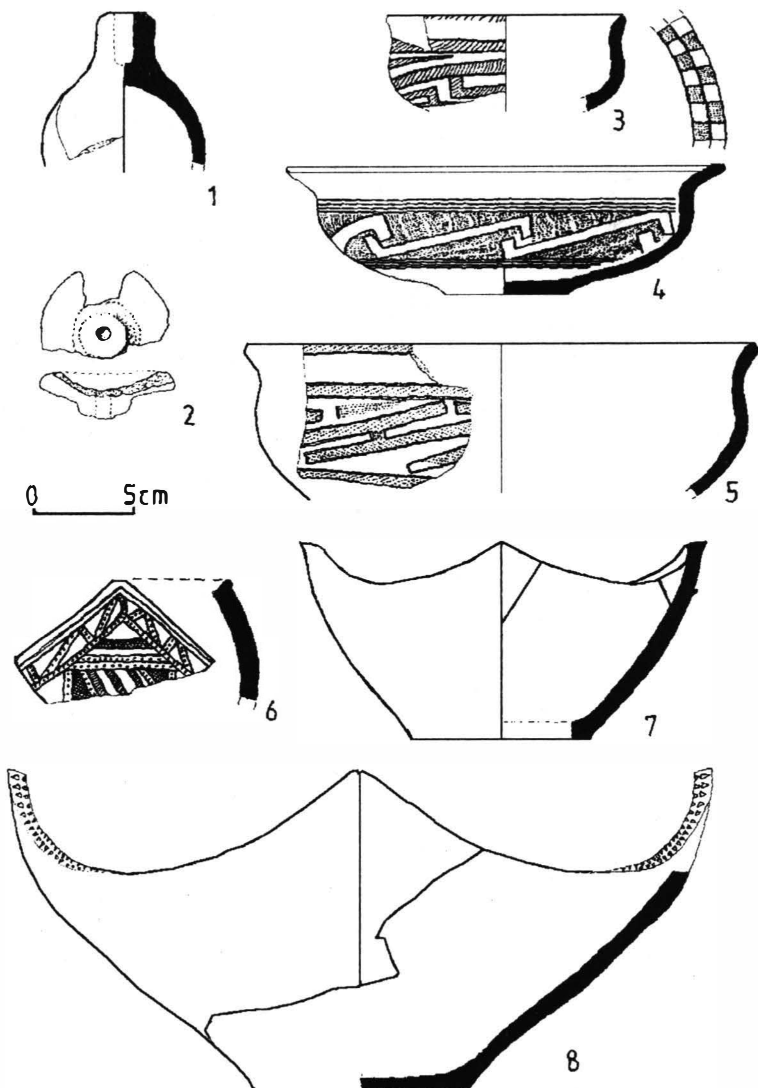

Fig. 7. – Albeşti–„Bază". Cultura Wietenberg. 1–8 ceramică.

motiv este răspândit în întreaga arie a culturii şi este specific fazei C[32]. Puţine castroane au alt decor, şi anume şiruri de impresiuni (fig. 6/4), benzi haşurate (fig. 6/2) sau motive meandrice simple sau mai complicate, umplute cu *Zahnstempel* (fig. 7/3, 5; 8/1). Ele sunt cunoscute din toată Transilvania, unde au fost folosite pe toată durata culturii (primele două), fiind specifice mai ales fazelor B şi C.

Ca număr de exemplare urmează castroanele lobate. Ele sunt reprezentate prin cele două variante principale: deschise (TE1a; fig. 7/7–8) şi cu lobi închişi

[32] *Ibidem*, p. 181, tabel 10, p. 182, 244, 250, harta 16.

https://biblioteca-digitala.ro

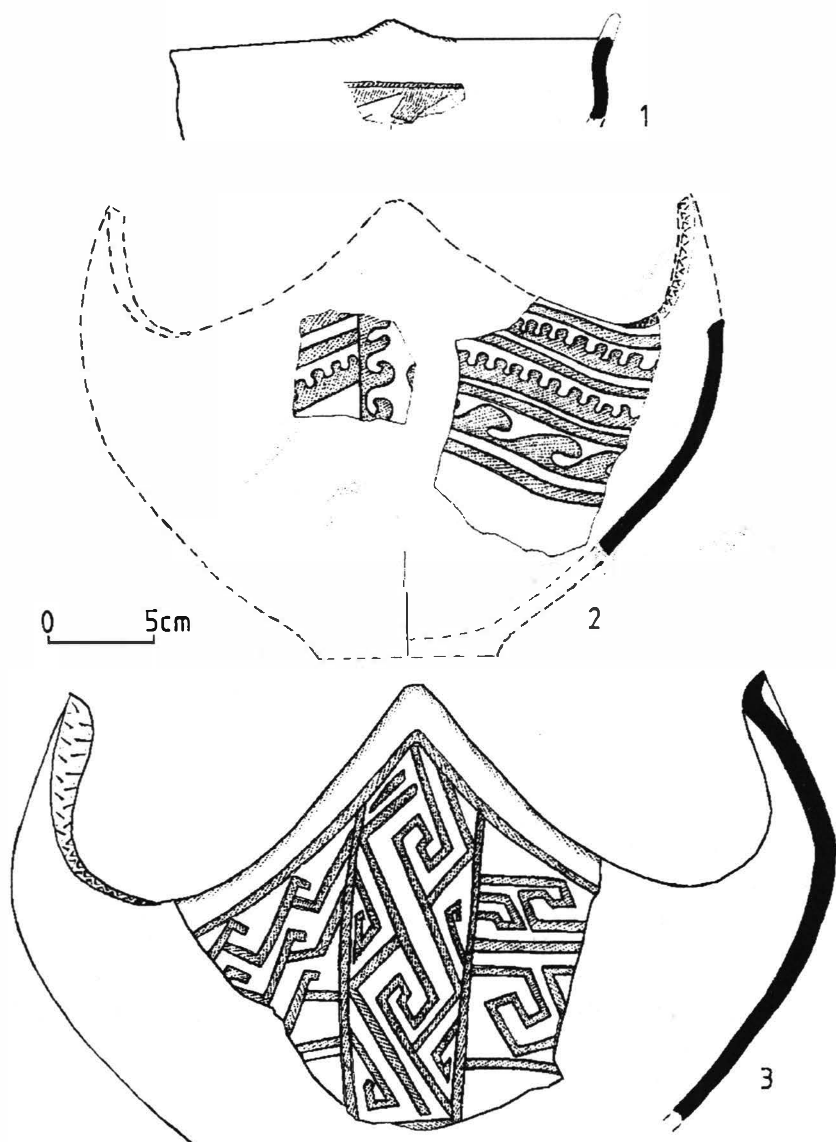

Fig. 8. – Albeşti–„Bază". Cultura Wietenberg. 1–3 ceramică.

(TE1c; fig. 7/6; 8/2–3). Prima variantă este folosită în fazele A2–C, dar cu predilecţie în fazele A2 şi B, iar a doua variantă este specifică fazei C, ambele în întreaga arie a culturii Wietenberg[33]. Castroanele deschise (TE1a) au decor doar pe buză (un singur exemplar), iar cele închise (TE1c) au o ornamentaţie bogată, constând din valuri umplute cu *Zahnstempel* (motiv VC 11–12; fig. 8/2) sau meandre complicate

[33] *Ibidem*, p. 155–157, 249–250, harta 15.

https://biblioteca-digitala.ro

(motiv VC20 şi VC26), de asemenea, umplute cu *Zahnstempel* (fig. 8/3). Exemplarul din urmă este primul caz cunoscut nouă care prezintă două motive diferite în acelaşi registru; astfel este spartă simetria care, în general, caracterizează ornamentaţia culturii Wietenberg. Ambele castroane lobate de tip TE lc au motive de gen Z2 (verticale sub lob); motivele respective sunt specifice zonelor centrale şi central–sud-vestice ale culturii în faza C [34].

Aproape la fel de frecvente precum castroanele lobate sunt străchinile foarte deschise, cu variantele lor (TF2a – fig. 9/2; TF2c – fig. 6/5; 7/4; TF3c [35]). Ele aparţin grupurilor regionale 2 şi 6, care cuprind şi centrul Transilvaniei şi sunt specifice fazei C [36]. Decorul lor, cu excepţia unui exemplar nedecorat, constă din cârlige meandrice simple (VC18; fig. 7/4) sau complicate (VC27; fig. 9/2), umplute cu *Zahnstempel*. Aceste motive sunt cunoscute în întreaga arie a culturii, doar motivul VC27 lipsind în partea sud-vestică (grupul regional 6). Ele pot fi încadrate în fazele B şi C [37]. De menţionat este faptul că motivul pătrăţelelor alternante pe buza unui vas (fig. 7/4) şi motivul cercurilor legate prin benzi, ambele lăsate netede într-o bandă umplută cu *Zahnstempel* (fig. 9/2 – interior) nu erau cunoscute, până acum, în repertoriul decorativ al culturii Wietenberg.

Forme mai rare sunt ceştile, reprezentate printr-o variantă (TC3d; fig. 5/4; 6/3), un singur exemplar este ornamentat cu caneluri oblice(VA12). Forma este cunoscută în toată aria culturii Wietenberg şi este caracteristică fazei B, fiind folosită mai rar şi în faza C [38]. De asemenea rare la Albeşti sunt oalele mari, din pastă fină (fig. 6/1, 6), dintre care una este decorată cu un motiv necunoscut până acum în repertoriul ornamentelor culturii Wietenberg (fig. 6/1). Doar două obiecte mărunte din lut ars pot fi menţionate; unul este modelul unei roţi de car (fig. 7/2), iar cel de-al doilea este un obiect în formă de clopot, cu un mâner găurit parţial (fig. 7/1), a cărui utilizare nu o putem preciza.

Marea majoritate a ceramicii aparţine fazei C a culturii Wietenberg. De o importanţă cronologică deosebită pare să fie fragmentul unei torţi cu buton de tip Noua (fig. 10/3). Alte urme ale acestei culturi nu s-au găsit la Albeşti, aşa că piesa trebuie considerată, mai degrabă, un import în mediul Wietenberg, ceea ce sprijină, încă o dată, ideea unei pătrunderi a culturii Noua în Transilvania în cursul fazei C a culturii Wietenberg [39].

De asemenea important cronologic este toporul descoperit la Albeşti (fig. 9/1), care provine dintr-una din gropile atribuite culturii Wietenberg. Toporul din bronz, fragmentar [40], este păstrat pe o lungime de 11,1 cm, tăişul este lat de 4,2 cm, lama

[34] *Ibidem*, p. 185, 192, 245 (grupuri regionale 2 şi 3), 250, hărţile 32 şi 36.

[35] Baltag şi Amlacher, AIIACluj 28, 1987–1988, p. 112, pl. 2/3.

[36] Boroffka, *Wietenberg*, p. 160–161, 245, 250, hărţile 27–28 şi 42.

[37] *Ibidem*, p. 185–186, 244–245, 250, hărţile 17 şi 48.

[38] *Ibidem*.

[39] Vezi Boroffka, *Wietenberg*, p. 287–288; D. Popa şi N. Boroffka, SCIVA 47, 1996, 1, sub tipar. Un complex închis de la Sighişoara, „Dealul Viilor" (nr. 254), deocamdată nepublicat, indică acelaşi reper cronologic.

[40] Piesa nu este analizată metalografic, dar aspectul ne permite să presupunem că materialul folosit este bronzul.

https://biblioteca-digitala.ro

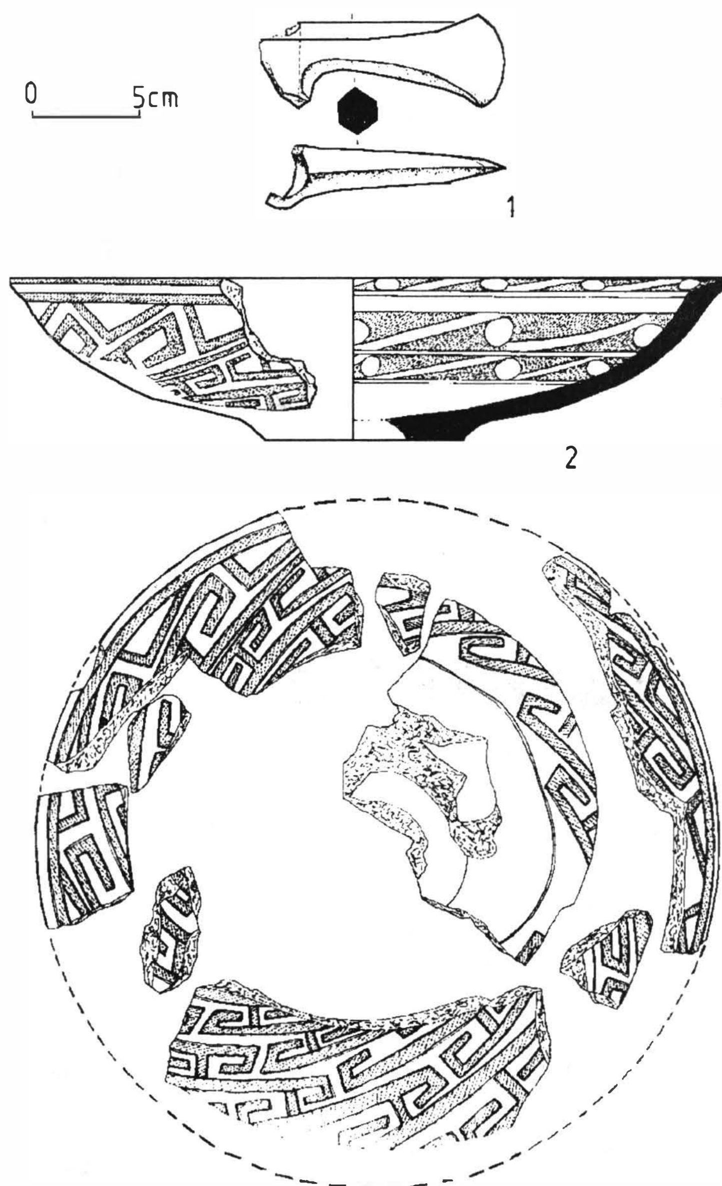

Fig. 9. – Albeşti–„Bază". Cultura Wietenberg. 1 topor din bronz, 2 ceramică.

este groasă de 1,8 cm, iar greutatea piesei este de 245 g. Gaura de înmănuşare este accentuată de o nervură la capătul inferior, iar secţiunea corpului este hexagonală. Ceafa este ruptă din vechime, iar pereţii ei sunt puţin deformaţi. Toporul poate fi

https://biblioteca-digitala.ro

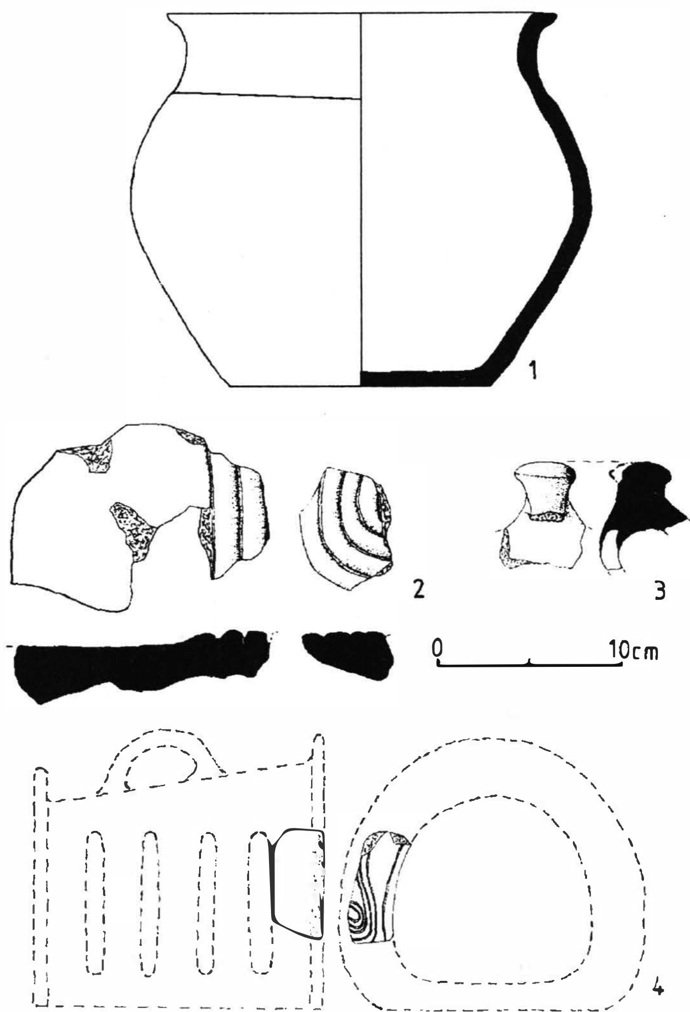

Fig. 10. – Albeşti–„Bază". 1–2, 4 cultura Wietenberg; 3 cultura Noua.
1 urna M. 1; 2 vatră; 3–4 ceramică.

încadrat în tipul Pădureni, după A. Vulpe [41]. Încadrarea cronologică a acestui tip, făcută de Vulpe, trebuie revăzută ca urmare a descoperirii de la Albeşti. Vulpe

[41] A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien* I, PBF IX, 2, 1970, p. 42 şi urm., pl. 8/116–118, 130–133; 9–11. Faţă de textul lui Vulpe, unde nu este menţionată o deosebire semnificativă între tipurile Pădureni şi Monteoru, insistăm asupra nervurii mediane, prezentă la tipul Monteoru. Tipul Balşa, dealtfel foarte asemănător tipurilor Pădureni şi Monteoru, nu are nervuri care să accentueze gaura de înmânuşare. Dacă, pentru o încadrare, totuşi, folosim tipologia lui A. Vulpe, acest fapt nu înseamnă că ea este incontestabilă însă o nouă tipologie a topoarelor ar depăşi cu mult cadrul propus aici şi va fi făcută cu alt prilej (pentru diferite topoare încadrate în tipul Pădureni, care totuşi diferă destul de mult între ele, vezi spre exemplu Vulpe, *op. cit.*, pl. 10/143 şi 10/147 sau cele de la Sinaia – *Ibidem*, pl. 11 – care nu au nervuri de accentuare a găurii de înmânuşare).

https://biblioteca-digitala.ro

n-a avut la dispoziţie o periodizare mai precisă a culturii Wietenberg, cum este cea propusă de curând [42]. Topoarele de felul celui de la Albeşti nu aparţin unei faze de mijloc a culturii Wietenberg, cum a propus Vulpe [43], ci unei faze târzii (C) [44], iar piesa noastră se înscrie bine în aria de răspândire a topoarelor de tip Pădureni [45]. În legătură cu piesele de metal se poate atrage atenţia asupra ornamentului uneia dintre străchinile de la Albeşti [46]. Ornamentul, nou în repertoriul motivelor culturii Wietenberg, aminteşte de pandantivele cu spirală dublă în formă de ochelari, din cupru sau bronz. Astfel de pandantive din metal sunt cunoscute, mai ales din morminte şi depozite, care pot fi datate în perioada timpurie a epocii bronzului [47], în perioada târzie a epocii bronzului [48] şi în epoca hallstattiană [49], nefiind documentate, ca piese, pentru perioada mijlocie a epocii bronzului. Aceste piese au fost folosite totuşi şi în această perioadă, aşa cum o indică reprezentarea de pe strachina de la Albeşti, ca şi de pe unii idoli din cultura Gârla Mare [50]. Acest fapt ne îndeamnă, încă o dată, să ţinem cont de influenţa asupra contextului în care găsim astăzi anumite piese a unor obiceiuri şi ritualuri de depunere a lor. Nici depozitele, nici inventarele de morminte nu transmit întreaga gamă de obiecte folosite într-o epocă anume, piesele depuse în cadrul funerar sau în depozite fiind determinate de semnificaţia lor rituală. Amândouă categoriile de descoperiri, uneori legate între ele, trebuie privite şi sub acest aspect.

O discuţie separată, tot în acest sens, merită fragmentul unui vas de tip TO (fig. 10/4). Tipul este cunoscut în întreaga arie a culturii şi poate fi întâlnit în fazele B şi C. Aceste vase, denumite provizoriu „afumători”, sunt cunoscute la Chintelnic, Cicău, Derşida, Feldioara, Oarţa de Sus, Sic şi Sighişoara–„Dealul Turcului” (Wietenberg) [51]. Singurul loc unde au fost descoperite într-un context asigurat este Oarţa de Sus, unde fac parte dintr-un complex de cult [52]. Astfel de vase au probabil o funcţie rituală şi în celelalte situri în care au fost descoperite,

[42] Boroffka, *Wietenberg*, p. 246 şi urm.

[43] Vulpe, *op. cit.*, p. 48.

[44] O nouă tipologie a topoarelor ar putea arăta că piesele care, deocamdată, sunt atribuite tipurilor Balşa, Pădureni şi Monteoru, încadrate în per oada mijlocie a epocii bronzului mijlociu, de fapt sunt folosite pe o perioadă mai lungă.

[45] Vulpe, *op. cit.*, pl. 46B.

[46] Baltag şi Amlacher, AIIACluj 28, 1987–1988, p. 112, pl. 2/3.

[47] Vezi, din bogata bibliografie, spre exemplu M. Girić, *Mokrin. Nekropola ranog bronzanog doba*, Dissertationes et Monographie 11, Belgrad, 1971, mormintele 16, 18, 39, 42, 53, 57, 58, 63/64, 69, 84, 89, 85, 90, 91, 109, 140, 145, 182, 187, 200, 229, 237, 246, 261, 266; Ciugudean, PZ 66, 1991, p. 93–95, fig. 20/2 cu alte analogii.

[48] M.Petrescu-Dîmboviţa, *Depozitele de bronzuri din România*, Bibl Arh 30, Bucureşti, 1977, p. 207, pl. 74/42 (Băleni).

[49] V. Enăchiuc, în T. Soroceanu (sub red.), *Bronzefunde aus Rumänien*, PAS 10, 1995, p. 281, nr. 31, 308, fig. 13/1 (Dridu).

[50] M. Chicideanu-Şandor, I. Chicideanu, Dacia, N.S. 34, 1990, p. 62 cu trimiteri la ilustraţie.

[51] Boroffka, *Wietenberg*, p. 169.

[52] Vezi C. Kacsó, Dacia, N.S. 31, 1987, p. 69–70, 65, fig. 28; Boroffka, *Wietenberg*, p. 60–61, 108–109.

https://biblioteca-digitala.ro

mai ales dacă ţinem cont de faptul că este vorba, în general, de aşezări de dimensiuni relativ mari. Fragmentele unei vetre ornamentate (fig. 10/2), găsite la Albeşti, ar putea fi puse în legătură cu aceste vase. În acest caz, trebuie schimbată şi opinia noastră despre vetrele decorate de la Sighişoara „Dealul Turcului". În monografia asupra culturii Wietenberg, am pus sub semnul întrebării apartenenţa vetrelor decorate la cultura Wietenberg având în vedere caracterul singular şi poziţia stratigrafică nesigură [53]. Astăzi, însă, vetrele de la Sighişoara „Dealul Turcului" nu mai sunt unicate, căci lor li se adaugă descoperirea de la Albeşti şi fragmente asemănătoare de la Geoagiu [54]. Mai ales ne pare semnificativ faptul că la Sighişoara, pe lângă vetre, s-au găsit fragmente de la cel puţin trei vase „afumători". Astfel, situaţia se apropie mult de cea de la Albeşti. Împrejurarea că la Albeşti nu s-au găsit urme clare de locuinţe, ci mai multe gropi, cu majoritatea vaselor întregibile şi arse secundar, asocierea unor descoperiri care par a avea o semnificaţie deosebită („afumători", vatra decorată) şi, în sfârşit, imediata apropiere a unor morminte sunt fapte care ne conduc la concluzia că nu este vorba de o aşezare, ci de complexe (gropi) rituale, probabil în legătură cu descoperirile funerare.

Cele trei morminte de la Albeşti, care sunt un indiciu probabil pentru prezenţa unui cimitir mai mare, se caracterizează prin ritul practicat cu preponderenţă de purtătorii culturii Wietenberg [55]. Ele sunt morminte de incineraţie cu resturile depuse în urne; nu s-a putut sesiza groapa. Doar unul dintre cele trei morminte şi anume M. 1 nu avea strachină-capac. Urna mormântului 1 (fig. 10/1) poate fi atribuită tipului TA4e, cunoscut în întreaga arie de răspândire a culturii şi în toate fazele ei [56]. Mormântul 2 conţinea [57] o urnă cu gât tronconic, separat de corpul scund şi bombat printr-un prag, sub care se află un şir de alveole. Vasul este prevăzut cu două torţi în bandă, dispuse pe gât (fig. 11/2). Forma nu este foarte tipică pentru cultura Wietenberg, dar poate fi apropiată de tipul TA2d, care este încadrat, din punctul de vedere al răspândirii, în grupul regional 2 şi este folosit pe întreaga durată a culturii [58]. Strachina-capac din mormântul 2 este păstrată fragmentar,

[53] Boroffka, *Wietenberg*, p. 103–104.

[54] Fragmentele decorate de la Geoagiu urmează a fi publicate de către H. Ciugudean (*In memoriam prof. dr. Kurt Horedt*, Berlin, sub tipar), căruia îi mulţumim pentru informaţiile oferite. La Geoagiu s-a recuperat conţinutul unei gropi, constând din mai multe fragmente ale unei vetre (?) decorate şi din resturile mai multor vase întregibile aparţinând fazei Wietenberg D şi unui aspect târziu al culturii Otomani. Foarte probabil este vorba, şi în acest caz, de o groapă cu semnificaţie rituală.

[55] Boroffka, *Wietenberg*, p. 106 şi urm.

[56] Vase de acest tip sunt folosite frecvent ca urne: Aiton (M. A); Bistriţa (M. 5, 24, 36); Deva (M. 16, 17); Dumbrăviţa (M. A, B, D, E, F, 4, 6, 13, 14a); Ocna Sibiului; Oiejdea (M. 2); Sibişeni (M. 7, 9, 10, 16, 17, 19, 24, 37); Sânnicoară şi Uioara de Jos. *Ibidem*, p. 131–132, harta 10.

[57] Nu considerăm că urna şi strachina–capac reprezintă parte a „inventarului" (*Beigaben*) unui mormânt, pentru că ele, după părerea noastră, mai degrabă trebuie considerate ca făcând parte din structura mormântului, aşa cum, în alte cazuri, ar fi cista de piatră, sicriul etc.

[58] Vase de tip TA2d au mai fost descoperite în morminte: Dumbrăviţa, M. 1 şi un exemplar din perimetrul cimitirului. *Ibidem*, p. 125, 249, harta 29.

https://biblioteca-digitala.ro

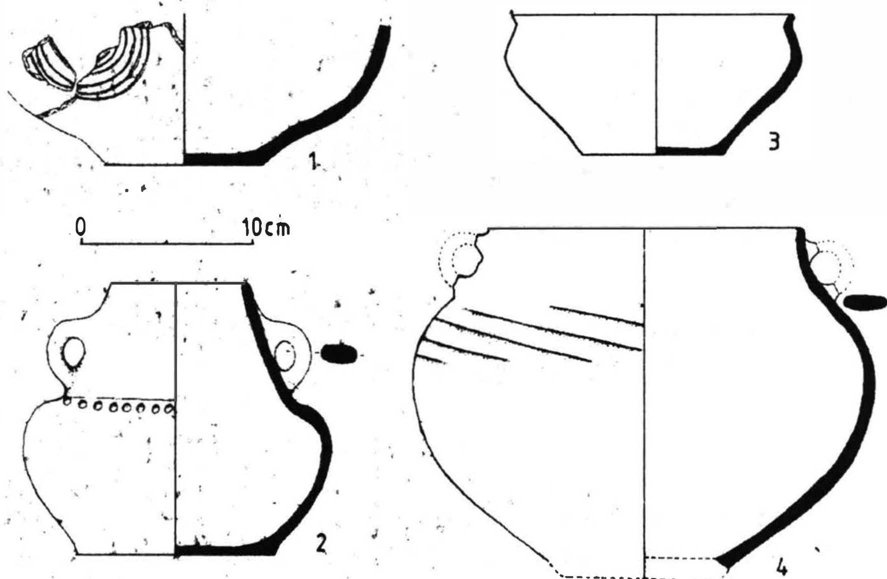

Fig. 11. – Albeşti–„Bază". Cultura Wietenberg. 1–4 ceramică. 1 urna M. 2; 2 strachina–capac a M. 2; 3 strachina–capac a M. 3; 4 urna M. 3.

insuficient pentru o încadrare tipologică. Ea a fost ornamentată cu spirale complicate (fig. 11/1), care pot fi datate în fazele A2–C. Urna mormântului 3 (fig. 11/4) este o oală de tip TA2b cu două torţi în formă de bandă sub buză şi cu caneluri oblice (VA12). şi această formă face parte din grupul regional 2, iar din punct de vedere cronologic este caracteristică fazei C [59]. Strachina–capac(fig. 11/3) fără decor aparţine tipului TD3e, folosit în întreaga arie şi în toate fazele culturii Wietenberg [60].

Rezumând rezultatele preliminare privind materialul preistoric rezultat în urma cercetărilor de la Albeşti, putem constata o locuire de tip Coţofeni, faza II, urmată de o aşezare aparţinând bronzului timpuriu [61]. Urmele cele mai importante aparţin în chip unitar fazei C a culturii Wietenberg şi constau dintr-o serie de gropi, probabil de caracter ritual, şi morminte de incineraţie. O importanţă deosebită o are faptul că, pentru prima dată, un topor de tip Pădureni a fost descoperit în relaţie certă cu material Wietenberg. Mai mult decât atât, toporul a fost descoperit

[59] Acest tip nu a fost atestat până acum în context funerar. *Ibidem*, p. 124, 245, 250, harta 28.

[60] Forma este cunoscută din mormintele de la Aiton (M. 1), Bistriţa (M. 24 şi 31) Deva (M. 9 şi 10) şi Ocna Sibiului (M. 2). *Ibidem*, p. 147–149, 250, harta 14.

[61] Nu putem afirma cu certitudine, că locuirea epocii bronzului timpuriu urmează imediat după cea Coţofeni II. O astfel de relaţie între aspectele epocii bronzului şi faza a II-a a culturii Coţofeni capătă însă din ce în ce mai multă probabilitate. Vezi în acest sens, cel puţin pentru Transilvania, H. Ciugudean în: *Comori ale epocii bronzului din România/Treasures of the Bronze Age in România*, Bucureşti, 1995, p. 139, 144.

https://biblioteca-digitala.ro

împreună cu ceramică datată într-o fază mai târzie faţă de datarea anterior propusă pentru topoarele de acest tip. De asemenea, se completează repertoriul motivelor decorative specifice culturii W etenberg, cel mai important din acest punct de vedere fiind reprezentarea unui pandantiv cu spirale în formă de ochelari. Ultimul aspect de o deosebită importanţă relevat de cercetările de la Albeşti pentru cultura Wietenberg este identificarea unui complex cu semnificaţie specială, probabil legat de ceremonii funerare, neatestat până acum.

PREHISTORIC ARCHAEOLOGICAL MATERIAL FROM ALBEŞTI, MUREŞ

ABSTRACT

On a terrace at 400 m above sea level, at about 3 km south of the village Albeşti a multilayer site has been researched by excavations since 1980. Material of the Coţofeni culture, the Early Bronze Age, the Wietenberg culture, the Latčne period and the Early Medieval Period (7–8 and 9–11 centuries A.D.) has been found. In the present paper only the first three groups of finds are presented in a preliminary report.

The material of the Coţofeni culture, which may be placed in its 2nd phase, and the Early Bronze Age material come from small hollows, without a real cultural layer or closed complexes being identified. The Early Bronze Age material is interesting, since this period is not well known in Central Transylvania. The presented pottery shows connections to the Schneckenberg group as well as to the Early Bronze Age phenomena from the western Carpathian mountains.

More important are the finds of the Wietenberg culture from the cultural layer, from several pits and, 60 m from this place, from three cremation graves. The pottery uniformly belongs to phase C of this culture. Some new variants of decoration have been identified among the material from Albeşti. More important is the discovery of a bronze axe of Pădureni type in certain context with Wietenberg pottery. This allows a slightly later dating of this axe-type, than has been presumed so far. Of further importance is the fact, that a large part of the finds from the pits, belonging to the Wietenberg culture, are preserved relatively complete and are burned secondarily. Among these finds we remark the fragments of an ornamented hearth and from a vessel of presumed ritual use. Due to the immediate neighbourhood of graves, the fact that no real houses were found, the secondary burning of near complete vessels and the presence of special objects (decorated hearth, ritual vessel) we may presume that the Middle Bronze Age site is not an usual settlement, but rather represents the traces of some kind of ritual constructions, perhaps connected to burial rites.

https://biblioteca-digitala.ro

CAPTION OF THE FIGURES

Fig. 1. Albeşti–„Bază", jud. Mureş. Plan of the site: 1 settlement, 2 cemetery.
Fig. 2. Albeşti–„Bază". Coţofeni culture. 1–7 pottery.
Fig. 3. Albeşti–„Bază". Early Bronze Age. 1–5 pottery.
Fig. 4. Albeşti–„Bază". Wietenberg culture. 1–5 pottery.
Fig. 5. Albeşti–„Bază". Wietenberg culture. 1–7 pottery.
Fig. 6. Albeşti–„Bază". Wietenberg culture. 1–6 pottery.
Fig. 7. Albeşti–„Bază". Wietenberg culture. 1–8 pottery.
Fig. 8. Albeşti–„Bază". Wietenberg culture. 1–3 pottery.
Fig. 9. Albeşti–„Bază". Wietenberg culture. 1 bronze axe, 2 pottery.
Fig. 10. Albeşti–„Bază". 1–2, 4 Wietenberg culture; 3 Noua culture. 1 urn from grave 1; 2 hearth; 3–4 pottery.
Fig. 11. Albeşti–„Bază". Wietenberg culture. 1–4 pottery: 1 bowl–cover from grave 2; 2 urn from grave 2; 3 bowl–cover from grave 3; 4 urn from grave 3.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CERAMICA AFRICANĂ CU DECOR ÎN RELIEF DE LA DUROSTORUM

de C. MUŞEŢEANU şi D. ELEFTERESCU

Articolul prezintă două mici fragmente, dintr-o farfurie (forma Hayes 53) şi dintr-o tavă (Hayes 56), de tipul denumit **„African Red Slip Ware"**, descoperite întâmplător la **Durostorum,** decorate cu reliefuri realizate în tipar. Piesele datează din sec. IV–V şi sunt importante ca repere cronologice şi dovezi pentru importul **ceramicii de lux africane** la Dunărea de Jos.

Între piesele din lut descoperite cu ocazia unor cercetări de suprafaţă în zona atelierelor ceramice de la Durostorum s-au aflat şi două fragmente de vase africane de lux cu firnis roşu şi decor în relief.

1. Farfurie fragmentară (fig. 1/a), se păstrează doar un mic fragment din fundul vasului. Argila fină, slab granulată, are culoarea roşie portocalie. Suprafaţa este bine netezită, impurităţi şi nisip în particule mici, unele urme de mica aurie, de cuarţ alb sau maron sunt frecvent vizibile împreună cu particule negre. Firnisul este o replică mai fină a pastei, fiind de bună calitate, dar fără luciu. Culoarea are o nuanţă mai tare decât a pastei.

Decorul în relief, păstrat fragmentar, pare să reprezinte în stânga un personaj masculin îmbrăcat într-o scurtă. În dreapta apar, destul de stilizate, limbile unui foc.

Muzeul Dunării de Jos, Călăraşi, inv. nr. 35 133.

2. Tavă dreptunghiulară fragmentară (fig. 1/b), se păstrează un mic fragment din fundul plat al piesei. Argila şi firnisul sunt identice cu precedenta.

Decorul în relief, realizat în tipar, reprezintă în dreapta picioarele unui personaj masculin care ţine în mână o suliţă cu vârful în jos, în stânga este redată o coadă de cal (?).

Muzeul Dunării de Jos, Călăraşi, inv. nr. 35 134.

Cele mai importante studii privind ceramica africană cu figuri în relief sunt datorate lui I. Salomonson şi J. Hayes, care, între altele, modifică denumirea lui N. Lamboglia de „T. S. Chiara C şi D " cu cea de „African Red Slip Ware"[1]. Recent, J. Garbsch reia în două articole problema platourilor dreptunghiulare, ordonând iconografia lor şi încercând şi o eşalonare a datării lor între anii

[1] I. Salomonson, MededelingenLeiden 43, 1962, p. 53–95; idem, BABesch 44, 1969, p. 4–109; J. Hayes, *Late Roman Pottery,* Londra, 1980.

SCIVA, tomul 47, nr. 4, Bucureşti, octombrie–decembrie, 1996, p. 395–399

https://biblioteca-digitala.ro

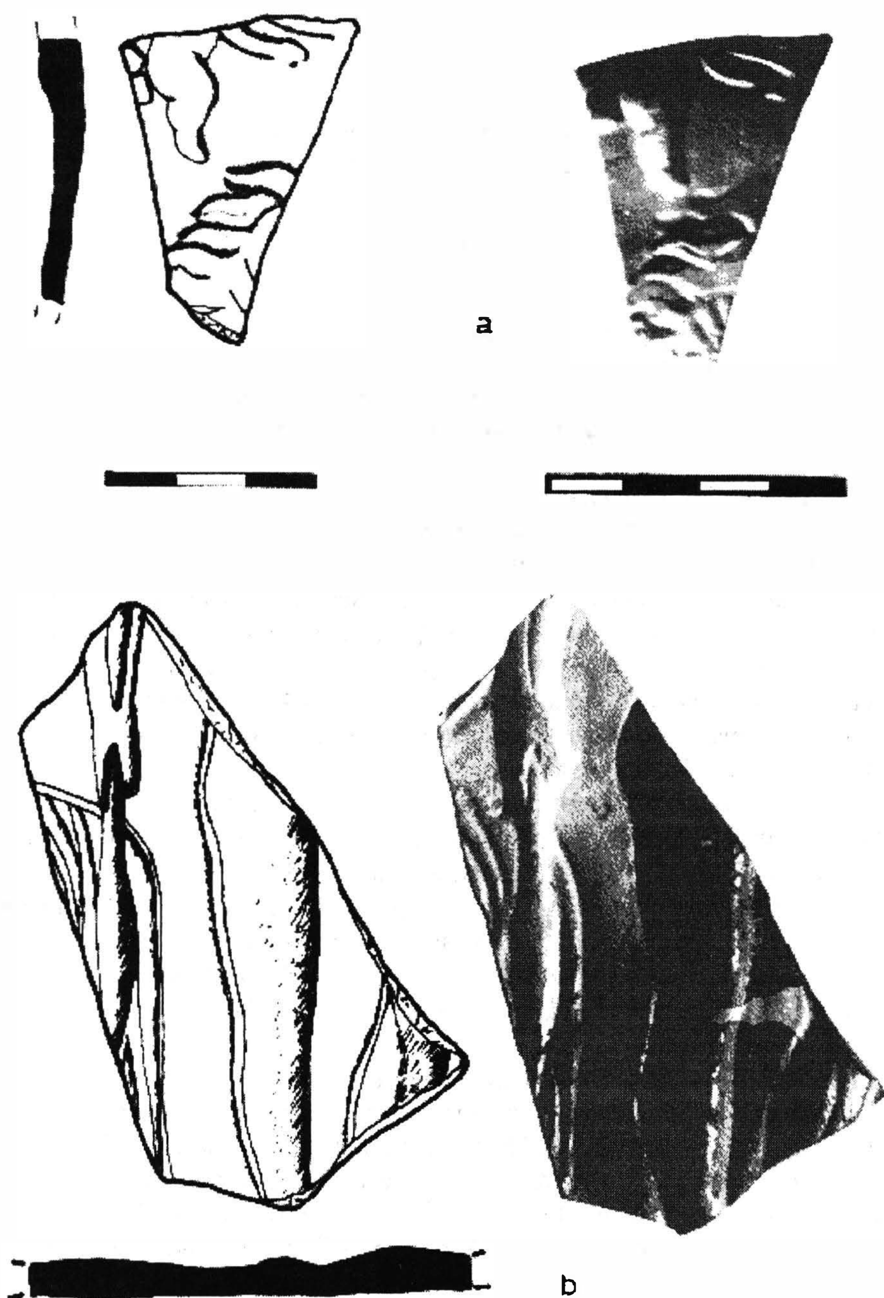

Fig. 1. – Durostorum. Ceramică africană cu decor în relief: a farfurie (nr. 1); b tavă dreptunghiulară (nr. 2).

https://biblioteca-digitala.ro

360–430[2]. Această datare nu diferă prea mult de cea stabilită de Salomonson şi Hayes[3], la care se raliază într-un studiu de sinteză şi A. Carandini[4].

Morfologic, exemplarele de la Durostorum fac parte din două tipuri diferite de vase: farfurii circulare şi platouri dreptunghiulare. Ambele piese sunt fragmente foarte mici, totuşi încadrarea lor în tipurile Hayes 56 (Salomonson forma a) exemplarul nr. 1 şi Hayes 53 exemplarul nr. 2 nu lasă loc la dubii, de asemenea argila celor două fragmente de vas corespunde şi ea produselor africane[5].

Din punct de vedere al decorului, piesa nr. 1 – farfuria – pare să aibă limbile stilizate ale unui foc şi în apropiere silueta unui bărbat îmbrăcat cu o tunică scurtă, având probabil mâinile întinse spre foc. Din iconografia pieselor Hayes 53, focul apare în două genuri de reprezentări. Pe unele exemplare descoperite în Egipt, la Cartagina şi la Roma apare scena naşterii din flăcări a celor trei gemeni Castor, Polux şi Elena, iar pe un vas de la Catania, în Italia, apare un cuptor pe a cărui gură ţâşnesc flăcări şi în apropierea căruia se află un bărbat, meşterul olar, probabil[6]. Socotim că farfuria fragmentară de la Durostorum are un decor similar cu exemplarul de la Catania. Între cele două piese există unele mici diferenţe în aşezarea siluetei umane.

Fragmentul din platoul dreptunghiular este, după părerea noastră, din mijlocul piesei şi este foarte mic. Decorul pare să redea partea inferioară a gambelor unui bărbat ce poartă o lance cu vârful în jos. În spatele său se observă coada unui cal. Scena ne face să ne gândim la un călăreţ descălecat.

În iconografia platourilor dreptunghiulare sunt cunoscute scene în partea centrală a vasului redând pe Dioscuri cu caii lor. Cavalerii stau alături de caii lor şi au lăncile îndreptate în sus[7]. Deci nu putem vorbi de o analogie perfectă cu exemplarul de la Durostorum, ci numai de o apropiere a temei decorative. Până acum, din cunoştinţele noastre, nu am putut identifica o analogie perfectă a scenei de pe vasul de la Durostorum. Totuşi nu putem să nu semnalăm o analogie, este adevărat mai îndepărtată atât în timp cât şi ca mod de prezentare, la Hayes. Este vorba de o farfurie de forma 104 din al doilea sfert al veacului al VI-lea, care are în centru redat un soldat cu lancea întoarsă cu vârful în jos. El apare fie singur, fie pereche. Hayes presupune că ar putea reprezenta pe Dioscuri. Acest decor este semnalat între altele şi într-o descoperire de la Dinogetia[8]. Rămâne deci o ipoteză de lucru care în viitor se va confirma sau nu, aceea că pe vasul nostru sunt reprezentaţi Dioscurii într-o viziune artistică diferită.

[2] J. Garbsch, în *Zur spätantiken Keramik aus Nordafrika*, Augst, 1980, p. 1–44.

[3] Salomonson, MededelingenLeiden 43, 1962, p. 67; Hayes, *op. cit.*, p. 90.

[4] A. Carandini, în *Atlante delle forme ceramice* II, Roma, 1980, p. 141.

[5] Salomonson, BABesch 44, 1969, p. 17; Hayes, *op. cit.*, p. 13–14, 78, 83.

[6] Salomonson, *op. cit.*, p. 53, fig. 73.

[7] Garbsch, *op. cit.*, p. 245, fig. 21–22; Carandini, *op. cit.*, p. 164, pl. 79/4.

[8] Hayes, *op. cit.*, p.263, nr. 228, fig. 501; Gh. Ştefan, Materiale 8, 1962, p. 678, fig. 5.

https://biblioteca-digitala.ro

Fără îndoială că exemplarele prezentate se aliniază datării curente stabilite pentru aceste tipuri de vase, adică sfârșitul sec. IV și începutul celui următor. Mai precis, Salomonson datează farfuria de tip Hayes 53A în a doua jumătate a sec. IV, iar Hayes între anii 350–430 [9]. Platourile de tip Hayes 56 sunt datate de Salomonson în ultimul sfert al secolului al IV-lea, iar de Hayes între anii 360–430 [10]. J. Garbsch propune pentru vasele cu scena Dioscurilor anii 400–420 [11].

Prezența în Dobrogea a unor importuri de ceramică de lux nord africană în această perioadă de timp nu este surprinzătoare. Încă de la sfârșitul sec. III și începutul celui următor sunt cunoscute la Tomis, Aegisus și Greci vase de tipul *Navigidius*[12], la care vin să se adauge acum piesele de la Durostorum, evident dintr-o epocă mai târzie.

Exemplare ca cele de la Durostorum apar nu numai în zona limesului dunărean, ci și în restul Moesiei Secunda, ca și în provinciile vecine ca piese izolate[13].

Cea mai probabilă cale de pătrundere a lor era prin porturile de la Marea Neagră. Viitoarele descoperiri sau publicarea unor materiale de acest tip aflate, poate, în depozitele unor muzee vor completa cunoștințele noastre.

Pentru Durostorum vasele cu decor în relief au importanță nu numai din punct de vedere al relațiilor comerciale cu nordul Africii (în fond certificate cu siguranță pentru prima dată pentru acest important centru urban), ci și pentru cronologia așezării. Ele reprezintă cele mai târzii piese de ceramică de lux romane din zonă.

Legându-ne și de un eveniment istoric mai apropiat, în speță invazia gotică de la sfârșitul sec. IV încheiată cu dezastrul de la Adrianopole, credem că piesele prezentate sunt un reper privind data de sfârșit a atelierelor și probabil a întregii așezări din zonă.

CÉRAMIQUE AFRICAINE À DÉCOR EN RELIEF DE DUROSTORUM

RÉSUMÉ

On présente deux pièces fragmentaires découvertes par hasard dans la zone des ateliers céramiques de Durostorum.

Du point de vue morphologique, il s'agit d'une assiette (n° 1) de forme Hayes 53 et d'un plateau rectangulaire (n° 2) de forme Hayes 56. L'étude de l'argile correspond à la céramique que J. Hayes appelle «African Red Slip Ware».

[9] Hayes, *op. cit.*, p. 82.

[10] *Ibidem*, p. 91.

[11] Garbsch, *op. cit.*, p. 159 și 161.

[12] A. Rădulescu, Pontica 7, 1974, p. 317.

[13] Hayes, *op. cit.*, p. 456, harta 7.

https://biblioteca-digitala.ro

Bien que le fragment soit très petit, on peut distinguer sur l'assiette un décor en relief appliqué représentant à gauche un personnage masculin et à droite des flammes (?). Sur le plateau n° 2 il y a un décor réalisé en moule, représentant à droite un personnage masculin dont on ne voit qu'une partie des pieds et qui tient dans la main une lance avec le fer tourné en bas, un Dioscoure (?) à sa gauche; on distingue la queue d'un cheval (?). Sans être identiques, on peut rapprocher ces décors aux thêmes iconographiques déjà connus pour cette catégorie céramique.

Les exemplaires de Durostorum peuvent être intégrés sans aucun doute à la chronologie établie par J. Salomonson, J. Hayes et récemment par J. Garbsch; ils datent donc de la fin du IVe siècle et du commencement du Ve siècle.

Ces découvertes relèvent pour Durosorum d'une signification à part. Outre qu'elles fournissent une preuve pour les relations commerciales avec l'Afrique septentrionale, ces trouvailles représentent les exemplaires les plus récents de céramique romaine découverts dans cette zone. Il est possible d'y voir un repère chronologique pour la fin des ateliers et probablement de tout le site à la suite de l'invasion des Goths vers la fin du IVe siècle.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Durostorum. Céramique africaine à décor en relief: a assiette (n° 1); b plateau rectangulaire (n° 2).

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CRONICA EPIGRAFICĂ A ROMÂNIEI (XIV–XV, 1994–1995)

de CONSTANTIN C. PETOLESCU

Prezenta serie (dublă) cuprinde inscripţiile publicate sau revizuite în anii 1994–1995, dar şi câteva din anii 1992–1993 (absente din seria XIII, din cauza întârzierii apariţiei unor publicaţii).

Ca deobicei, cronica începe cu rubrica de generalităţi: se prezintă mai întâi bibliografia epigrafică privitoare la Dacia (nr. 631–658), apoi cea privitoare la Dobrogea (nr. 659–668). Urmează repertoriul inscripţiilor noi sau revizuite din Dacia (nr. 669–687; remarcăm prezenţa unor diplome militare inedite) şi din Dobrogea (nr. 688–691; referirile la inscripţiile de la Callatis sunt sub formă de rezumat, având în vedere publicarea iminentă a *corpus*-ului epigrafic callatian, pregătit de Al. Avram).

În încheiere, publicăm indicii seriilor VI–XV,1986–1995 (pentru seriile precedente, vezi SCIVA 32, 1981, 4, p. 612–613 şi 37, 1986, 4, p. 352–359).

GENERALITĂŢI

631. *Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României.* Coordonator ştiinţific C. Preda, I (literele A–C), II (literele D–L), Bucureşti, 1994 şi 1996. Un număr important de voci (articole) tratează despre instituţiile romane, cu referire specială la Dacia şi Scythia Minor.

632. R. Ardevan, *Die Comminii von Sarmizegetusa – ein prosopographisches Problem,* în *Prosopographica,* Poznan, 1993, p. 227–236.

633 (= 557). Idem, *Die Beneficiarier im Zivilleben der Provinz Dakien,* în *Der Weihebezirk von Osterburken, II. Kolloquium 1990 und römische paläobotanische-osteologische Untersuchungen,* Stuttgart, 1994, p. 199–204. Vezi varianta românească a acestui studiu în EphemNap 1, 1991, p. 163–171.

634. Idem, *Nummularius (Remarques autour de l'inscription CIL III, 7903 = IDR III/2 196),* EphemNap 4, 1994, p. 173–178. Autorul discută diferite opinii în legătură cu această activitate (ocupaţie), în special cea expusă de J. Andreau, *La vie financière dans le monde romain: les métiers de manieurs d'argent (IVe siècle av. J.-Ch. – IIIe siècle ap. J.-Ch.),* Roma, 1987. În afară de sursele literare, *nummularii* sunt cunoscuţi şi prin 45 de inscripţii, dintre care trei în provinciile dunărene (doi în Pannonia: CIL III, 3500 şi 4035, altul la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, în inscripţia discutată). J. Andreau consideră că în provinciile dunărene, *nummularii,* liberţi imperiali, erau şefii unor birouri de stat; dar R. Ardevan se străduie să demonstreze că şi în aceste provincii, *nummularius* activează tot ca persoană privată (asigurând prin urmare aceleaşi servicii de casă, depozit şi credit).

635. Idem, *Toujours à propos de Laurentes Lavinates en Dacie,* în *Arculiana. Festschrift H. Boegli,* Avenches, 1995, p. 487–491; purtătorii acestui titlu: *M. Procilius Niceta* (CIL III,

https://biblioteca-digitala.ro

1509 = IDR III/2, 3; CIL III, 6270 = IDR III/2, 2), *P. Aelius Marcellus* (CIL III, 1181, 1182, 7795; CIL XI, 5215) şi *T. Varenius Sabinianus* (CIL III, 1198 = ILS 8118). Vezi şi nr. 643.

636. Cl. L. Băluţă, Claudia Băluţă, *Materiale tegulare cu grafitti de la Apulum*, EphemNap 4, 1994, p. 149–158 (ştampile ale legiunii XIII Gemina). Vezi de asemenea N. Gudea, ActaMP 11, 1987, p. 91–158.

637. M. Bărbulescu, *Potaissa. Studiu monografic*, Turda, 1991.

638. Idem, *Africa e Dacia. Gli influssi africani nella religione romana della Dacia*, în *L'Africa romana. Atti del X Convegno di Studio Cristiano, 11–13 dicembre 1992* (sub red. A. Mastino şi Paola Ruggeri, Sassari, 1994, p. 1319–1338).

639. Doina Benea, P. Bona, *Tibiscum*, Bucureşti, 1994 (153 p. text; ilustraţie aparte: 53 desene, 48 fotografii; rezumat german). Vezi mai departe nr. 671–674.

640. N. Gudea, *Note epigrafice* (III). *Însemnări în legătură cu o inscripţie de la Weisenburg (Raetia)*, EphemNap 4, 1994, p. 159–171.

Discuţie în legătură cu două fragmente de ţigle cu scriere cursivă, publicate de Gabriella Wesch-Klein, BVb 55, 1990, p. 287–291; studiu util pentru scrierea cursivă pe material tegular.

641. M. Macrea, N. Gudea, I. Moţu, *Praetorium. Castrul şi aşezarea romană de la Mehadia*, Bucureşti 1993. Recenzie: Liana Oţa, SCIVA 45, 1994, 1, p. 93–95.

De remarcat studiul asupra unităţilor militare (p. 48–53); material tegular privitor la legiunea *IIII Flavia*, legiunile *XIII Gemina* şi *V Macedonica* (ştampilă comună), legiunea *VII Claudia* şi cohortele *III Delmatarum* şi *VIII Raetorum*. Vezi IDR III/1, p. 119–120.

642. D. Isac, Adriana Isac, *Noi date arheologice despre castrul roman de la Cincşor (jud. Braşov)*, EphemNap 4, 1994, p. 103–112; la p. 104 şi fig. 5 se prezintă cele două ştampile ale cohortei II Flavia Bessorum: *COB* şi *CIIFB* descoperite în 1980 de N. Gudea şi I. Pop. Cf. IDR III/4, 181.

643. L. Mrozewicz, *Laurentes Lavinates und die Provinz Dacien (Ein Beitrag zur Geschichte der Romanisierung)*, în Prosopographica, Poznan, 1993, p. 217–225. Vezi nr. 635.

644. E. Nemeş, *Orientali la Ulpia Traiana*, Sargetia 25, 1992–1994, p. 161–169.

645. C. Opreanu, *Misiunile beneficiarilor consulari pe limesul de nord al Daciei în secolul al III-lea*, ActaMN 31 (I), 1994, p. 69–76.

646. E. Pescaru, Adriana Russu, *Des Orientaux dans le pagus romain de Micia*, Sargetia 25, 1992–1994, p. 171–180. Autorii par să ignore complet o serie de contribuţii, fie mai de amploare (I. I. Russu, *Elementele syriene în Dacia carpatică şi rolul lor în „colonizarea" şi romanizarea provinciei*, ActaMN 6, 1969, p. 167–186), fie tratând acelaşi subiect (L. Mărghitan, C. C. Petolescu, *Les cultes orientaux à Micia (Dacia Superior)*, în *Hommages à M. J. Vermaseren*, EPRO 68, Leiden, 1978, p. 718–731; C. C. Petolescu, *Jupiter Héliopolitanus et la légion XIII Gemina*, Dacia, N. S. 33, 1989, p. 253–254).

647. C. C. Petolescu, *Notes prosopographiques* (V). *Quintus Marcius Turbo Fronto Publicius Severus*, Dacia, N. S. 37, 1993, p. 285–290. Pe baza restudierii şi reconstituirii inscripţiei de la Tibur (CIL XIV, 4243 = InscrIt IV/I2, 150), autorul ajunge la concluzia că acest personaj a participat la războiul dacic al împăratului Traian. Cunoaşterea realităţilor din provinciile dunărene determină pe împăratul Hadrian să-i acorde, în 117–118, un comandament militar în aceasta zonă, pentru a combate pe sarmaţi: mai intâi în Pannonia Inferioară, abia apoi în Dacia (iar nu concomitent, cum s-a crezut până acum).

648. Idem *Scurtă istorie a Daciei romane*, Bucureşti, 1995.

649. Idem, *Unităţile auxiliare din Dacia romană*, SCIVA 46, 1995, 1, p. 35–49 (partea I, *alae*) şi nr. 3–4, p. 237–275 (partea a II-a, *cohortes*); SCIVA 47, 1996, 1, p. 21–38 (partea a III-a, *numeri*).

650. *Un edificiu militar roman: basilica*, AO 10, 1995, p. 25–36; studiu epigrafic (*basilica* având rol de manej; *basilica* din edificiul comandamentului–*principia* unui castru roman) şi lingvistic (originea termenului pentru edificiul de cult creştin: biserică).

https://biblioteca-digitala.ro

651. I. Piso, *Die soziale und ethnische Zusammensetzung der Bevölkerung in Sarmizegetusa und Apulum*, în *Prosopographie und Sozialgeschichte. Studien zur Methodik und Erkenntnismöglichkeit der kaiserzeitlichen Prosopographie Kolloquium Köln 24.–26.November 1991* (ed. W. Eck), Köln–Viena–Weimar, 1993, p. 315–338.

652. Idem, *Le territoire de la colonie Sarmizegetusa*, EphemNap 5, 1995, p. 63–82.

653. C. Pop, *Ulpia Traiana Sarmizegetusa şi teritoriul ei: colonişti, religii, locaşuri de cult*, EphemNap 4, 1994, p. 61–73.

654. D Protase, *Castrul roman de la Tihău (jud. Sălaj) în lumina cunoştinţelor actuale*, EphemNap 4, 1994, p. 75–101. Materialul epigrafic este prezentat la p. 93–94 şi fig.10–12: dedicaţie *[N]ymphis Augg(ustis)* de către un guvernator din timpul lui Caracalla şi Geta (AnnÉp, 1978, 678); lespede cu inscripţia *Vexillat(io) / leg(ionis) XIII / Gem(inae)* (D. Protase, Materiale 7, 1961, p. 385) şi ştampile tegulare *C(ohors) I C(annane)f(atium)* (C. Daicoviciu, D. Protase, ActaMN 1, 1964, p. 170, nota 86; V. Wollmann în *In memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj 1974, p. 435).

655. Cecilia Ricci, *Balcanici e Danubiani a Roma. Attestazioni epigrafiche di abitanti delle province Rezia, Norico, Pannonia, Dacia, Dalmazia, Mesia, Macedonia, Tracia (I–III sec.)*, în *Prosopographica*, Poznan, 1993, p. 141–208.

656. Adriana Rusu, *Les Illyriens en Dacie*, Sargetia 25, 1992–1994, p. 137–152: studiu arheologic şi epigrafic. Din păcate, nu se face nicăieri o trimitere la numeroasele contribuţii ale lui I. I. Russu; vezi şi studiul lui Duje Rendić-Miocević, *Dacico-Illyrica. Quelques aspects de la colonisation illyrienne de la Dacie à la lumière des inscriptions sur les* ceratae *d'Alburnus*, în Rada (Zagreb) 20, 1981, p. 21–34 (vezi CEpR II, 81).

657. C. M. Tătulea, *Romula-Malva*, Bucureşti, 1994 (contribuţia unui autor care nu a făcut niciodată cercetări la Romula; prefaţă de Gh. Popilian, conducătorul săpăturilor de la Romula).

658. Lucia Ţeposu-Marinescu, *L'evergetismo in Dacia*, Apulum 32, 1995, p. 89–196.

*

659. Elisabeth Bouley, *La gladiature et la* venatio *en Mésie Inférieure et en Dacie à partir du règne de Trajan*, Sargetia 25, 1992–1994, p. 77–95.

660. Al. Barnea, *L'époque du Dominat au Bas-Danube. Présences, liaisons, influences*, în Balcanica Posnaniensia. Acta et studia 7, Poznan, 1995, p. 277–283.

661. L. Mrozewicz, *Legionisci Mezyjscy w I wieku po Chrystusie*, Poznan, 1995 (studiu prosopografic; scurt rezumat german: *Mösische Legionäre im 1. Jh. nach Christus*; concordanţe bibliografice; bibliografie).

662. C. C. Petolescu, *Q.Trebellius Maximus, [e]x trecenario*, în *La Hiérarchie (Rangordnung) de l'armée romaine sous le Haut-Empire*, în *Actes du Congrès de Lyon (15–18 septembre 1994) rassemblés et édités par Yann Le Bohec*, Paris, 1995, p. 245–248: discuţie pe marginea inscripţiei CIL III, 7534 (= ILS, 4063; ISM II, 140); acesta a servit, cu rangul de centurion, în gărzile Romei (ceea ce i-a adus titlul de *trecenarius*), apoi a avansat *I h(astatus) post(erior)* în legiunea V Macedonica.

663. Idem, *La victoire de Trajan en Mésie Inférieure*, Thraco-Dacica 16, 1995, p. 223–226.

Discuţie pe marginea unei inscripţii descoperite în templul lui Apollo Maleatas din Epidaurus (Argolida) (SEG XXXIX, 358; AnnÉp, 1991, 1450), pusă la cinci ani după victoria împăratului Traian în Moesia (iar nu după victoria finală contra dacilor, cum se afirmă în AnnÉp, unde se propun pentru datare anii 111/112): ἔτους ε΄ ἀπὸ τῆς Αὐτοκράτορος Νέρβα Τραειανοῦ Καίσαρος Σεβαστοῦ Γερμανικοῦ ἐν Μυσίᾳ νεῖκης.

Deoarece împăratul poartă doar titlul de *Germanicus*, nu şi pe cel de *Dacicus*, inscripţia datează din 105/106 şi se referă la victoria împotriva coaliţiei barbare care a atacat Moesia Inferioară în iarna anilor 101/102.

664. Al. Suceveanu, *Römische Städte im Donauraum*, în *Die römische Stadt im 2. Jahrhundert n. Chr. Der Funktionswandel des offentlichen Raumes. Kolloquium in Xanten von 2. bis 4. Mai 1990* (edd. H.-J. Schaller, H. v. Hesberg, P. Zanker), Köln–Bonn, 1992, p. 63–67.

https://biblioteca-digitala.ro

665. Idem, *Quelques aspects de la romanisation dans la Dobroudja romaine*, Balcanica Posnaniensia 7, 1995, p. 271–275.

666. M. Zyromski, J. Hatlas, *The Commanders of the Roman Legio V Macedonica, who served on the Lower Danube during the time of Principate*, Balcanica Posnaniensia 7, 1995, p. 205–225. De adăugat, pentru Calestrius Tiro, nota noastră din ZPE 58, 1985, p. 207–210.

667. Amfore ştampilate:

Livia Buzoianu, *Importurile amforice la Tomis în perioada elenistică*, Pontica 25, 1992, p. 99–165; Vasilica Lungu, *Circulaţia amforelor ştampilate în zona Capul Dolojman, loc. cit.*, p. 69–97.

Alte descoperiri de amfore elenistice publică revista Peuce 11, 1995: din necropola tumulară a cetăţii Argamum (Vasilica Lungu, p. 242–246), de la Murighiol (G. Simion, p. 271–279) şi de la Sarichioi (V. Lungu, p. 346).

668. Em. Popescu, *Christianitas Daco-Romana. Florilegium studiorum*, Bucureşti, 1994. Volumul reuneşte 28 de studii ale autorului (cele mai multe deja publicate, unele numai în româneşte; revizuite şi amplificate, în limbi de circulaţie internaţională); şase inedite (remarcăm studiul nr. 22: *Les antiquités paléochrétiennes d'Histria*, p. 306-396).

Inscripţii recent descoperite sau revizuite

A) DACIA

669. *Acidava* (Enoşeşti, com. Piatra-Olt, jud. Olt). În anii 1990 şi 1991, s-au efectuat săpături în aşezarea civilă (două mici sondaje); rezultatele cercetărilor sunt publicate de:

C. Preda şi Aurelia Grosu, AO 8, 1993, p. 43–57.

Atenţia noastră este reţinută de „un fragment de *mortarium* cu o ramură de brad şi o inscripţie retrogradă" (p. 46 şi pl. III/5: desen). Ştampila (neidentificată de autori) este de tipul *CN.DOMITI / [E]VAREST[I]*, cunoscută prin mai multe descoperiri în Dacia (C. C. Petolescu, Pontica 18, 1985, p. 157 sqq., nr. 1, 5–7, 12, 34–36).

De asemenea, se menţionează „un mâner de amforă cu ştampilă pe care se citeşte numele TYNETOY" (p. 50; după desenul de la pl. VII/3 s-ar citi însă EYNETOY, cu ligatura N+E). În realitate, este vorba de ştampila CYNETOY (cf. N. Gudea, *Gornea. Aşezări din epoca romană şi romană târzie*, Resiţa, 1977, p. 25, fig. 13/11: desen), conţinând numele producătorului *Synetos* (la genitiv).

670 (= CIL III, 1570; IDR III/1, 62). Băile Herculane. Altar votiv; inscripţia este cunoscută din publicaţia lui Caryophilus (1738); rândurile finale sunt neclare.

R. Ardevan, ActaMN 31 (I), 1994, p. 269–272.

În r. 4, după părerea lui R. Ardevan, copistul a făcut o inversare a cuvintelor (abreviate) *DEC* şi *COL*, iar prima literă din r. 6 trebuie să fi fost *D* (nu *B*); autorul acceptă părerea lui Th. Mommsen („in mentem venit *DEC.COL.DRVB*"; comentariul din CIL) şi reproduce lectura:

Herculi
Invicto
P(ublius) Claudi-
us Iulius,
dec(urio) col(oniae)
Drub(etae), v(otum) s(olvit)

671–674. Fragmente de inscripţii descoperite în cursul săpăturilor (anul 1985) din *principia* castrului de la Tibiscum, prezentate pe scurt de:

M. S. Petrescu, P. Rogozea, Banatica 10, 1990, p. 107–136.

671. *Loc. cit.* Fragment de calcar; 25×17×12 cm: *M.../ AV...*

https://biblioteca-digitala.ro

672 (= I. I. Russu, *Lapidarul Muzeului Banatului*, Timişoara, 1974, p. 8–10, nr. 2; IDR III/1, 129). *Loc. cit.* Fragment de *album*, 18×9,7×2,8 cm; completează fragmentul descoperit în 1970 (Muzeul Caransebeş; inv. 13 543).

.....O...............
..NVARI...
.....ARCANVS
....GENVS DC

673. *Loc. cit.* Fragment de altar de calcar, 84×53×22 cm. Se păstrează primele două rânduri:

IMP.CAES.MAR
ANT.GORDIAN.CIA

Lectura editorilor. Eu văd mai degrabă (după fotografie) la sfârşitul r. 1 *AN[T]*, în r. 2 *[O]NI[O]* (?). D. Benea şi P. Bona (*Tibiscum*, Bucureşti, 1994, p. 57) consideră că acest altar a fost ridicat de *cohors I Vindelicorum*.

674. *Loc. cit.* Fragment de marmură, 54×45×25 cm; refolosită la un canal al hipocaustului.

MINERVAE.AVG.NOSTRORVM.AVREL.CAN
DIDIANVS.ACTA.M...
AV..

675. Caransebeş. Bază de statuie (refolosită ca material de construcţie la biserica medievală). Dimensiuni: 0,74×0,44×0,16 m. Litere înalte de 4–5 cm; ligaturi: r. 2 *N+I*, 4 *C+O*, 5 *E+T*.

I. Piso, EphemNap 5, 1995, p. 83–86.

[I(ovi)] O(ptimo) [M(aximo)]
[Iun]oni, M[inervae]
[Eu]ryma (?)
[...] col(oniae) pro [salute]
[sua]m et su[orum]
[v(otum)] l(ibens) [s(olvit)]

676. *Tibiscum*. „Insignă militară cu inscripţia: *(centuria) CLAVDI.SILO*" (de fapt, aplică de bronz având numele posesorului cu litere punctate). D. Benea, P. Bona, *Tibiscum*, Bucureşti, 1994, fig. 42 (fotografie cu explicaţia reprodusă mai sus).

677. *Apulum* (în zona castrului legiunii XIII Gemina). Colţul drept al unei lespezi de calcar, cu chenar; descoperit în cursul unor săpături de salvare (în curtea Institutului Teologic Romano-Catolic); utilizat ca material de construcţie în decursul evului mediu (dovadă urmele de mortar). Dimensiuni: 0,41×0,38×0,25 m; litere înalte de 1,6 cm.

V. Moga, Apulum 31, 1994, p. 131–137, pl. 4 (foto, desen).

.......RE....
ANNIANVS
IVLIANVS
SABINVS
AL IVLIANVS
VN ANTONIVS
VL VALERIVS
VAL BASSINVS
..................S......

Lespedea conţinea desigur un album de nume; se păstrează mai bine o parte din şirul din dreapta şi câteva litere din precedentul.

În cursul săpăturii, au apărut şi două ştampile tegulare ale legiunii XIII Gemina.

678. *Apulum.* Fragment de lespede de calcar (nu se indică dimensiunile). Muzeul Unirii din Alba Iulia.

D. Radu, Apulum 4, 1961, p. 105, nr. 13; revizuită de I. I. Russu, StCl 12, 1970, p. 161–170, nr. 2. Inscripţia este discutată recent, în două note separate, publicate în aceeaşi revistă de:

https://biblioteca-digitala.ro

I. Piso, *Ein unrechter beneficiarius in Apulum*, ZPE 103, 1994, p. 207–208; M. P. Speidel, *A Guardsman as officer of Irregulars,* ZPE 103, 1994, p. 215–216, fiecare autor propunând şi o reconstituire grafică a inscripţiei.

Amândoi autorii observă că în r. 7, după litera *M*, se vede o ligatură, pe care o citesc *T+I+B*. Dar în timp ce Piso propune *[mil(es) n(umeri)] M(aurorum) Tib(iscensium) ex sing(ulari)*... (în desenul–reconstituire, la începutul ultimului rând apare însă *EQVES*, cu litera *V* mai mică înscrisă în *Q*), Speidel propune *[7(centurio) n(umeri) Pal]m(yrenorum) Tib(iscensium) ex sing(ularibus) [co(n)s(ularis)]*.

I(ovi) O(ptimo)] M(aximo) D(olicheno) (?)
[pro salu]tem do-
[minoru]m nnn(ostrorum) [Se-]
[veri et An]tonini e[t]
5 *[Getae sua] suorumq(ue)*
[omnium, ? C.] Iul(ius) Gracilis,
[...]M b(ene)f(iciarius) ex sing(ularibus)
[co(n)s(ularis)...?]

679. *Apulum*. Altar de calcar descoperit cu ocazia unor lucrări de construcţie în „oraşul de jos”. Dimensiuni 0,60×0,26×0,24 m. Câmpul epigrafic: 0,37×0,26 m; literele înalte de 4 cm; în r. 4, ligatura *A+N*.

V. Moga, Apulum 32, 1995, p. 197–199, nr. 1.

Aeter-
no O(ptimo) M(aximo)
P. Aelius
Alexan-
der
ex viso

Despre *Deus Aeternus* în Dacia: D. Isac, Apulum 9, 1971, p. 537–546; S. Sanie, *Cultele orientale în Dacia* I, Bucureşti, 1981, p. 140–155.

680. *Apulum*. Bază paralelipipedică de marmură (fragment), descoperită în 1992, pe malul lacului Tăuşor *(Colonia Aurelia)*. Pe bază se află o mică sferă, încinsă de două „panglici” (probabil, totuşi, ecuatorul şi meridianul), pe care se mai păstrează ghiarele unei păsări *(aquila?)*. Dimensiuni: 13,3×6 cm. Litere înalte de 1,8–2 cm; în r. 2, *V* suprascris, pentru a sugera ligatura cu *S*.

V. Moga, Apulum 32, 1995, p. 199–200, nr. 2 (foto, desen).

Deo Mag(no), Au[r(elius)]
Marius, op[tio---------------]

Editorul întregeşte în r. 1 *Deo Mag(usano),* numele unei divinităţi germanice.

681. Cl. L.Băluţă, *Ştampile tegulare militare inedite de la Apulum,* I. *Ştampile cu antroponim*, Apulum 32, 1995, p. 205–229. Autorul înregistrează 35 de antroponime; de reţinut ştampila *LEGI XIII GEM / ANT EVENT* (p. 209–210); antroponimul este cunoscut şi la Micia (IDR III/3, 195,7).

682. *Ampelum*. Un nou lot de opaiţe romane (câteva purtând numele producătorilor Cassius, C. Dessius, Fortis, Octavius).

I. T. Lipovan, SCIVA 45, 1994, 2, p. 179–184.

683. Micăsasa (jud. Sibiu). Printre materialele descoperite în cursul săpăturilor din anul 1993, se menţionează „două fragmente din bordura unor *mortaria* ştampilate”:

I. Mitrofan, ActaMN 31 (I), 1994, p. 536 şi pl. 41/2–3.

Prima fotografie este de dimensiuni foarte mici şi nu se observă decât chenarul ştampilei cu ramura de brad; în cealaltă fotografie, mai mare, se observă câteva litere, care ne îndreptăţesc a o atribui cu multă probabilitate ceramistului Domitius Evarestus (v. în această cronică, nr. 669).

https://biblioteca-digitala.ro

684–686. N. Gudea, *Despre fragmente de diplome militare „revăzute" sau mai nou descoperite la Porolissum*, ActaMP 19, 1995, p. 73–88. Se păstrează în Muzeul de Istorie şi Artă din Zalău.

684 (= IDR I, 23). *Porolissum* (în punctul „Bisericuța", pe dealul Pomăt; nu pe Citera, cum greşit consemnează I. I. Russu). Fragment de diplomă militară (*tabella II); pe intus*, I. I. Russu citea *VLP* (?) / *NERV BRIT* (?) etc., cu comentariul: „Ar putea să fie diploma dată pentru un ostaş din *cohors II Nervia Brittonum* (?); dar literele *VLP* de la începutul fragmentului par să indice epitetul *Ulpia*, necunoscut până acum pentru această unitate staționată în castrul de la Buciumi".

Această lectură a fost contestată de Margaret M. Roxan (RMD I, 40), care completează *ET II AVG(ustae) NERV(iae) PAC(ensis) [Britton(um) milliariae]*, precum şi de autorul acestei cronici (SCIVA 31, 1980, 1, p. 105–106: "Numai că *VLP* nu e corect în desenul de la fig. 64 [trimitere la IDR I]; în fotografie se văd literele *VG*, deci *[A]VG*, iar ultima literă din rând este probabil *P*, deci: *(cohors) [II A]ug(usta) Nervia P[acensis...]*").

685. *Porolissum.* Fragment de diplomă militară *(tabella I)*, descoperită în 1993, în aşezarea civilă din apropierea castrului mare de pe dealul Pomăt. Dimensiuni 6,7×6×0,15 cm.
N. Gudea, *loc. cit.*, p. 77–80, fig. 4–5 (desene cu reconstituire).

Extrinsecus:

[data aut siqui caelib(es) e]ssent cum is [quas postea]
[duxissent dumtaxat] singuli singula[s]
[a(nte) d(iem)........] K(alendas) Dec(embres)
[......................Cn. P]apirio Aeliano co(n)s(ulibus)
[coh.....................] c(ivium) R(omanorum) cui praest
[...........................S]uper Noviomag(o)
[ex ped]ite
[............]aladi f(ilio) Du.........
.......................f(ilio) ED........
.......................f(ilio).............
[Descriptum et recogn]it(um) ex tabu[la aerea]
[quae fixa est Ro]mae in mu[ro post]
[templum divi Au]g(usti) ad Min[ervam]

Intus:

[et sunt in Dacia Por]ol(issensi) sub Fl(avio) Italico
[quinis et vicen(is) pluribusve s]tip(endis) emeritis dim(isis) hon(esta)
[missio(ne) quor(um) nomina sub]sc(ripta) sunt ipsis lib(eris)
[poster(isque) eor(um) civitat(em) ded(it) et c]on(ubium) cum uxorib(us)
[quas tunc habuis(sent) cum est civit]atem iis data aut siqui cae-
[lib(es) essent cum iis quas postea d]ux(issent) dumta[xat].........

Diploma transcrie o *constitutio* imperială emisă cu ocazia „lăsării la vatră" a unor soldați din armata Daciei Porolissensis; procuratorul provinciei este Flavius Italicus, cunoscut din diploma de la Gherla din 2 iulie 133 (IDR I, 11 = RMD, 35). Consulii menționați pe *extrinsecus* erau L. Roscius Paculus (numele pierdut în lacună) şi Cn. Papirius Aelianus (cunoscuți din inscripția CIL XI, 5178 de la Vettona), probabil în anul 135 (I. Piso, *Fasti provinciae Daciae* I, Bonn, 1993, p. 52; G. Alföldy, *Konsulat und Senatorenstand unter den Antoninen*, Bonn, 1977, p. 70, 218, 244, 268 datează consulatul lui Cn. Papirius Aelianus în anul 136 cu semn de întrebare). Trupa în care servise veteranul posesor al acestei diplome este necunoscută (N. Gudea opinează pentru *cohors I Ulpia Brittonum* sau *ala Siliana*). Din numele comandantului trupei se păstrează doar cognomenul, probabil *[S]uper;* el era originar din Noviomagus, din Germania Inferior (alte cazuri de ofițeri comandanți ai unor trupe din Dacia, care îşi indică originea: IDR I, 11 din

https://biblioteca-digitala.ro

Capua, 15 din Hispellum, 17 din Picenum) (nu este vorba de un cognomen, *Noviomagus*, cum crede N. Gudea).

686. *Porolissum.* Mic fragment de diplomă militară *(tabella I)*, descoperit în anul 1989 în cursul săpăturilor din castrul mare de pe dealul Pomăt. Dimensiuni: 2,3×0,7 cm.

N. Gudea, *op. cit.*, p. 80–81, fig 6–7 (desen cu reconstituire parțială).

Pe baza literelor păstrate de pe *intus*, autorul consideră că este vorba de o diplomă din anul 164, pentru trupele Daciei Porolissensis. Conținutul nu este semnificativ.

687. Gilău (jud. Cluj). Fragment de diplomă militară *(tabella I)* descoperită în 1985, în cursul săpăturilor din castru.

W. Eck, D. Isac, I. Piso, ZPE 100, 1994, p. 577–591, pl. 32 (foto).

Editorii transcriu textul după *extrinsecus* (cel de pe *intus* prezintă numeroase puncte obscure); dintre noutățile aduse de această diplomă militară, reținem:

– menționează un nou procurator al Daciei Porolissensis, din păcate foarte fragmentar) (r. 5): *[et sunt in Dacia P]orolis(sensi) sub Volu/[...]*;

– menționează o nouă pereche de consuli, reconstituită astfel de editori: *[C. Iulio Ge]mino (et) T. Flavio Boetho co(n)s(ulibus)*;

– titularul diplomei este un fost călăreț, *ex equit[e]* din *[cohors I Ul]pia Brit(tonum) c. R. (milliaria)*, dar din numele tribunului au rămas doar câteva litere (r.15–16).

Pe baza numelui consulilor și a indicației din r. 13 *[...] VII K NOV*, diploma datează cu multă probabilitate din octombrie 161.

B) MOESIA INFERIOR

(Dobrogea)

688. Al. Avram, Maria Bărbulescu, *Inscripții inedite din Callatis aflate în colecțiile Muzeului de istorie națională și arheologie din Constanța*, Pontica 25, 1992 (1994), p. 167–205.

Autorii prezintă 26 de inscripții inedite descoperite la Callatis sau în teritoriul acestei cetăți (decrete, monumente onorifice, dedicații religioase, inscripții funerare; 25 grecești, 1 latină). Publicarea acestui nou lot de inscripții reprezintă o nouă contribuție la *corpus*-ul epigrafic callatian, pregătit de Al. Avram. Din acest motiv, semnalăm doar prezența câtorva dintre aceste inscripții:

– decret (sec. II a.Chr.) pentru un gymnasiarh, reprezentând până acum cel mai vechi document privitor la gimnaziul callatian (nr. 2);

– inscripție onorifică (sec. III a.Chr.) pentru un strateg care a apărat teritoriul cetății (cea mai veche mențiune despre *chora* callatiană) (nr. 3);

– inscripție menționând probabil pe *Cosconius Gentianus Ge[...]*, legat al Moesiei Inferioare (circa 197–198), care pare a avea încă un cognomen, din care se păstrează doar primele două litere (nr. 4) (despre acest guvernator, vezi Emilia Doruțiu-Boilă, ZPE 58, 1985, p. 197–203; D. Boteva, ZPE 110, 1996, p. 191);

– dedicație fragmentară pentru cavalerul trac (nr. 6);

– epitaful unui armurier cretan, mort la Callatis: χαρκεὺς Κρήτης φαβρικάρεις Καλατιανῶν (sic), echivalent aproximativ cu *faber fabricalis* (amplu comentariu lingvistic).

689. Al. Avram, *Un règlement sacré de Callatis*, BCH 119, 1995, p. 232–252.

Discuție pe marginea unei inscripții de la Callatis, publicată de Gr. Tocilescu (AEM 11, 1887, p. 35–36, nr. 38: exemplarul *b;* AEM 17, 1894, p. 101–102, nr. 43: ambele fragmente; vezi încă: Fr. Sokolowski, *Lois sacrées des cités grecques*, Paris, 1969, p. 178–179, nr. 90), cu o nouă propunere de reconstituire; discuția va fi dezvoltată în *corpus*-ul de inscripții de la Callatis, pregătit de Al. Avram.

690. Semnalăm de asemenea contribuțiile lui Al. Avram la progresul aceluiași *corpus*, sub titlul Καλλατιανά (până în prezent trei serii), publicate în revista SCIVA 45, 1994, 4, p. 303–325; 46, 1995, 1, p. 17–34; 46, 1995, 2, p. 105–117.

https://biblioteca-digitala.ro

691. Topalu (jud. Constanța). Stâlp miliar descoperit în anul 1980 cu prilejul lucrărilor agricole, la circa 2 km est de localitatea amintită; calcar alb-galbui. Dimensiuni: î. = 2 m, diam. = 0,25–0,32 m; bază patrulateră, 0,50×0,40 m. Litere înalte de 4,8–6,5 cm, îngrijit gravate.

Maria Bărbulescu A. Rădulescu, Pontica 26, 1993, p. 197–204, fig. 1–2 (foto; desen: textul inscripției).

Imp(eratori) Caes(ari)
L(ucius) D(omitius) Aure-
lianus (sic)
Pio Felici
Invicto Aug(usto),
trib(unicia) pot(estate), p(atri) p(atriae),
sub cura Sall-
i Aristaeneti,
leg(ati) Aug(usti) PA pr(aetore) (sic)
m(ilia) p(assuum)

În r. 2–3, numele împăratului a fost șters, fiind înlocuit (mai târziu) cu cel al împăratului Aurelian (acesta din urmă la cazul nominativ, spre deosebire de r. 4–5, unde epitetele imperiale sunt la cazul ablativ (după editorii epigrafei, la dativ; *loc. cit.*, p. 197).

Autorii remarcă de asemenea că, la începutul r. 2, litera *L* „după forma îngrijită, pare a aparține primului text, însă un examen atent al pietrei ne arată că ea a fost scrisă pe o suprafață ștearsă anterior" (p. 194). La începutul r. 3, „se văd mai întâi bazele a două haste verticale, apoi capetele de sus și de jos ale altor două, ultima probabil *I*, socotind distanța față de următoarea literă, *L*, care nu a fost ștearsă"; „După urmele de literă s-ar putea citi *PHIL*, respectiv să completăm r. 2–3 ale inscripției *[M. Iulio] Phil[ippo]...*" (p. 200). În r. 9, *PAPR*, o mică eroare de gravare pentru *pr(o) pr(aetore)*.

În ceea ce privește legatul menționat, editorii atrag atenția asupra a două personaje omonime:

– *C. Sallius Aristaenetus*, menționat de două inscripții de la Roma, *c(larissimus) v(ir)*, fost pretor (CIL VI, 1511 = ILS, 2934; CIL VI, 1512, cf. 31 668); identificat cu Ἀρισταίνετος Βυζάντιος menționat de Philostratus (*Vitae Soph.* II,11) și cu un ἀρχ(ιερεύς) pe monede emise de Byzantion (circa 209/210); de asemenea, într-o inscripție din Amastris G. Σάλλιος Ἀ[ρ]ιστ[αί]νετος, [λαμ]πρότατος ὑπατικός (E. Kalinka, JÖAI 28, 1933, Beibl., p. 74, nr. 23) (PIR, S 55; H. Dessau, Hermes 25, 1890, p. 158–160; G. Barbieri, *L'albo senatorio da Settimio Severo a Carino (193–285)*, Roma, 1952, p. 107, nr. 458; P. M. M. Leunissen, *Konsuln und Konsulare in der Zeit von Commodus bis Severus Alexander (180–235 n. Chr.)*, Amsterdam, 1989, p. 193, 326, 332, 370, 395);

– *Sallius [Ariste]inetes*, pe alt miliar din Thracia, guvernator al acestei provincii, pe timpul lui Valerianus și Gallienus (AnnÉp, 1978, 724); probabil nepot al celui anterior.

În continuare, autorii notează: „Întrucât pe stâlpul de la Topalu am putut identifica, cum spuneam, *cognomen*-ul *Philippus*, deducem că *Sallius Aristaenetus* s-a aflat, în calitate de legat consular în Moesia Inferior, la o dată anterioară celei menționate mai sus"; apoi într-o notă: „Această ipoteză elimină identitatea sa cu legatul pretorian din Thracia; aflarea la conducerea Moesiei Inferior și apoi a Thraciei nu își găsește, de altfel, explicație" (p. 202, nota cu asterisc) (deoarece legații Thraciei erau doar de rang pretorian).

Revenind la textul inscripției, observăm că în r. 2, primele două litere sunt mai mari decât celelalte; aici, în afară de *praenomen*-ul *L(ucius)*, s-a abreviat și gentiliciul *D(omitius)*, pentru a putea păstra din vechiul text următoarele patru litere: *AVRE*. S-ar părea că și în r. 3 s-a păstrat din inscripția inițială litera *N*. Numai astfel s-ar explica faptul că, la începutul r. 3, circa o treime din rând a rămas liberă (aici se mai observă ductul unor litere mai vechi; dar întregirea lor *PHIL* este puțin probabilă); în mod normal, în acest rând ar fi trebuit să se (re)graveze *L. DOMITIVS*, iar în r. 4 *AVRELIANVS*.

După părerea noastră, în aceste rânduri scria inițial pe piatră *M. AVRELIO / ANTONINO;* ar fi vorba de numele împăratului Elagabal, martelat după uciderea acestuia. Un fapt remarcabil

https://biblioteca-digitala.ro

este că din timpul domniei acestui împărat (218–222), mai cunoaştem numele altor trei guvernatori ai acestei provincii: *T. Flavius Novius Rufus, Iul(ius) Ant(onius) Seleucus* şi *Serg(ius) Titianus* (B. E. Thomasson, *Laterculi praesidum* I, Göteborg, 1984, col. 141, nr. 116–118).

INDICES

Numeri ad series et inscriptiones remittunt

Trimiterile se fac la seria şi numărul de ordine al inscripţiei

Loca ubi series VI–XIII editae sunt

Indicaţii privind apariţia seriilor precedente ale cronicii epigrafice:

- *Series VI (1986),* SCIVA 38, 1987, 4, p. 393–402;
- *Series VII (1987),* SCIVA 39, 1988, 4, p. 399–409;
- *Series VIII (1988),* SCIVA 40, 1989, 4, p. 389–399;
- *Series IX (1989),* SCIVA 42, 1991, 1–2, p. 85–92;
- *Series X (1990),* SCIVA 42, 1991, 3–4, p. 265–268;
- *Series XI (1991),* SCIVA 43, 1992, 4, p. 441–445;
- *Series XII (1992),* SCIVA 44, 1993, 4, p. 387–396
- *Series XIII (1993),* SCIVA 45, 1994, 4, p. 369–373

I. NOMINA ET COGNOMINA VIRORVM ET MVLIERVM

Nume de persoane

Quadratis nomina clarissimorum virorum, crassis hominum originis equestris distinguuntur
Personajele de rang consular sunt redate cu majuscule, cele de rang ecvestru cu litere grase

a) *Inscriptiones*

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

b) Instrumentum domesticum

II. RES MILITARIS

Armata romană

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

III. RES MVNICIPALIS

Organizare orăşenească

IV. RES SACRA

Viaţă religioasă

https://biblioteca-digitala.ro

V. GEOGRAPHICA

Denumiri geografice

Ansis, v. K(astellum) ~

Apulum XII 588 *IIIIvirali[s mu]nicipi Aur(eli) A[pul(ensis)];* XIII 622 *dec(urio) mun[ic]ipi Apul(ensis)*

Berensis IX 553

Beroe, v. Berensis

Dacia XII 581 *[Da(cia)] R(ipensis) Diana;* XIV–XV 685 *[in Dacia Por]ol(issensi)],* 687 *[in Dacia P]orolis(sensi)*

Diana XII 581 *[Da(cia)] R(ipensis) Diana*

Drubeta XII 581; XIV–XV 670 *dec(urio) col(oniae) Drub(etae)*

Germisara XII 587 *aquis Germis(arensibus)*

K(astellum?) Ans... VII 426 *K. Ansi*, 427 *[K.] Ansis*, 434 *K. Ansis*, 440 *K. Ansi*

Maniates VII 421

Mediolanum XII 601

Mursa VII 411 *d(ecurio) c(oloniae) M(ursae)*

[Nova?]ria VI 399

Noviodunum VIII 511 *municip. Noviod.*

Roma VII 444 *R(o)ma*

Tomis XII 608 Τομ[ειτ]ῶν δήμῳ; XIII 629–630 *metropolis Tomi[ta]norum*

Sarmizegetusa VII 413 *[col. Sar]m.*; XII 589 *IIviral(is) col(oniae);* XIII 622 *col(onia) Dac(ica)*

[Sava?]ria VI 399

[Varva/]ria VI 399

vicus classicorum VI 390–395

VI. IMPERATORES ET DOMVS EORVM

Împăraţi romani şi casa lor imperială

Traian XI 567 *Imp(eratore) Nerva [Traiano Augusto Germanico] Dacico po[nt(ifice) max(imo) tr(ibunicia) pot(estate) VII imp(eratore) IIII co(n)s(ule) V p(atre) p(atriae)]* (anul 103); IX 523 *Imp(erator) Caesar divi Nervae f(ilius) Nerva Traianus Aug(ustus) Germ(anicus) Dacicus pontif(ex) max(imus) tribunic(ia) potestat(e) XIII co(n)s(ul) V* (anul 109); XII 608

Commodus VIII 507 *pro salute et victoria Imp(eratoris) Caes(aris) [M(arci) Aur(eli) Antonini Commodi P(ii) F(elicis)] Aug(usti) n(ostri), restitutori commerc(ii),* 508 *pro salute Imp(eratoris) M(arci) Aurel(i) Antonini Aug(usti) [Commodi Pii Felicis]*

Septimius Severus şi casa sa domnitoare: VI 367 (= V 328) *pro salute D[d](ominorum) n[n](ostrorum)*; XIII 627 *Imp(erator) Caesar L(ucius) Septimius Severus Pius Pertinax Augustus Arabicus Adiabenicus Parthi(cus) max(imus) pont(ifex) max(imus) trib(unicia) pot(estate) VIII imp(erator) XI p(ater) p(atriae) et Imp(erator) Caesar M(arcus) Aurelius Antoninus Aug(ustus) trib(unicia) pot(estate) II et [[P(ublius) Septimius Geta]] Caesar Augustus;* XIV–XV 678 *[pro salu]tem do[minoru]m nnn(ostrorum) [Severi et An]toni e[t Getae sua] suorumq(ue) [omnium?]*

Iulia Domna: *[Iuliae Augustae matri sanctissimi piissimique Antonini Augusti et castroru]m [sena]tusq(ue) [ac] patriae*

Severus Alexander VIII 497

Gordian III: XIII 628 *Imp(erator) Caes(ar) M(arcus) Antonius Gordianus Pius Felix Invictus Aug(ustus);* XIV–XV 673

Valerian şi Gallienus: XIII 629 *[Imp(eratoribus) Caes(aribus) P(ublio) Licinio Valeriano et P(ublio) Licinio] Gall(i)en<i[an>o p]iis fel[ic]is I[nvictis] Aug(ustis)*

Claudius II: XIII 630 *Imp(eratori) Caesari M(arco) Aurelio Claudio Pio Felici Invicto Aug(usto)*

Aurelian: XIV–XV 691 *Imp(eratore) Caes(are) L. D(omitius) Aurelianus* (sic) *Pio Felici Invicto Aug(usto)*

https://biblioteca-digitala.ro

VII. CONSVLES

Date consulare

A. 109: IX 523 *C. Iulio Proculo C. Aburnio Valente co(n)s(ulibus)*
A. 135(?): XIV–XV 685 *[L. Roscio Paulo Cn. P]apirio Aeliano co(n)s(ulibus)*
A. 136: VI 393 *[C]omm[odo et.....] c[o(n)]s(ulibus)*
A. 144: VI 396 *[.....] et Lael[iano co(n)s(ulibus)]*
A. 161: XIV–XV 687 *[C. Iulio Ge]mino T. Flavio Boetho co(n)s(ulibus)*
A. 171: VI 390 *Severo et Hereniano co(n)s(ulibus)*
A. 190: XII 587 *Imp(eratore) Comm(odo) [Fe]l(ice) c(onsule) VI (ante diem) VIII Kal(endas) Com(modas)*
A. 200: VI 395 *Victor[ino et] Seve[ro co(n)s(ulibus)]*

VIII. VERBA NOTABILIORA

Cuvinte remarcabile

agere VI 391 *cura(m) agente*, 393 *[cura(m)] ag(ente)*, 394 *[c]uram ag(ente)*, 395 *cura(m) ag(ente);* XIII 629–630 *agente praes(ide) prov(inciae)*
aqua XII 587 *aquis Germ(isarensibus)*
ara X 537 *a(ra);* XIII 621
armamentarium XI 561 *genius armamentarii*
aurariae IX 525 *[pr]aepos[itus au]raria[rum]*
causa XII 622 *pa[tro]nus causarum*
cives Romani VI 390, 392–395 (v. *vicus classicorum*); XII 599, 600
collegium VII 413 *pa[tr(ono) col]l(egii) fab[rum]*, 423 *collegio Liber[o] patri*; XIII 622 *patronus [c]ollegi fabr(um) col(oniae) [et m]unicipi*
coniunx VII 416; X 548 *coniux virginia*
conquen (cum quem!) X 548
conservare VI 400 *conserva*
donum VII 429 *de(dit) do(num)*
e[q(uo) publ(ico)] VII 413
fons XII 587
heres VII 416 *her(edes)*, 475 *heredes*
iussus 537 *iusso Erculis*
k(astellum) (v. *Geographica*)
laterculus VIII 512 *latercolos*
legatus Augusti pro praetore IX 523; XI 567; XIII 627; XIV–XV 691
liberta VIII 499
libertus XII 591 *Aug(usti) lib(ertus)*
magister v. *vicus classicorum*; VI 394; XII 600
memoria XI 568 *D(is) M(anibus) e(t) memori[ae]*
mensor VIII 468; XIII 620
merum XIII 621
mulsa XIII 621 *Caelestis mulsa*
os(sa) VI 400
patrona VIII 499
patronus VI 381; VII 413; XIII 622 (v. *causa, collegium*)
pes VII 415 *p(edes) CIII*
praedia VI 368 *pr(aedia) c[o(n)s(ularis)]* (ştampile)
praepositus IX 525 *[pr]aepos[itus au]raria[rum]*
praeses XIII 629–630 *praes(ide) provinc(iae)*
procurator VIII 507 *proc(urator) Aug(usti) n(ostri)*, 508 *procurante*; X 540 *bene)f(iciarius) proc(uratoris)*, 541
provincia XIII 629–630 *praes(es) provinc(iae)*
refirmare XII 587 *ter refirmatus aquis Germis(arensibus)*
restituere XIII 627–628
restitutor VIII 507 *restitutori comerc(ii)*
sacerdos VIII 487
sanctus VI 400 *sancti Georgi* (vocativ)
servus VI 400
statua XIII 622 *[ob] cuius [sta]tuae dedi[cat]ionem*
tabularius XII 591 *Aug(usti) lib(ertus) tabular(ius)*
templum VI 367 (= V 328)
titulus X 548
tribus VI 399 *Cla(udia);* XII 601 *Ouf(entina)*; XIII 622 *Pap(iria)*

https://biblioteca-digitala.ro

IX. LOCA VBI INSCRIPTIONES REPERTAE SVNT

Locul descoperirii inscripţiilor

A) DACIA

B) MOESIA INFERIOR

(Dobrogea)

https://biblioteca-digitala.ro

C) MOESIA SUPERIOR

X. CONSPECTVS INSCRIPTIONVM

Conținutul inscripțiilor

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CRONICA CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE EFECTUATE ÎN 1995 DE INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN” DIN BUCUREŞTI

1. **Adamclisi**, cetatea *Tropaeum Traiani*, jud. Constanţa (**VII, IX**). Colectiv: Ion Barnea, consultant ştiinţific, Alexandru Barnea, responsabil, arh. Monica Mărgineanu Cârstoiu (absentă din motive de sănătate, dar a colaborat la unele decizii privind cercetarea), Liana Oţa, IAB; Ioana Bogdan Cătăniciu, IAIAC; Gheorghe Papuc, MINAC; Nelu Zugravu şi studenţi în practică, FII; Mihai Ionescu, MCM; studenţii Achim Irina, Bâltâc Adela, Bobicescu Cristian, Constantin Robert, Gugiu Despina, Ionescu Liviu, Nedelea Isabela, Nicola Sabina, Panaite Adriana, Stoica Stan, FIB. Fonduri: IAB, IAIAC, MINAC, FII.

Basilica D (A.B., studenţi FIB). Trei secţiuni (S. 11 a–b şi 10) şi înlăturarea unor martori la S. Rezultate mai importante: basilica a fost construită în interiorul unei mari clădiri dezafectate în cursul sec. IV cel mai târziu, din care a fost înregistrată încă o porţiune din zidul de E orientat NS; basilica a avut cel puţin trei faze; ultimul ei nivel de călcare nu se mai păstrează *in situ* decât sporadic (A.B.).

Sector A, cartierul de la N de poarta de E (L.O., A.B., studenţi FIB). S. XI, 2×15 m, la 1 m N de limita cercetată (vol. I, fig. 67), pe jumătatea dinspre E, care a dovedit că edificiul A 2 continua cu o încăpere îngustă de cca 2 m (A 2 b), urmată de o alta a cărei intrare cu prag a fost surprinsă parţial. Partea superioară a zidăriei era din calupuri de chirpic, iar acoperişul din olane şi ţigle (L.O., A.B.).

Anexa fortificată de la SE cetăţii (M.I., A.B., studenţi FIB). Secţiune-sondaj SG: mai clar pentru prima dată sistemul de apărare a zidului către E cu şanţ şi val de pământ având la bază un rest de zidărie, aparent refolosit pentru acest sistem târziu din sec V–VI (M.I., A.B.).

Turnul nr. 4 (I.B.C.). S-a degajat o mare parte a dărâmăturilor (piatră şi moloz) din interior şi din apropiere; stabilire mai exactă a succesiunii stratigrafice şi constructive. Tezaurul descoperit anterior arată o abandonare după anii 590/591 (I.B.C., A.B.).

Basilica coemeterialis (N.Z., A.B., studenţi FII şi FIB). Patru casete şi o secţiune paralelă cu cele precedente, S. 6: pavaj din cărămizi, delimitarea celor trei nave şi câteva din bazele de coloane aflate pe plintele lor; delimitare parţială a corului care a avut balustrade, *atrium*-ul (colţul de SV) şi o parte din anexele dispuse către S, parţial pavate cu dale de piatră şi cu o intrare cu prag de piatră pentru uşă dublă spre S, către care se ajungea urcând câteva trepte (N.Z., A.B.).

Basilica extra-muros, V (Gh.P.). Cercetarea a completat integral planul basilicii, constatându-se lărgirea acesteia la forma cu transept într-o etapă târzie (Gh.P.).

Cercetări de teren în zonă (A.B., M.I., studenţi FIB). 1. Apeductul de la Şipote, în punctele Mina Veche şi în amonte. 2. Fragment de locuinţă extra-murană cu pavaj de cărămidă, sec. VI, la cca 100 m S de poarta de S; salvare, înregistrare. 3. Cercetare de teren la Abrud, la E de sat, verificare şi înregistrare a câtorva porţiuni de apeducte romane, unele refolosite şi azi (din *tubuli* ceramici) şi urmele unei aşezări romane târzii în marginea de E a satului (A.B.).

2. **Bâzdâna**, com Calopăr, jud. Dolj, punctul „La Cetate” (**III, IV, V**). Vlad V. Zirra, IAB. Fonduri IAB. Aşezare întărită getică suprapunând o locuire „Coţofeni” şi rare prezenţe hallstattiene. Continuarea SIII/1994–1995 de pe terasa estică a aşezării, incluzând şi un segment al „marelui şanţ”, unde s-au păstrat resturile unor fortificaţii (val şi şanţ) care despart cele două terase din perimetrul sitului. Deplasare a profilului de S al S. III , cercetat până la –3,20 m, unde mai multe straturi arată urmele primei fortificaţii de pe terasa de E distruse prin incendiere. O altă fortificaţie a fost ridicată peste aceasta, resturile ei apărând imediat sub stratul vegetal. Materiale recuperate: aproape exclusiv ceramică getică şi puţine fragmente ceramice preistorice (V.V.Z.)

SCIVA, tomul 47, nr. 4, Bucureşti, octombrie–decembrie, 1996, p. 421–429

https://biblioteca-digitala.ro

3. **Belceşti**, jud. Iaşi (**I, II**). Alexandru Păunescu, IAB; Jenica Tudose-Turcan, CNMMI. Fonduri IAB, CNMMI. Sondaj aşezare tardenoasiană semnalată pe dealul Scarchi, 4 km SSE de sat, în dreapta Bahluiului, 8 km de aşezarea de la Erbiceni. Punctele A şi C, patru secţiuni de câte 6×1,5 m, –0,65–2,10 m . Locuire slabă Cucuteni B peste stratul tardenoasian, reprezentat prin piese litice (170), din care 20% unelte, majoritatea din silex de Prut. Aşezarea face parte din marea zonă a tardenoasianului NV pontic (A.P.)

4. **Bistreţ–Dunăreni,** jud. Dolj (**III, IV**) Ion Chicideanu, IAB; Monica Sandor Chicideanu, FIB, studenţi FIB. Fonduri IAB. Continuare a cercetărilor pe grindul Prundu Măgarilor de pe malul de S al lacului; locuire Gârla Mare, bogată şi în piese de metal. La 800 m V, început de salvare a unei aşezări din prima epocă a fierului (IC).

5. **Borduşani–Popina,** jud. Ialomiţa (**II, V**). **A.** Locuirea eneolitică. Silvia Marinescu Bîlcu, IAB; Dragomir Popovici, V. Voinea, C. Bem, V. Radu, D. Moise, M. Tomescu, C. Haită, MNIR; Florin Vlad, MIS. Fonduri salvări şi MNIR. Locuire Gumelniţa deranjată de cea getică; ceramică, unelte de os, corn, piatră şi silex; cercetări pluridisciplinare: faună (peşti, mamifere), testări palinologice, studiu petrografic şi al sedimentelor. **B.** Aşezare geto-dacică. George Trohani, A. Bălăşescu, MNIR. Suprafaţa γ (4×14 m) completând locuinţele 3 şi 6 confirmă datările (sec I a.Chr.–I p.Chr.); vatră-altar cu decor incizat (colectiv).

6. **Boroşteni,** com. Peştişani, jud.Gorj, „Peştera Cioarei" (**I**). Marin Cârciumaru, Roxana Dobrescu IAB; Marcel Otte, ULB; Carol Căpiţă, FIB; studenţi FIB şi FIGT. Fonduri IAB. Recuperare micromamifere pentru completarea coloanei paleoclimatice corelabile cu una palinologică nouă, implicând tehnici aparte de recuperare, inclusiv spălarea întregului sediment din S. XVII. Aceasta şi S. XVIII, până la –2,85 m; materia primă este reprezentată prin cuarţit urmat de diorit şi foarte rar silexit. Debitaj realizat prin „qartiers de citron" în majoritate suporturile fiind întrebuinţate pentru obţinerea racloarelor. Debitajul „levallois" a oferit câteva piese tipice, în special din diorit. Şase piese litice aparţin paleoliticului superior; două dintre ele, din obsidian, ridică problema provenienţei materialului. Tot din paleoliticul superior menţionăm în afară de unelte trei obiecte de podoabă (M.C.).

7. **Câmpulung–Pescăreasa** („Jidova"), jud. Argeş, castrul roman (**VII**). Constantin C. Petolescu, IAB, Teodor Cioflan, MJAP; Mircea Negru, MIAMB; Mihai Popescu, absolvent FIB. Fonduri IAB, MJAP şi IJCA. Caroiaj general al castrului 2×2 m. Au continuat cercetările în *retentura*, zona dintre *horreum* şi incinta de N, adâncindu-se suprafaţa începută în 1992–1994; s-au identificat urmele unei barăci militare noi. S-au demarcat astfel, în *retentura sinistra,* două barăci militare orientate EV. Din pavajul de 7×10 rânduri cărămizi al unei barăci prevăzute cu hipocaust, una păstra semnătura unui soldat din *coh. I Flavia Commagenorum*. Depistare, prin urmele stâlpilor de lemn, a planului unei barăci EV, la S de *via sagularis;* denar de la Iulia Augusta, vârf de *vexillum*. Lucrări de protecţie şi consolidări (C.C.P.).

8. **Ciulniţa,** jud. Ialomiţa (**II, III**). Silvia Marinescu Bîlcu, IAB; Gheorghe Matei, Florin Vlad, MIS; Elena Renţa, OPCNI. Fonduri salvări autostrada Transeuropa NS. Dintre secţiuni doar S. XIX–XXII oferă stratigrafia completă. Aşezare Boian, faza Giuleşti cu material specific: ceramică, unelte silex şi piatră etc. Din tumulul nr. II, 11 morminte de înhumaţie contemporane sau ulterioare culturii Monteoru (S.M.B.).

9. **Feldioara**, jud Braşov (**II, III, IV, V, VII, XII, XIII**). Adrian Ioniţă, IAB; Dan Căpăţână, MMN. Fonduri IAB şi MMN.

Sector necropolă (D). În piaţeta trapezoidală, la E de biserica evanghelică, din totalul de 109 morminte conţinând 119 indivizi (2 triple, 6 duble), în suprafaţa totală excavată (566 mp dintre care 36,5 mp în 1995), 3 morminte, iar stratigrafic se întâlnesc nivelurile: neolitic, bronz, Hallstatt, Latène, roman, medieval. Necropola pare a fi organizată în şiruri, cu morminte

https://biblioteca-digitala.ro

amenajate în acest ritual: groapă în trepte, groapă mare rectangulară, groapă mai mică, iar în dreptul craniului o nişă, decedaţii fiind depuşi dorsal într-un giulgiu, orientaţi VE. Inventar: 18 monede (12 romane şi 6 medievale, denari maghiari anonimi sec. XII) şi un inel de buclă. Datare: din ultima parte a domniei lui Géza II până la sosirea cavalerilor teutoni. Prin analogii necropola aparţine primului val de colonizare germană (A.I.).

Sector cetate medievală (F). S. XVIII şi XIX, de 6×2 m şi 5×2 m, în exterior, arătând că zidul faza I continuă doar în prima secţiune, are grosimea de cca 2 m şi talpa dintr-un rând de pietre mari (40–50 cm) fără mortar. La turnul de E, S. XX şi XXI, de 4×2 şi 2×2m. În ultima urmele unei temelii de zid scoase înaintea ridicării turnului. În interiorul cetăţii adâncire S. II: gropi neolitice cu ceramică Cucuteni–Ariuşd, apoi niveluri din epocile bronzului, fierului şi medievală; în colţul de NE un zid al unei construcţii interioare. Consolidare a zidurilor bisericii din cetate, cu 0,5 m deasupra nivelului actual. Ceramică fragmentară, două monede Maria Tereza, un topor silex şi o lingură aparţinând epocii neolitice (D.C.).

10. **Garvăn–*Dinogetia*,** com. Jijila, jud. Tulcea (**III, IV, VII, IX, XI, XII**). Alexandru Barnea, IAB, responsabil; Gabriel Jugănaru ICEMT; Mihai Ionescu, MCM; studenţii Panaite Adriana şi Stoica Stan, FIB. Fonduri IAB şi ICEMT.

Cetate. Sector D (A.B., M.I.) Extindere şi adâncire a porţiunii de V a S. 3 (*extra muros*); înregistrare stratigrafică şi planimetrică a porţiunii de sistem defensiv roman târziu şi bizantin (A.B., M.I.). *Intra muros.* Două sondaje în porţiunea de SE a comandamentului şi la punctul de contact între colţul de NE al locuinţei comandantului cu zidul de incintă (A.B., P.A., S.S.). Sondaj de salvare la cca 1,5 km E de cetate: ruina foarte distrusă a unui mormânt roman zidit, la origine cu boltă de cărămidă, databil în sec II p.Chr. (A.B., P.A., S.S.).

Punctul Mlăjitul Florilor (G.J.). Continuarea cercetării aşezării „Babadag" şi confirmare a raporturilor deja anterior observate cu elementele de tip Coslogeni–Noua (G.J.).

11. **Giurgiu, „Malu Roşu",** jud. Giurgiu (**I, II, V, XI**). Alexandru Păunescu, IAB; Emilian Alexandrescu, MNIR. Fonduri IAB şi MNIR. În marea aşezare aurignaciană, cu o nouă suprafaţă – S. III, 15×6 m, SSV–NNV – s-au determinat trei straturi conţinând: 1. Trei bordeie tip Dridu, locuinţă şi groapă Latène, locuinţă neolitică Boian faza Vidra; 2. Atelier de cioplire silex aurignacian II; 3. Depozit aurignacian I cu trei niveluri. Marile ateliere de prelucrare a silexului au evoluat aici între cca 20 000–17 000 B.P. sau mai recent, locuirea retrăgându-se treptat spre interiorul terasei (A.P., E.A.).

12. **Hârşova,** jud. Constanţa, cetate, zona edificiului romano-bizantin (**VII, IX, XIII**). Paul Damian, Dana Mihai, MNIR, Oana Damian, IAB. Fonduri MNIR. Pentru limitele de NE şi V, cu S. Ic şi S. V, s-a completat planul spre E şi parţial la V al edificiului; în S. V, construcţie circulară din centrul căreia porneşte un puţ. S-a urmărit pe 8,60 m traseul canalului descoperit anterior în S. III. Zidăria cu paramente şi emplecton a edificiului (2,50 m lăţime în fundaţie, elevaţia distrusă) suprapune parţial urme ale aşezării anterioare datate prin ceramică romană timpurie şi getică. Ceramică şi sticlărie fragmentare, monede, un mic tezaur din 14 piese şi, pornind din straturile superioare, gropi menajere medievale târzii din care se remarcă fragmente ceramice, un inel bronz şi mărgele (O.D., P.D.).

13. **Histria,** jud. Constanţa (**VI, VII, IX**). Petre Alexandrescu şi Alexandru Suceveanu responsabili, Catrinel Domăneanţu, Alexandru Avram, arh. Monica Mărgineanu Cârstoiu, Mircea Angelescu, IAB; Crişan Muşeţeanu, MNIR; Octavian Bounegru, FII; Virgil Lungu, MNIR; Pierre Dupont, CNRS–Lyon; Konrad Zimmermann, Rostock; studenţi FIB şi FII. Fonduri IAB şi CNRS.

Sector S. G, „Cuptoare" (M.A., P.D.). Studiul traseului zidurilor de incintă de pe platoul din V cetăţii şi obţinerea unui profil stratigrafic continuu (18 m) de la cuptorul F2 la E, până la strada exterioară zidului arhaic identificat de Maria Coja la V, până la maximum –3,40 m;

https://biblioteca-digitala.ro

Punerea astfel în evidenţă a relaţiilor stratigrafice dintre principalele structuri: un zid din blocuri de calcar (1×0,8×0,2 m), strada interioară, corespunzând nivelului acestuia, şi traseul zidului arhaic. Cel mai vechi nivel de locuire arhaică datează din al doilea sfert al sec. VI a.Chr.; a fost identificat paramentul interior al fundaţiei zidului arhaic. Date noi despre zidul care a înconjurat platoul în epoca elenistică, urmând probabil traseul zidului arhaic; porţiune dintr-o stradă din sec. IV a.Chr. (M.A.)

Sectorul X (C.D.). Între două sondaje mai vechi, suprafaţă caroiată în casete de 4×4 m. Verificare şi confirmare a existenţei unei străzi principale a cetăţii, lată de cca 12 m, pavată cu pietre şi cu fragmente ceramice, ultimele materiale datând din sec. II a.Chr. (casetele M, N, O). Începerea cercetării în casetele T, U şi V pentru o dezvelire în suprafaţă a dărâmăturilor aparţinând unei construcţii mari care a folosit ca fundaţii temelii olbiene (C.D.).

Zona sacră (A.A., K.Z., M.M.C.). 1. Demontare a străzii II, sec. VI p.Chr., situate în partea de E a zonei pentru degajarea monumentelor anterioare epocii Anastasius–Iustinian; material ceramic amestecat; două monede: Iustinian şi Iustin II; s-a confirmat stratigrafia stabilită în 1994 şi s-a constatat că în faza iniţială a străzii, la nivelul bordurii ei dinspre E, era amenajat un bazin, dezafectat în faza a doua a străzii (moment IVb), când aceasta a fost îngustată. Bazinul se aşează direct pe un zid surprins în 1993 pe alt tronson, din care porneşte spre E absida identificată parţial în încăperea A8 (1994) şi orientată spre N. 2. Cercetarea monumentului L, probabil altar, descoperit în 1993. S-a atins peste tot nivelul Ib, pe care se aşează locuinţa romană timpurie cercetată în 1992–1994. L este anterior acestui moment şi, alături de K (1993), cea mai veche amenajare constructivă din ansamblul care a suprapus zona sacră după distrugerea acesteia. L datează din sec. I p.Chr. (moment Ia) şi are două faze. Prin adâncirea în zona de la S de L s-a stabilit că stratul de sub nivelul de călcare al fazei lui de construcţie este o umplutură cu material relativ unitar cronologic (T.S. foarte timpurie, fragment kantharos pergamenian, epoca lui Augustus) (A.A.).

Basilica episcopală (A.S., C.M., O.B.). Cercetarea anexei de S şi a exteriorului din S basilicii. Anexa, datând din al doilea moment de existenţă a basilicii (IVb – a doua jumătate a sec. VI) pare să aibă, ca şi anexa de N o fază anterioară. Nivelul următor (Va – începutul sec.VII) nu a apărut în anexa de la S, dovadă că şi ea, ca şi centrul basilicii, încetase să mai funcţioneze acum (cum se va fi întâmplat în nartex). Ultimul nivel (Vb – sec. VII) este prezent şi aici, zidul de S al anexei funcţionând şi în acest moment. La S s-a identificat stratigrafia completă a monumentului (IVa–b, Va–b), ca de altfel în toate zonele din afara basilicii. De notat zidul flexat de la S, care pare să fi servit ca un zid de protecţie pentru basilică. Alte patru morminte (dintre care un cenotaf şi unul de copil), la E de edificiu (A.S.).

Domus (O.B. şi V.L.). *Villa urbana* din sec. VI, cu două faze, într-unul din unghiurile intersecţiei, cu plan diferit de al celorlalte trei identificate (O.B.).

14. **Izbăşeşti,** com. Stolnici, jud. Argeş (**VII**). Constantin C. Petolescu, IAB; Romeo Avram, MMN, Lucian Amon şi Teodor Cioflan, MJAP. Fonduri MMN. La limita dintre Fâlfani şi Izbăşeşti, pe dealul Corbeasca sondaje la castrul roman de pământ făcând parte din sistemul *limes*-ului transalutan. S. I, NE şi S. II, EV, de câte 126×2 m şi 142×2 m. Precizarea dimensiunilor la *fossa, berma, murus, vallum, via sagularis*; construcţii interioare din cărămidă, chirpic şi lemn. Cercetare de teren pe traseul *limes*-ului transalutan între Urluieni şi Gresia (R.A.).

15. **Jurilovca, cap Dolojman, *Orgame/Argamum*,** jud. Tulcea (**VI, VII, IX**). Mihaela Mănucu Adameşteanu, Liana Oţa, IAB; Silviu Oţa, FIB. Fonduri IAB, ICEMT.

Sector FE (M.M.A.). Prin înlăturarea profilelor dintre 14 casete şi prin cercetarea suprafeţelor adiacente s-a confirmat că în această zonă relativ joasă se conservă vestigii a două programe urbanistice majore care, în relaţie cu momentul constructiv al celor două incinte din apropiere, se datează între sfârşitul sec. V – începutul sec. IV a.Chr. şi respectiv sfârşitul sec. III

https://biblioteca-digitala.ro

– începutul sec. IV p.Chr., separate de un incendiu distrugător şi o nivelare masivă. Edificiul rectangular P observat anterior de P. Nicorescu are adosată la N o construcţie circulară, R, şi aparţine celui de-al doilea program. După jumătatea sec. IV, P a suferit o serie de modificări şi în imediata lui vecinătate s-a construit edificiul ED care, cu o serie de reamenajări a funcţionat până în cursul sec. VI, după care a fost suprapus de alte construcţii pentru care ultimele monede datează din anii 613/614. Consolidări la R (M.M.A.).

Sector intervalar (L.O., S.O.). Sondaj între cele două valuri de la V, orientat NV–SE, 48,5 ×2 m, în urma indiciilor cercetării geofizice din 1965. Stradă şi trei temelii de ziduri aparţinând unei structuri nivelate în epoca romano-bizantină, cel mai târziu în timpul lui Iustinian (L.O.).

Notă. Nu s-au prezentat texte ale rapoartelor pentru cercetările efectuate de colaboratorii ICEMT în zona basilicii mari şi în aria extramurană, la necropola elenistică unde a apărut şi prima inscripţie fragmentară grecească şi basilica cu criptă falsă şi tunel (A.B.).

16. **Lapoş,** jud. Prahova (**I**). Marin Cârciumaru, Roxana Dobrescu, IAB. Fonduri IAB. Continuare a cercetării în NE poienii „Roman”, unde există structuri *in situ* şi în poienile din vecinătate. S. XI de 3×3 m, mare cantitate de nuclee unipolare şi bipolare şi resturi de debitaj, confirmând existenţa atelierelor de cioplire. Lamele de „plein débitage” relevă existenţa unui debitaj de calitate (M.C.).

17. **Mangalia,** jud. Constanţa (**VI, VII, IX**). Nicolae Cheluţă Georgescu, Mihai Ionescu, MCM; Maria Coja, IAB, consultant. Fonduri salvări, MCM.

Salvare str. V. Pârvan nr. 6, proprietate Petre Stoicescu, la cca 15–20 m de zidul şi poarta de V a cetăţii. Două secţiuni de 16×2 m; nivel de distrugere din sec. VI–VII la cca –1,20 m, a unor construcţii romane târzii (N.C.G., M.I.).

Complexul funerar movila Documaci. Reluare a salvării prin trei secţiuni; cel de–al doilea ring datează din cursul sec. III a.Chr. Observaţii stratigrafice; ceramică elenistică şi getică (N.C.G., M.I.).

Str. Ştefan cel Mare, nr. 10–12. Continuare a salvării din 1991. Înregistrare stratigrafie; cartierul extramuran distrus la mijlocul sec. III p.Chr.; niveluri din epoca elenistică (sec. IV–I a.Chr.) cu material ceramic specific foarte numeros şi hermă bronz. Reliefuri din marmură (Iustitia şi Dionysos); este probabilă existenţa unui templu. Zona a fost reamenajată şi locuită din cursul sec. IV p.Chr.; stradă cu rigolă, monede constantiniene (M.I.).

18. **Nicolae Bălcescu,** com. Al. Odobescu, jud. Călăraşi, punctul „La Vii” (**I, X**). Alexandru Păunescu, IAB; Emilian Alexandrescu, MNIR. Fonduri IAB, MNIR. Sondaj de 10×1 m înregistrând până la –1,80 m patru straturi, al doilea de sus cu fragmente ceramice din sec. IV p.Chr. şi al treilea confirmând nivelul aurignacian. 31 piese litice; aşezare aurignaciană contemporană cu cele din S Câmpiei Române (A.P., E.A.).

19. **Nufăru,** jud. Tulcea (**IX, XII**). Oana Damian, IAB; Corneliu Andonie, MMN; Gheorghe Mănucu Adameşteanu, MIAMB; Paul Damian, MNIR. Fonduri MMN, IAB, ICEMT.

A. *Bufet.* (O.D., C.A.). În interiorul aşezării fortificate bizantine, două locuinţe cu vetre înconjurate cu pietre, din prima jumătate a sec. XI; gropi menajere din sec. XI şi XII–XIII; ceramică specifică sec. XI, comună şi de factură superioară, obiecte mărunte din lut, os, corn, piatră, fier, bronz, sticlă; două cruciuliţe simple din bronz şi un ou din lut smălţuit; monede sec. XI.

B. *Curtea Vasile Dumitrescu* (Gh.M.A.). Adâncire în S. 3, EV, 10×1,50 m, S. 6, EV, 5×2 m şi o casetă, C 1, 3×3 m, la V de S. 6. Ultimele complexe din S. 3 datate cu *stamena* devalorizate au fost distruse violent, probabil în 1242. Ceramică romană pentru prima oară în această zonă. Locuinţă de suprafaţă în S. 3, la E, distrusă de un incendiu, la sfârşitul sec. XI, conform unui *stamenon* de la Alexios I Comnenul.

https://biblioteca-digitala.ro

C. *Incinta de N* (O.D., C.A., P.D.). Depistare prin sondaje a incintei de N a cetăţii bizantine. Orientare NE–SV, lat. 2,70 m, î. 2,10–2,40 m; paramente din blochete de piatră cu mortar alb şi hidrofug pentru rosturi, emplecton din pietre cu mortar alb.

20. **Odaia Turcului,** com Mătăsaru, jud. Dâmboviţa (**III, XIII**). Radu Băjenaru, IAB; Adriana Ardeu, studentă FIB. Fonduri IAB. Reluare după o întrerupere de şase ani a cercetărilor din aşezarea de epocă timpurie a bronzului. Prin S. A, 16×3 m, SSE–NNV, verificare a stratigrafiei şi relaţiei dintre valul de apărare şi nivelurile din aşezare. Materiale ceramice medievale din sec. XVI–XVII şi din cultura Glina şi grupul O.T. Fortificaţia aparţine unuia din nivelurile Glina (R.B.).

21. **Păcuiul lui Soare,** jud. Constanţa (**XII, XIII**). Petre Diaconu, Oana Damian, IAB; Silviu Oţa, Eugen Paveleţ, studenţi FIB. Fonduri IAB şi MDJC. Cercetări în zona porţii de N prin secţiuni deschise anterior, S. I. T. şi S. I. S., prelungită spre N cu 4 m. Pavaj din pietre cu pământ de la sfârşitul sec. X, refăcut şi utilizat şi în sec. XI. Din necropola medievală – cca 1/6 din aria păstrată a fortificaţiei –, încă 23 morminte, dispuse în şiruri paralele; doar două dintre ele au inventar: podoabe şi piese de port din bronz; sec. XIII–XIV (O.D.).

22. **Poieneşti,** jud. Vaslui (**II, III, V, VIII, X**). Mircea Babeş, Liana Oţa, IAB; Nicolae Miriţoiu, CCAB; studenţii Florin Petrescu, Iolanda Sava, Andrei Soficaru, Daniel Spânu, Cristina Ştirbulescu, FIB. Şapte complexe în aşezarea Cucuteni A–B, fragmente ceramice Noua, şase morminte incineraţie Poieneşti–Lukaşevka, între care M. 1503 cu garnitură de podoabe feminine; patru complexe şi 50 gropi din aşezările de sec. III şi IV p.Chr., toate cu inventar sărac (M.B.).

23. **Popeşti,** com Mihăileşti, jud.Giurgiu (**IV, V**). Adriana Stoia, IAB. Fonduri IAB. În sectorul Y, pe o suprafaţă de 43 mp, două bordeie – anexe ale locuinţelor de suprafaţă; complex hallstattian cu vase *in situ*; groapă Latène cu scheletul chircit al unui copil având la picioare un craniu de cornută (A.S.).

24. **Satu Nou,** com. Oltina, jud. Constanţa (**V, VI**). Mihai Irimia, UOC – MINAC; Niculae Conovici, IAB. Fonduri IAB, MINAC. În „Valea lui Voicu", s-a verificat prin S. II şanţul de apărare al platoului sudic. Şanţul este lat la bază de 6,50 m, adânc de 6,50–6,70 m; în umplutură, materiale din sec. III a.Chr. Fortificaţia n-a mai fost refăcută în sec. II–I a.Chr. La baza şanţului, strat de pietre pentru drenare. Pe platoul de S, locuirea getică aparţine exclusiv sec. III a.Chr.; pe platoul de N, ultimul nivel se datează între sfârşitul sec. I a.Chr. şi începutul celui următor (M.I., N.C.).

25.**Sărata Monteoru,** com Merei, jud. Buzău, punctul Poiana Scoruşului (**III**). Eugenia Zaharia, Ion Chicideanu, IAB; Monica Sandor-Chicideanu, FIB; 24 studenţi FIB şi FII. Fonduri IAB. Reluare şi verificare a cercetărilor mai vechi; zona a fost folosită ca loc de cult funerar în fazele I C 4 şi I C 3; faza I C 2 conţine resturi de locuire (E.Z.). Completare a observaţiilor stratigrafice şi de ordin constructiv din 1994. Complexul de mari dimensiuni amenajat cu bolovani de râu avea o funcţie de cult incluzând probabil şi sacrificii umane, dar nu un rug de incineraţie cum s-a crezut anterior (I.C., M.S.C.).

26. **Suceava** (**XIII**). Mircea D. Matei, IAB, Paraschiva Victoria Batariuc, Florin Hău, MBS. Fonduri IAB, MBS, restaurări.

Biserica Sf. Gheorghe, Mirăuţi (M.D.M., P.V.B., F.H.). Cercetări ocazionate de restaurarea şi consolidarea turnului; casetele I şi K, la colţurile lui de SE şi SV. În I, cinci morminte (M.26–30) din care trei tăiate sau înglobate de fundaţie. În zona absidei laterale de N a bisericii, colţul de NE al bisericii anterioare din sec. XIV, suprapus integral de fundaţia actuală, arată că prima nu a avut astfel de abside (M.D.M.).

Biserica Sf. Ioan Botezătorul („Biserica Domniţelor"), ctitorie Vasile Lupu, 1643 (M.D.M., F.H.). În pronaos, observaţii stratigrafice; nivelare de la finele sec. XV; existenţa unei biserici

https://biblioteca-digitala.ro

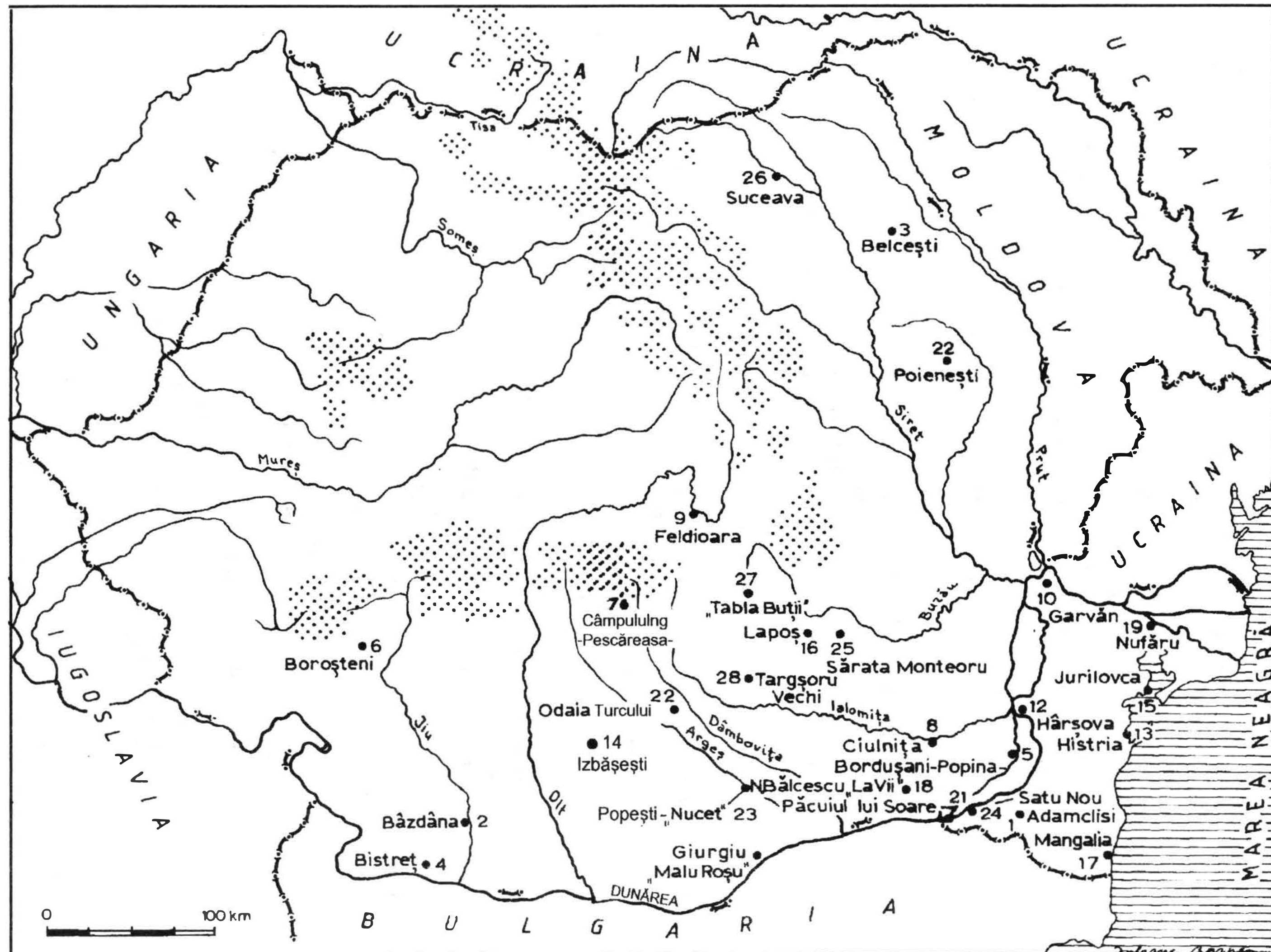

Fig. 1

https://biblioteca-digitala.ro

anterioare demantelate sistematic sub Vasile Lupu; fragment de pavaj al primei biserici (M.D.M.).

27. **Tabla Buţii**, jud. Prahova (**XIII**). Lucian Chiţescu, Silviu Teodor, MNIR; Dan Căpăţână, MMN; Adrian Ioniţă, IAB. Fonduri MMN, MNIR. Cetate pe culmea muntelui Siriu, la 1360 m altitudine, 200 m N de vârful Crucea Mandii şi 200 m NE de Monumentul Eroilor. Ridicare topo confirmând în mare planul din 1924 (Horvath); poligon neregulat cu patru turnuri patrulatere la colţuri. Două secţiuni magistrale: apariţia unui zid necunoscut din ultima fază la S, pentru protecţie; turnul de SE avea patru (nu trei) camere. Pavaj de cărămidă fragmentar în interior; trei faze constructive; ultima este legată de data inscripţiei maghiare din turnul de NE (1628); ceramică din sec. XIII–XVIII (L.C. şi colab.).

28. **Târgşoru Vechi**, jud. Prahova (**VII, XIII**). Gheorghe Diaconu, IAB; Dan Lichiardopol, Nina Neagu, MPP, Venera Rădulescu, MNIR, arh. Călin Hoinărescu, ing. M.Banu, DMASI. Fonduri MPP, MNIR, IAB.

Biserica Albă (Gh.D., D.L., N.N., C.H., M.B.). Stratigrafie în absida de N (3×1,50 m), până la nivelul roman; două pavimente anterioare construcţiei din sec. XVI; din cinci morminte de înhumaţie V–E, unul a fost suprapus de fundaţie.

Biserica nr. 3 (V.R., Gh.D.). Fundaţia unei biserici de plan sală (4,90×12 m în interior), cea mai veche biserică identificată până acum la Târgşor, probabil din sec. XIV (V.R., Gh.D.).

INDICE CRONOLOGIC

I. Paleolitic şi mezolitic: 3, 6, 11, 16, 18.
II. Neolitic, eneolitic, tranziţie: 3, 5, 8, 9, 11, 22.
III. Epoca bronzului: 2, 4, 8, 9, 10, 20, 22, 25.
IV. Hallstatt: 2, 4, 9, 10, 23.
V. Latène: 2, 5, 9, 11, 22, 23, 24.
VI. Epoca greacă şi elenistică: 13, 15, 17, 24.
VII. Epoca romană timpurie (sec.I–III): I, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 17, 28.
VIII. Mediul extraprovincial (sec.I–III): 22.
IX. Epoca romană târzie (sec.IV–VII): 1, 10, 12, 13, 15, 17, 19.
X. Epoca migraţiilor (sec.III–VI): 18, 22.
XI. Epoca migraţiilor (sec.VII–X): 10, 11.
XII. Epoca medievală (sec. X–XII): 9, 10, 19, 21.
XIII. Epoca medievală (sec. XIII–XVIII): 9, 12, 20, 21, 26, 27, 28.

ABREVIERI

CCAB = Centrul de Cercetări Antropologice, Bucureşti.
CNMMI = Complexul Naţional Muzeal „Moldova", Iaşi.
CNRS = Centre National de la Recherche Scientifique, Franţa.
DMASI = Direcţia Monumentelor de Arhitectură şi Siturilor Istorice.
FIB = Facultatea de Istorie, Universitatea Bucureşti.
FII = Facultatea de Istorie, Universitatea „Al.I.Cuza", Iaşi.
IAB = Institutul de Arheologie „V.Pârvan", Bucureşti.
IAIAC = Institutul de Arheologie şi Istoria Artei, Cluj.
ICEMT = Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, Tulcea.
IITM = Institutul de Istorie şi Teorie Militară, Bucureşti.

https://biblioteca-digitala.ro

IJCAP	=	Inspectoratul judeţean de Cultură Argeş, Piteşti.
MCM	=	Muzeul „Callatis", Mangalia.
MDJC	=	Muzeul Dunării de Jos, Călăraşi.
MIAMB	=	Muzeul de Istorie şi Artă al Municipiului Bucureşti.
MINAC	=	Muzeul de Istorie Naţională şi Arheologie, Constanţa.
MIS	=	Muzeul judeţean de Istorie, Ialomiţa, Slobozia.
MJAP	=	Muzeul judeţean Argeş, Piteşti.
MMN	=	Muzeul Militar Naţional, Bucureşti.
MBS	=	Muzeul Bucovinei, Suceava.
MNIR	=	Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti.
MPP	=	Muzeul judeţean de Istorie Prahova, Ploieşti.
OPCNI	=	Oficiul pentru Patrimoniul Cultural Naţional Ialomiţa, Slobozia.
ULB	=	Université de Liège, Belgia.
UOC	=	Universitatea „Ovidius", Constanţa.

Notă. Ca şi în anii precedenţi, am cuprins aici şi participările unor membri ai Institutului nostru la cercetări finanţate de alte instituţii sau în colaborare. Totodată, am rezumat şi refăcut toate textele rapoartelor; o formă ceva mai detaliată pentru aceste cercetări şi pentru toate celelalte din ţară se poate găsi în volumul editat de Comisia Naţională de Arheologie în îngrijirea d-nei Cornelia Stoica şi difuzat în tiraj restrâns cu prilejul Sesiunii naţionale de Rapoarte, a XXX-a, de la Brăila din 2–5 mai 1996.

Alexandru Barnea

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

MEMBRI DE ONOARE AI INSTITUTULUI DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN" DIN BUCUREŞTI:

PROF. DR. DINU ADAMEŞTEANU (UNIVERSITATEA DIN LECCE);
PROF. DR. MILUTIN GARAŠANIN (UNIVERSITATEA DIN BELGRAD);
PROF. DR. DRAGA GARAŠANIN (UNIVERSITATEA DIN BELGRAD)

Continuând o recentă dar frumoasă tradiţie, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" din Bucureşti a acordat diplomele de membri de onoare unor iluştri savanţi care, prin întreaga lor activitate şi operă ştiinţifică, au binemeritat cu prisosinţă această distincţie.

La 5 noiembrie 1996 institutul nostru a avut plăcutul prilej de a-l primi ca membru de onoare pe profesorul Dinu Adameşteanu. Recent sărbătorit în ţara sa de origine – şi de suflet – cu ocazia împlinirii frumoasei vârste de 80 de ani, profesorul Dinu Adameşteanu şi-a văzut de curând evocate viaţa şi activitatea atât în frumosul volum omagial apărut la Cluj (*Omaggio a Dinu Adamesteanu*, a cura di Marius Porumb, 1996; vezi acolo şi bibliografia completă a savantului, judicios întocmită de Aurel Rustoiu), cât şi în revista noastră (Al. Barnea, SCIVA 44, 1993, 2, p. 119–123). Domnia sa se recomandă prin propria sa operă, de referinţă în multe domenii ale arheologiei. „Dacoromano per nascita, italiano per elezione, cittadino del mondo per vocazione" (după cum i se adresa cândva unul din colegii săi de la Universitatea din Lecce), profesorul a sfidat decenii de-a rândul condiţiile vitrege întru propăşirea arheologiei româneşti, fiind ἐν παντὶ καιρῷ un adevărat πρόξενος καὶ εὐεργέτης al Institutului de Arheologie din Bucureşti. Precum iluştrii cetăţeni ai lumii elene de odinioară, a fost adesea încununat de-a lungul vieţii χρυσῷ στεφάνῳ (Medalia de Aur a Congreselor „Magna Graecia", Medalia de Aur a regiunii Basilicata, Medalia de Aur a Asociaţiei „Sybaris", a oraşelor Metaponto şi Venosa, Medalia de Aur cu diplomă, clasa I, pentru învăţământ, cultură şi artă acordată de preşedintele Republicii Italiene în 1982 şi multe altele). Diploma acordată de institutul nostru nu este de aur – a remarcat profesorul Petre Alexandrescu în cuvântul său; ea caută însă să exprime cu deplină sinceritate toată dragostea pe care arheologii români din toate generaţiile i-o poartă marelui magistru. „Feci quod potui", a răspuns cu binecunoscuta-i modestie profesorul Dinu Adameşteanu, în vreme ce o lacrimă i se prelingea pe chipul dominat de vigoarea care înfrânge întotdeauna senectutea. Evitând cu discreţie să vorbească despre sine, a lăsat colegului său de generaţie şi de studii şi bunului său prieten, profesorul Ion Barnea, plăcerea de a zugrăvi în alese cuvinte anii de ucenicie şi de împlinire

SCIVA, tomul 47, nr. 4, Bucureşti, octombrie–decembrie, 1996, p. 431–434

https://biblioteca-digitala.ro

ai unui mare om. Într-o caldă atmosferă profesorul Dinu Adameşteanu s-a întreţinut apoi cu membrii institutului, prilej de aducere aminte pntru cei mai vârstnici şi de învăţătură pentru cei mai tineri.

Un nou moment de referinţă în viaţa noastă ştiinţifică a fost prilejuit de înmânarea la 4 decembrie 1996 a Diplomei de membri de onoare ai Institutului de Arheologie profesorilor Milutin Garašanin şi Draga Garašanin. Iluştri reprezentanţi ai arheologiei sârbe, cei doi mari savanţi se numără totodată printre cei mai apropiaţi colaboratori ai institutului nostru şi, în general, ai cercetării arheologice din România. Operele lor au amplasat veritabile pietre unghiulare ale unui monumental edificiu al preistoriei balcanice, la care contribuie, nu în ultimul rând, şi exegeţii descoperirilor de pe teritoriul României. Dincolo însă de năzuinţele ştiinţifice comune, o caldă şi solidă prietenie a cimentat de-a lungul timpului legăturile profesorilor Milutin şi Draga Garašanin cu arheologii români. Cuvintele rostite cu acest prilej de profesorul Petre Alexandrescu şi de profesorul Dumitru Berciu au avut menirea să accentueze tocmai acest superb exemplu de fraternitate în cadrul comunităţii ştiinţifice. Profesorii Milutin şi Draga Garašanin au răspuns într-o imaculată limbă franceză, vorbind nu despre propriile realizări, ci mai degrabă despre ceea ce ar fi de făcut de acum înainte în cercetarea preistoriei balcanice, nu despre trecut, ci despre viitor. Participanţii la ceremonie nu vor uita uşor această frumoasă pildă de optimism, cu atât mai mult cu cât mesajul era pronunţat în momente de restrişte pentru greu încercatul popor sârb.

Alexandru Avram

SIMPOZIONUL INTERNAŢIONAL „GRECII ÎN MAREA NEAGRĂ" (ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗ ΜΑΥΡΗ ΘΑΛΑΣΣΑ), SALONIC, 7–10 MARTIE 1996

Dedicat memoriei neobositei cercetătoare a antichităţilor din Macedonia care a fost Iulia Vokotopoulou, simpozionul organizat de Departamentul de Antichităţi din Ministerul Culturii din Grecia a urmărit un scop îndrăzneţ: reunirea în aceeaşi sală a arheologilor care studiază colonizarea greacă în ţările riverane Mării Negre. Iniţiative anterioare în acest sens ar mai putea fi căutate, mai ales în perioada care a urmat normalizării circulaţiei oamenilor de ştiinţă, însă diferitele forme prin care acestea au fost puse în aplicare nu au avut darul să depăşească un anumit cadru local. Or, prin raportare la aceste eventuale antecedente, simpozionul de la Salonic s-a impus atât prin numărul mare de participanţi, cât şi prin amploarea temelor abordate în comunicările prezentate.

În conformitate cu cerinţele organizatorilor, participanţii la simpozion au prezentat nu atât comunicări cu pretenţii de originalitate absolută, cât mai degrabă *Forschungsberichte* consacrate celor mai importante situri elene din aria Pontului Euxin. În funcţie de personalitatea şi de dispoziţia fiecărui referent, acestea s-au constituit fie în prezentări critice ale cercetărilor întreprinse de-a lungul timpului, cu accent pe achiziţiile recente, fie în abordarea unor chestiuni esenţiale în cadrul problematicii unui sit. Comunicările au fost susţinute, conform dorinţei organizatorilor, în limbile greacă, rusă sau franceză (fiind asigurată traducerea simultană la cască) şi au fost însoţite în marea lor majoritate de proiecţii de diapozitive.

Participarea cea mai consistentă a venit din Rusia şi din Ucraina: numărul participanţilor a depăşit vizibil numărul siturilor elene de pe teritoriul acestor ţări care au fost obiectul respectivelor comunicări. În mai mică măsură au fost reprezentate Bulgaria şi România, din Turcia nu a fost decât un singur participant, iar Georgia nu a avut – din păcate, însă nicidecum din vina organizatorilor – nici un mesager.

https://biblioteca-digitala.ro

Timp de trei zile, prin comunicări extinse în mod generos la câte o jumătate de oră, participanţii au urmat străvechiul periplu al navigatorilor greci, începând cu Pontul Stâng, continuând cu cabotajul de-a lungul coastei septentrionale şi încheind circuitul cu coasta sudică a Mării Negre. Sesiunile au fost prezidate de reprezentanţi de frunte ai studiilor de istorie elenă din Grecia, precum profesorii M. Tiverios, L. Marangou, D. Triantaphyllos, V. Lamvrinoudakis, A. Vavritzas, D. Ignatiadou, I. Touratsoglou, A. Archontidou, P. Themelis, S. Drougou, I. Zervoudaki, H. Koukouli. Fiecare sesiune a fost urmată de discuţii, unele deosebit de consistente.

Principalele aşezări greceşti de pe teritoriul Bulgariei au fost prezentate de A. Fol (privire generală asupra „Traciei Pontice"), V. Dimitrov, E. Penkova (Apollonia), D. Kojuharov (Mesambria), M. Lazarov (Odessos), I. Karaiotov (Pyrgos), I. Iurukova (Pistiros, *emporion* grecesc în Tracia).

Siturile elene de pe teritoriul României şi-au găsit loc în comunicările prezentate de A. Rădulescu (Tomis), P. Alexandrescu (Histria, cu accent pe săpăturile din zona sacră), M. Mănucu Adameşteanu şi Vasilica Lungu (Orgame – Capul Dolojman) şi de semnatarul acestor rânduri (Callatis).

Au urmat comunicările consacrate cetăţii Tyras (T. L. Samoilova) şi altor aşezări de mai mică importanţă de la limanul Nistrului şi de pe insula Şerpilor (S. B. Ohotnikov). Un set întreg de comunicări a fost rezervat Olbiei (inclusiv aşezării de pe ostrovul Berezan) şi din teritoriul său: acad. S. D. Krîjiţki, V. V. Krapivina, A. S. Rusiaeva, N. A. Leipunskaia, S. B. Buiskih, A. B. Buiskih, E. Ia. Rogov, V. M. Otreşko, V. V. Nazarov.

Chersonesul şi celebra sa χώρα au constituit obiectul comunicărilor prezentate de G. M. Nikolaenko, M. I. Zolotariov, V. I. Kuzişcin şi A. N. Şceglov, în vreme ce aşezarea învecinată de la Kerkinitis a fost prezentată de V. A. Kutaisov.

Diferitele aşezări din componenţa Regatului Bosporan au fost prezentate de Iu. A. Vinogradov, O. Iu. Sokolova, G. D. Soloviov, E. V. Vlasova, E. A. Molev, V. D. Tolstikov, A. A. Maslennikov, G. A. Koşelenko, V. D. Kuzneţov. La rândul lor, comunicările prezentate de T. M. Arsenieva, E. M. Alekseeva, E. A. Savostina, Iu. V. Gorlov au fost consacrate siturilor greceşti de pe litoralul nord-pontic din zona situată la est de strâmtoarea Kerci.

S. Atasoy (Istambul) a încheiat periplul cu o expunere despre Amisos. Nu însă şi simpozionul, care a continuat cu o minunată excursie la Pella şi la Vergina, ocazie cu care participanţii au avut prilejul să viziteze vechea reşedinţă a regilor Macedoniei, mormintele regale în frunte cu cel al lui Filip al II-lea, precum şi alte spectaculoase morminte princiare cu cameră funerară recent descoperite în Macedonia. La acestea s-au adăugat vizitele la superbul Muzeu de Arheologie de la Salonic – unde participanţii s-au bucurat de ospitalitatea directorului D. Grammenos – şi la câteva din bisericile bizantine ale frumoasei metropole.

Din toate punctele de vedere, simpozionul a fost o reuşită, pentru care toţi participanţii au a fi recunoscători gazdelor şi în mod special domnului I. Tzedakis, directorul Departamentului de Antichităţi din Ministerul Culturii. Participanţii români (la care, în afară de cei menţionaţi mai sus, s-a adăugat Maria Alexandrescu Vianu, aflată la un sejur de studii la Atena) s-au bucurat în plus de ospitalitatea devenită deja proverbială a lui Aris Tzaravopoulos, arheolog la Departamentul de Antichităţi, prieten vechi al arheologilor români şi neobosit μυσταγωγός al nostru în antichităţile Eladei.

Faptul că lucrările simpozionului vor fi publicate – în limba greacă – sub îngrijirea Ministerului Culturii din Republica Elenă constituie un fapt pozitiv. Pe această cale, cercetările arheologice recente din lumea septentrională a oikumenei elene vor fi prezentate sintetic şi deosebit de accesibil colegilor noştri de specialitate din Grecia. Salutând succesul acestui prim simpozion euxino-pontic, unii participanţi şi-au exprimat dorinţa ca asemenea reuniuni să se repete în viitor, cu condiţia ca acestea să fie de acum înainte subsumate unei tematici mai reliefate, care să permită, de exemplu, ca unele din descoperirile deosebit de importante semnalate cu această ocazie să fie

https://biblioteca-digitala.ro

exploatate ştiinţific la valoarea pe care o merită. Interesul pe care studiile pontice îl suscită în mai multe ţări în ultimii ani – marcat, nu în ultimul rând, şi de apariţia unor anuare internaţionale de o excelentă ţinută, precum Il Mar Nero (Bucureşti–Roma–Paris), Colloquia Pontica (Londra), Ancient Civilisations from Scythia to Siberia (Moscova–St. Petersburg–Leyden) etc. – oferă cadrul necesar schimburilor de idei între cercetători trăind până mai ieri într-o păgubitoare izolare. Simpozionul de la Salonic a contribuit cu prisosinţă la recuperarea Pontului Euxin de către cercurile de elenişti.

Alexandru Avram

SIMPOZIONUL „ARHEOLOGIA ROMÂNĂ AZI" (Η ΡΟΥΜΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΣΗΜΕΡΑ), ATENA, 14–16 NOIEMBRIE 1996

Învingând greutăţi din cele mai neprevăzute şi luptându-se uneori chiar şi cu lipsa de entuziasm dovedită de unii colegi de breaslă, directorul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" din Bucureşti, profesorul Petre Alexandrescu, şi-a văzut recent împlinit un vis mai vechi: înscrierea în acordul de colaborare culturală între cele două ţări balcanice prietene, România şi Republica Elenă, a unui protocol bilateral privind înfiinţarea concomitentă a unor „şcoli" de istorie şi arheologie. Artizanii acestei convenţii din partea greacă sunt directorul Departamentului de Antichităţi din Ministerul Culturii din Grecia, domnul Iannis Tzedakis, şi colaboratorul său Aris Tzaravopoulos. Despre importanţa acestui acord se va vorbi, desigur, cu alte ocazii de acum înainte, inclusiv în presa de mare tiraj. Rândurile de faţă nu-şi propun decât să semnaleze un mic, dar semnificativ început pe calea unei colaborări a cărei trăinicie pare să fie inspirată atât de excelentele relaţii dintre România şi Grecia, cât şi de problematica istorică în bună parte comună căreia i se consacră arheologii, istoricii şi istoricii de artă din cele două ţări.

Este vorba de un colocviu găzduit la Atena de Ministerul Culturii din Grecia consacrat exclusiv prezentării situaţiei actuale din cercetarea românească închinată unor forme ale pre-elenităţii, elenităţii antice, bizantine şi post-bizantine pe teritoriul ţării noastre. Formularea din titulatura simpozionului a fost întrucâtva restrictivă; în fapt, tematica sugerată de gazdele noastre pentru comunicările ce urmau a fi prezentate a cuprins şi istoria modernă şi istoria artelor.

Timp de două zile s-au prezentat următoarele comunicări: Petre Alexandrescu, *L'Archéologie roumaine à l'aube du XXIe siècle*; Emilian Alexandrescu, *L'époque paléolithique en Roumanie*; Magda Mantu, *La culture de Cucuteni (1884–1996)*; Mircea Babeş, *Les Géto-Daces. Un millénaire d'histoire et de civilisation*; Alexandru Avram, *La Scythie Mineure jusqu'au VIe siècle ap. J.-C.*; Maria Alexandrescu Vianu, *L'art grec dans les colonies du Pont-Euxin*; Gavrilă Simion, *Noviodunum*; Emilian Popescu, *Le christianisme antique sur le territoire de la Roumanie. Ier–VIe siècles*; Aurelian Trişcu, *Substance et spiritualité. Les églises à fresques extérieures du nord de la Moldavie*; Ionel Cândea, *La communauté grecque de Brăila*. Din nefericire, nu au putut participa la simpozion doi dintre invitaţi, profesorul Adrian Rădulescu (din motive personale) şi profesorul Nicolae Şerban Tanaşoca (din motive birocratice).

Ultima zi a fost consacrată unei excursii de neuitat prin Atica sub îndrumarea amicală şi competentă a prietenului nostru Aris Tzaravopoulos. Participanţii au avut ocazia să viziteze, alături de celebrele monumente de la Brauron, Thorikos şi Sounion, un şantier arheologic din regiunea în care va fi amplasat viitorul aeroport internaţional al Atenei, unde săpăturile de salvare aflate în curs au relevat existenţa unei impresionante fortificaţii helladice.

Ospitalitatea asigurată de colegii greci şi, nu în ultimă instanţă, eforturile organizatorice depuse de doamna Magda Syrou au făcut ca încercările participanţilor de a prezenta în culori cât mai sugestive „arheologia română azi" să-şi găsească un cadru prielnic de manifestare. La rândul nostru îi aşteptăm pe colegii greci la o reuniune similară în România.

Alexandru Avram

https://biblioteca-digitala.ro

exploatate ştiinţific la valoarea pe care o merită. Interesul pe care studiile pontice îl suscită în mai multe ţări în ultimii ani – marcat, nu în ultimul rând, şi de apariţia unor anuare internaţionale de o excelentă ţinută, precum Il Mar Nero (Bucureşti–Roma–Paris), Colloquia Pontica (Londra), Ancient Civilisations from Scythia to Siberia (Moscova–St. Petersburg–Leyden) etc. – oferă cadrul necesar schimburilor de idei între cercetători trăind până mai ieri într-o păgubitoare izolare. Simpozionul de la Salonic a contribuit cu prisosinţă la recuperarea Pontului Euxin de către cercurile de elenişti.

Alexandru Avram

SIMPOZIONUL „ARHEOLOGIA ROMÂNĂ AZI" (Η ΡΟΥΜΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΣΗΜΕΡΑ), ATENA, 14–16 NOIEMBRIE 1996

Învingând greutăţi din cele mai neprevăzute şi luptându-se uneori chiar şi cu lipsa de entuziasm dovedită de unii colegi de breaslă, directorul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" din Bucureşti, profesorul Petre Alexandrescu, şi-a văzut recent împlinit un vis mai vechi: înscrierea în acordul de colaborare culturală între cele două ţări balcanice prietene, România şi Republica Elenă, a unui protocol bilateral privind înfiinţarea concomitentă a unor „şcoli" de istorie şi arheologie. Artizanii acestei convenţii din partea greacă sunt directorul Departamentului de Antichităţi din Ministerul Culturii din Grecia, domnul Iannis Tzedakis, şi colaboratorul său Aris Tzaravopoulos. Despre importanţa acestui acord se va vorbi, desigur, cu alte ocazii de acum înainte, inclusiv în presa de mare tiraj. Rândurile de faţă nu-şi propun decât să semnaleze un mic, dar semnificativ început pe calea unei colaborări a cărei trăinicie pare să fie inspirată atât de excelentele relaţii dintre România şi Grecia, cât şi de problematica istorică în bună parte comună căreia i se consacră arheologii, istoricii şi istoricii de artă din cele două ţări.

Este vorba de un colocviu găzduit la Atena de Ministerul Culturii din Grecia consacrat exclusiv prezentării situaţiei actuale din cercetarea românească închinată unor forme ale pre-elenităţii, elenităţii antice, bizantine şi post-bizantine pe teritoriul ţării noastre. Formularea din titulatura simpozionului a fost întrucâtva restrictivă; în fapt, tematica sugerată de gazdele noastre pentru comunicările ce urmau a fi prezentate a cuprins şi istoria modernă şi istoria artelor.

Timp de două zile s-au prezentat următoarele comunicări: Petre Alexandrescu, *L'Archéologie roumaine à l'aube du XXIe siècle*; Emilian Alexandrescu, *L'époque paléolithique en Roumanie*; Magda Mantu, *La culture de Cucuteni (1884–1996)*; Mircea Babeş, *Les Géto-Daces. Un millénaire d'histoire et de civilisation*; Alexandru Avram, *La Scythie Mineure jusqu'au VIe siècle ap. J.-C.*; Maria Alexandrescu Vianu, *L'art grec dans les colonies du Pont-Euxin*; Gavrilă Simion, *Noviodunum*; Emilian Popescu, *Le christianisme antique sur le territoire de la Roumanie. Ier–VIe siècles*; Aurelian Trişcu, *Substance et spiritualité. Les églises à fresques extérieures du nord de la Moldavie*; Ionel Cândea, *La communauté grecque de Brăila*. Din nefericire, nu au putut participa la simpozion doi dintre invitaţi, profesorul Adrian Rădulescu (din motive personale) şi profesorul Nicolae Şerban Tanaşoca (din motive birocratice).

Ultima zi a fost consacrată unei excursii de neuitat prin Atica sub îndrumarea amicală şi competentă a prietenului nostru Aris Tzaravopoulos. Participanţii au avut ocazia să viziteze, alături de celebrele monumente de la Brauron, Thorikos şi Sounion, un şantier arheologic din regiunea în care va fi amplasat viitorul aeroport internaţional al Atenei, unde săpăturile de salvare aflate în curs au relevat existenţa unei impresionante fortificaţii helladice.

Ospitalitatea asigurată de colegii greci şi, nu în ultimă instanţă, eforturile organizatorice depuse de doamna Magda Syrou au făcut ca încercările participanţilor de a prezenta în culori cât mai sugestive „arheologia română azi" să-şi găsească un cadru prielnic de manifestare. La rândul nostru îi aşteptăm pe colegii greci la o reuniune similară în România.

Alexandru Avram

https://biblioteca-digitala.ro

GHEORGHE POPILIAN LA A 70-A ANIVERSARE

Reputatul arheolog oltean căruia îi închin acest articol omagial, înarmat cu experienţa a patru decenii de nedezminţită prietenie, pe care mi-a făcut marea cinste să mi-o acorde încă din anii mei de ucenicie, şi de trainice raporturi de colaborare ştiinţifică, s-a născut la 28 octombrie 1926, în comuna Melineşti, jud. Dolj, dintr-o familie de preoţi cărturari şi învăţători. Clasele primare le-a urmat în satul natal, iar studiile secundare la prestigiosul Colegiu Naţional Carol I din Craiova. Facultatea de Istorie a Universităţii din Bucureşti, unde s-a numărat printre cei mai serioşi şi mai capabili studenţi, a absolvit-o în 1951, având ca specialitate istoria veche şi arheologia, domenii de cunoaştere cărora le-a dedicat integral fructuoasa sa activitate de cercetare.

Numit după terminarea studiilor asistent la Muzeul Regiunii „Porţilor de Fier" din Turnu Severin, antica Drobeta, într-un punct cheie pentru antichitatea romană din ţara noastră, devine în 1952 director al acestei instituții, fiind aproape sigur cel mai tânăr director de muzeu din ţară. A funcţionat acolo până la 15 iulie 1956, alcătuind un prim catalog ştiinţific pentru colecţiile arheologice şi numismatice (peste 5000 de monede), în ciuda marilor dificultăţi de documentare, şi care rămâne încă foarte valoros, ca un solid punct de plecare pentru cercetări ştiinţifice viitoare. Activ pe şantierele arheologice încă din anii studenţiei, participă în continuare în acei ani la săpăturile organizate, de mare amploare, de la Garvăn (Dinogetia) şi colaborează la redactarea rapoartelor publicate în anii 1952–1954, alături de profesorii Gh. Ştefan, I. Barnea, B. Mitrea şi mulţi alţii. Tot de atunci datează şi primele sale investigaţii de teren şi săpături arheologice pe pământ oltenesc, ce au dat apoi rezultate excelente, concretizate într-un număr impresionant de valoroase şi durabile contribuţii ştinţifice.

Când l-am cunoscut era muzeograf la Muzeul Olteniei din Craiova şi participa, între altele, la săpăturile arheologice de la Sucidava (Celeiu, pe atunci comună, apoi cartier al oraşului Corabia), în colectivul condus de regretatul profesor Dumitru Tudor. Păstrez încă amintirea tânărului arheolog de atunci, amabil şi deschis discuţiilor, cercetător inimos şi pe deplin format, pasionat de istorie veche, cu lecturi foarte întinse şi o frumoasă cultură generală ce depăşeau larg nivelul mediu în domeniile umaniste, iar în cele de specialitate aveau o adâncime de invidiat,

https://biblioteca-digitala.ro

fiind alimentate şi de la alte surse de informare, dacă nu mai ales de acestea, decât cele oficial puse la dispoziţia învăţăceilor în epocă. Pentru profesorii noştri, în bună parte comuni, ce-i îndrumaseră paşii pe căile arheologiei şi istoriei vechi, nutrea o vie recunoştinţă, dintre ei detaşându-se însă net, regretatul prof. D. M. Pippidi, care, alături de patronul „Olteniei romane”, Dumitru Tudor, cu care a colaborat permanent, l-a influenţat cel mai profund. În cazul meu, la ei s-a adăugat cumva G. Popilian, ca un exemplu demn de urmat.

În 1959, firul carierei sale ştiinţifice a părut că se rupe. Arestat cu ocazia unuia din ultimele valuri de teroare deschisă, pentru un delict ce se numea, cred, omisiune de denunţ, de fapt, de natură să vădească calităţile sale umane şi tăria sa de caracter, şi-a petrecut câţiva ani din viaţă în închisorile comuniste. Eliberat în 1963 a fost reîncadrat la Muzeul Olteniei, de unde s-a transferat la 1 iulie 1966 la Centrul de istorie, filologie şi etnografie al Academiei de la Craiova, atunci înfiinţat prin strădania dinamicului C. S. Nicolaescu-Plopşor.

Ieşit fortificat din trista sa experienţă penitenciară, ce pe cei mai mulţi i-ar fi putut distruge dacă scăpau cu viaţă, şi-a reluat cu hărnicie şi mare elan opera de investigare arheologică (1963) şi a izbutit să reia seria publicaţiilor ştiinţifice proprii (1964), de la un moment dat, chiar exploziv (1968). În vara anului 1975, trece prin trista experienţă a restructurărilor, fiind transferat la Muzeul Olteniei din Craiova, unde-şi continuă neobosit şi neabătut activitatea de cercetare, în ciuda nedreptăţii ce i se făcuse. Aceasta era cu atât mai greu de acceptat cu cât îşi susţinuse, în 1974, teza de doctor în istorie cu tema *Ceramica romană din Oltenia*, sub conducerea prof. Gh. Ştefan, pe care va reuşi de altfel s-o publice în 1976.

Reîncadrat în 1980 la Centrul de Ştiinţe Sociale din Craiova, cum fusese rebotezat între timp, şi care acum se numeşte Institutul de Cercetări Socio-Umane al Academiei Române, devine cercetător ştiinţific principal I şi director (aprilie 1990). Cel ce fusese unul dintre cei mai tineri directori de muzeu la începutul carierei ştiinţifice, ajunge astăzi unul dintre cei mai bătrâni directori de Institut, ce-şi păstrează însă nealterată tinereţea spirituală şi disponibilitatea pentru săpăturile arheologice, adică pentru vestigiile multi-seculare cu miros proaspăt de pământ. La aceasta se adaugă bineînţeles experienţa unei vieţi de activă cercetare personală şi de răbdătoare îndrumare a celor mai tineri.

La această oră de bilanţ merită să consemnăm că G. Popilian este unul dintre cei mai activi arheologi de teren din ţară, specializat aproape exclusiv în epoca romană. Săpăturile efectuate sunt impresionante ca volum şi ca importanţă, mai ales că o bună parte din rezultate au fost valorificate într-o formă sau alta, ceea ce, în cazul altor „angrosişti”, din păcate, nu s-a prea întâmplat.

Am anticipat, în cele de mai sus, participarea sa la cercetarea Sucidavei, unde a condus între 1967–1982 sectorul necropola plană de nord, cu excelente rezultate. O contribuţie cu totul deosebită a avut-o la investigarea arheologică a castrului roman şi a aşezării civile de la Slăveni între 1963–1982, ca şi la săpăturile efectuate la Romula, unde a fost prezent de la reluarea lor în 1965 şi a devenit în 1975 şeful şantierului, investigând incinta lui Filip Arabul, *villa suburbana* şi

https://biblioteca-digitala.ro

atelierele ceramice din zona aferentă acesteia, lucrări ce continuă şi în prezent. Fără a uita importanta sa colaborare la cercetările din zona „Porţile de Fier I", mai ales cele din antica Dierna, dispărută odată cu vechea Orşovă sub apele lacului de acumulare al hidrocentralei, sau la acelea din zona „Porţile de Fier II", la Ostrovul Şimian şi la Ostrovul Mare, socotim de importanţă majoră săpăturile arheologice de la Locusteni, din necropolă şi din aşezări, obiective descoperite personal de domnia sa, ce au început în 1969 şi îl mai solicită şi acum. De asemenea, a identificat şi cercetat vestigiile de la Craiova, punctul „Fântâna Obedeanu" şi de la Gropşani, jud. Olt, la care, asumându-ne riscul de a nu prezenta o listă absolut completă, vom adăuga participarea sa la o deosebit de interesantă săpătură arheologică în Bulgaria, la Pavlikeni.

Venind acum la publicaţiile celui pe care-l sărbătorim, ele se referă în special la Dacia sud-carpatică în perioada când a fost provincie romană, dar şi la cea pre- şi post- provincială. Am mai menţionat în acest cadru volumul *Ceramica romană din Oltenia* (1976), în care autorul a realizat o primă tipologie cuprinzătoare a ceramicii romane provinciale de la noi, cu stabilirea aportului fondului geto-dacic, în forme, decor ori tradiţie, de deosebit interes pentru studierea procesului de romanizare. Premieră pe plan naţional, lucrarea s-a bucurat de la apariţie de o foarte bună apreciere atât la noi cât şi în străinătate, fiind extrem de frecvent folosită şi citată. Monografia arheologică *Necropola daco-romană de la Locusteni* (1980) este şi ea de cel mai mare interes pentru lumea provincială romană de la noi şi din spaţiul învecinat din Serbia şi din Bulgaria. Alte necropole cercetate de G. Popilian (Dăneţi, Diseşti, Leu) au adus confirmări şi date suplimentare pe aceeaşi linie.

O preocupare permanentă cu rezultate excelente, chiar spectaculoase, a fost studierea importurilor de *terra sigillata* în Dacia sud-carpatică şi a imitaţiilor locale ale acestei categorii ceramice. Este o temă concretizată într-un număr mare de contribuţii, pe care, personal, le socot exemplare. Aş adăuga că în studierea unei alte grupe de ceramică mai deosebită, cea cu medalioane în relief, mi s-a întâmplat să colaborez cu G. Popilian la redactarea unui articol ce continuă să fie util. Într-o fază avansată de elaborare se află monografia consacrată necropolei plane de la Sucidava, la care s-a întâmplat de asemenea să ajut prin identificarea monedelor. De altfel, ceramica descoperită în morminte a fost utilizată, alături de cea de la Romula, Slăveni şi din alte locuri, la elaborarea importantei cărţi din 1976 citată mai sus.

Chiar dacă mai puţin numeroase, cercetările din aşezarea nr. 2 de la Locusteni, datată în sec. IV, din cea de la Gropşani, din sec. V–VII, sau din cea de la Craiova – „Fântâna lui Obedeanu", au fost concretizate în câteva articole importante pentru istoria post-romană a Olteniei, ce oferă date cu totul noi despre populaţia daco-romană. Ele urmează să fie dublate, sperăm curând, de monografii arheologice, ale căror manuscrise sunt gata să păşească pe drumul, uneori spinos, al editurilor.

Evident, din sumara noastră trecere în revistă nu pot lipsi articolele consacrate izvoarelor numismatice. O bună parte dintre ele privesc monedele romane republicane (tezaurele de la Şopot, Dunăreni, Plopşor, Tunşi, Lipov, Fărcaşele) şi,

https://biblioteca-digitala.ro

împreună cu cele consacrate drahmelor din Apollonia şi Dyrrhachium (mai ales tezaurul de la Basarabi) ori emisiunilor geto-dacice (Leu), au contribuit substanţial la mai buna cunoaştere a circulaţiei monetare din Dacia secolului I a.Chr.

Pentru monedele romane imperiale se cuvin amintite tezaurele de la Bujoru (Vespasian), Locusteni-Brabeţi (Hadrian), Belcinu (Faustina I), Gostavăţ, Drăghiceni şi Butoieşti, legate de războaiele din vremea lui Marcus Aurelius, precum şi a celor de la Bârca, Galicea Mare, Leorda, Tunarii Vechi, Motăţei, Pârşani, Leurda şi Ocolna, încheiate în perioada agitată a crizei imperiului şi îngropate, de la caz la caz, între domnia lui Gordian III şi Traianus Decius (cu momente deosebit de grave sub Filip Arabul). De asemenea, din perioada existenţei provinciei au fost studiate descoperirile izolate de la Slăveni, ce reprezintă o remarcabilă contribuţie la circulaţia monetară din Oltenia de la sud de Carpaţi. În treacăt fie spus, autorul a contribuit şi cu publicaţii privind gliptica ori numismatica sec. IV (*siliquae*) şi a vremii lui Mircea cel Bătrân.

G. Popilian, modest şi generos, n-a ezitat niciodată să colaboreze cu alţi cercetători sau, în unele cazuri, cu profesori ori amatori de istorie şi chiar să semneze împreună deşi redactarea îi aparţinea integral, pentru faptul, important fără îndoială, că-i puseseră la dispoziţie materialul. Pe de altă parte, a răspuns diferitelor solicitări, participând la volume cu caracter de popularizare privind istoria Craiovei sau a judeţului Dolj şi s-a achitat de sarcinile ce-i reveneau în cadrul unor opere ştiinţifice de factură enciclopedică adresate unui public mai larg. În acest sens se cuvine menţionată colaborarea sa masivă şi de înalt nivel calitativ la *Enciclopedia civilizaţiei romane* (1982), iniţiată şi coordonată de profesorul Dumitru Tudor, unde a acoperit integral vocile legate de „meşteşuguri", precum şi împrejurarea că se află printre colaboratorii extrem de utilelor volume din *Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României*, coordonată de Constantin Preda.

Cum sunt absolut sigur că G. Popilian se numără printre cei mai cunoscuţi arheologi şi numismaţi din ţară, nu voi face decât să amintesc că în decursul anilor a fost mereu prezent cu comunicări la sesiunile naţionale de rapoarte de săpături arheologice, la simpozioanele naţionale de numismatică, la diferite manifestări ştiinţifice organizate de muzee sau de alte instituţii, mai ales la cele din Oltenia. A paticipat la congrese şi colocvii internaţionale, fiind chiar preşedinte de onoare al Congresului *Rei Cretariae Romanae Fautores* de la Timişoara (1994).

Contribuţia acestui harnic, priceput, devotat şi răbdător cercetător este fără îndoială considerabilă şi va rămâne extrem de utilă prin faptul că practic în toate cărţile, studiile şi articolele sale el a publicat materiale noi, integrate evident într-un cadru mai larg. Sigur că ele privesc aproape exclusiv iubita sa Oltenie natală, dar prin varietatea şi calitatea lor, sunt de natură să demonstreze cum o investigaţie ştiinţifică complexă de caracter regional devine importantă nu numai pentru istoria locală, ci şi pentru istoria naţională şi chiar universală.

Cu ocazia aniversării a 70 de ani nu pot decât să-i urez din toată inima sănătate, viaţă lungă şi spor la treabă, nădăjduind că va vedea tipărite multe din importantele sale manuscrise şi având convingerea că la urările mele personale le

https://biblioteca-digitala.ro

pot adăuga fără ca nimeni să se supere (ceea ce este mai rar în lumea noastră) pe cele ale Colegiului de redacţie al revistei *Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie* şi ale tuturor colegilor din Institutul nostru, precum şi pe cele ale întregii suflări arheologice şi numismatice!

Gh. Poenaru Bordea

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. *Şantierul Garvăn (Dinogetia)*, SCIV 3, 1952, p. 349–421, colaborare.
2. *Şantierul Garvăn – Dinogetia*, SCIV 4, 1953, 1–2, p. 240–274, colaborare.
3. *Şantierul Garvăn – Dinogetia*, SCIV 5, 1954, 1–2, p. 161–197, colaborare.
4. *Cercetări arheologice de suprafaţă la Godeni (jud Dolj)*, SCIV 6, 1955, 1-2, p. 309-311.
5. *Muzeul comunal din Orlea*, RevMuz 1, 1964, 3, p. 278.
6. *Tezaurul medieval de la Suşiţa*, RevMuz 1, 1964, 4, p. 278–280, în colaborare cu L. Roşu.
7. *Noi dovezi privind invazia carpilor în Oltenia*, în *Comunicări. Centrul de istorie, filologie şi etnografie Craiova. Seria numismatică* I, Craiova, 1967, 54 p. + 2 pl.
8. *Un nou aspect al sfârşitului epocii bronzului în Oltenia*, în *Memorii. Centrul de istorie, filologie şi etnografie Craiova. Seria arheologică* 5, Craiova, 1967, 4 p. + 4 pl.
9. *Săpăturile de la Cioroiu Nou* (*1960–1961*), Apulum 6, 1967, p. 593–605, în colaborare cu D. Tudor şi I. Diaconescu.
10. *Tezaurul de la Basarabi*, în *Comunicări. Centrul de istorie, filologie şi etnografie Craiova. Seria numismatică* II, Craiova, 1968, 22 p. + 1 pl.
11. *Un tezaur de monede romane republicane descoperit la Şopot (jud. Dolj)*, SCN 4, 1968, p. 450–452, în colaborare cu C. Preda.
12. *Les recherches archéologiques dans la zone des Portes de Fer*, în *Académie de la R.S.R. Groupe de recherches complexes. Mémoires. Série archéologique* 5, Craiova, 1968, 32 p., colaborare.
13. *Două cuptoare de ars ţigle şi cărămizi descoperite la Romula*, RevMuz 6, 1969, 2, p. 167–169.
14. *Tezaurul de monede geto-dacice de la Leu (jud. Dolj)*, RevMuz 6, 1969, 3, p. 267–268, în colaborare cu T. Niţă.
15. *Tezaurul de monede romane republicane de la Dunăreni (jud. Dolj)*, Historica 1, 1970, p. 53–65.
16. *Un nouvel aspect de l'âge du bronze en Olténie*, în *Actes du VIIe Congrès International de Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Praga, 1970, p. 733–736.
17. *Noi tezaure romane imperiale descoperite în Oltenia*, în *Lucrările Sesiunii Muzeelor din 27–29 decembrie 1964* I, Bucureşti, 1971, p. 356–361.
18. *Descoperirea monetară de la Gostavăţ, judeţul Olt*, Historica 2, 1971, p. 35–51.
19. *O gemă gnostică de la Romula*, SCN 5, 1971, p. 211–213.
20. *Tezaurul de monede romane republicane de la Plopşor (jud. Dolj)*, SCN 5, 1971, p. 380–384.
21. *Thermele romane de la Slăveni*, Apulum 9, 1971, p. 622–641.
22. *Un atelier de* terra sigillata *à Romula*, Dacia, N.S. 16, 1972, p. 145–161.
23. *Atlasul complex Porţile de Fier*, Bucureşti, 1972, colaborare.
24. *Notă asupra tezaurului de monede romane imperiale de la Pârşani, com. Pieleşti, jud. Dolj*, în *Contribuţii istorice* I, Craiova, 1972, p. 190–199, în colaborare cu Z. Gărău.
25. *Date noi privind cultele de la Romula–Malva în lumina vaselor cu figuri în relief*, SCIV 24, 2973, 2, p. 239–257, în colaborare cu Gh. Poenaru Bordea.
26. *La céramique sigillée d'importation découverte en Olténie*, Dacia, N.S. 17, 1973, p. 179–216.

https://biblioteca-digitala.ro

pot adăuga fără ca nimeni să se supere (ceea ce este mai rar în lumea noastră) pe cele ale Colegiului de redacţie al revistei *Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie* şi ale tuturor colegilor din Institutul nostru, precum şi pe cele ale întregii suflări arheologice şi numismatice!

Gh. Poenaru Bordea

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. *Şantierul Garvăn (Dinogetia)*, SCIV 3, 1952, p. 349–421, colaborare.
2. *Şantierul Garvăn – Dinogetia*, SCIV 4, 1953, 1–2, p. 240–274, colaborare.
3. *Şantierul Garvăn – Dinogetia*, SCIV 5, 1954, 1–2, p. 161–197, colaborare.
4. *Cercetări arheologice de suprafaţă la Godeni (jud Dolj)*, SCIV 6, 1955, 1–2, p. 309–311.
5. *Muzeul comunal din Orlea*, RevMuz 1, 1964, 3, p. 278.
6. *Tezaurul medieval de la Suşiţa*, RevMuz 1, 1964, 4, p. 278–280, în colaborare cu L. Roşu.
7. *Noi dovezi privind invazia carpilor în Oltenia*, în *Comunicări. Centrul de istorie, filologie şi etnografie Craiova. Seria numismatică* I, Craiova, 1967, 54 p. + 2 pl.
8. *Un nou aspect al sfârşitului epocii bronzului în Oltenia*, în *Memorii. Centrul de istorie, filologie şi etnografie Craiova. Seria arheologică* 5, Craiova, 1967, 4 p. + 4 pl.
9. *Săpăturile de la Cioroiu Nou* (*1960–1961*), Apulum 6, 1967, p. 593–605, în colaborare cu D. Tudor şi I. Diaconescu.
10. *Tezaurul de la Basarabi*, în *Comunicări. Centrul de istorie, filologie şi etnografie Craiova. Seria numismatică* II, Craiova, 1968, 22 p. + 1 pl.
11. *Un tezaur de monede romane republicane descoperit la Şopot (jud. Dolj)*, SCN 4, 1968, p. 450–452, în colaborare cu C. Preda.
12. *Les recherches archéologiques dans la zone des Portes de Fer*, în *Académie de la R.S.R. Groupe de recherches complexes. Mémoires. Série archéologique* 5, Craiova, 1968, 32 p., colaborare.
13. *Două cuptoare de ars ţigle şi cărămizi descoperite la Romula*, RevMuz 6, 1969, 2, p. 167–169.
14. *Tezaurul de monede geto-dacice de la Leu (jud. Dolj)*, RevMuz 6, 1969, 3, p. 267–268, în colaborare cu T. Niţă.
15. *Tezaurul de monede romane republicane de la Dunăreni (jud. Dolj)*, Historica 1, 1970, p. 53–65.
16. *Un nouvel aspect de l'âge du bronze en Olténie*, în *Actes du VIIe Congrès International de Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Praga, 1970, p. 733–736.
17. *Noi tezaure romane imperiale descoperite în Oltenia*, în *Lucrările Sesiunii Muzeelor din 27–29 decembrie 1964* I, Bucureşti, 1971, p. 356–361.
18. *Descoperirea monetară de la Gostavăţ, judeţul Olt*, Historica 2, 1971, p. 35–51.
19. *O gemă gnostică de la Romula*, SCN 5, 1971, p. 211–213.
20. *Tezaurul de monede romane republicane de la Plopşor (jud. Dolj)*, SCN 5, 1971, p. 380–384.
21. *Thermele romane de la Slăveni*, Apulum 9, 1971, p. 622–641.
22. *Un atelier de* terra sigillata *à Romula*, Dacia, N.S. 16, 1972, p. 145–161.
23. *Atlasul complex Porţile de Fier*, Bucureşti, 1972, colaborare.
24. *Notă asupra tezaurului de monede romane imperiale de la Pârşani, com. Pieleşti, jud. Dolj*, în *Contribuţii istorice* I, Craiova, 1972, p. 190–199, în colaborare cu Z. Gărău.
25. *Date noi privind cultele de la Romula–Malva în lumina vaselor cu figuri în relief*, SCIV 24, 2973, 2, p. 239–257, în colaborare cu Gh. Poenaru Bordea.
26. *La céramique sigillée d'importation découverte en Olténie*, Dacia, N.S. 17, 1973, p. 179–216.

https://biblioteca-digitala.ro

27. *Notă asupra tezaurului de monede romane de la Bujoru, comuna Vârvor (jud. Dolj)*, SCN 6, 1974, p. 213–216.
28. *Un tezaur din secolul al IV-lea descoperit în Oltenia*, SCN 6, 1974, p. 229–231.
29. *Aspecte ale circulației monetare în castrul și așezarea romană de la Slăveni*, Oltenia 1, 1974, p. 75–82.
30. *Tezaurul de monede romane imperiale descoperit la Leurda – orașul Motru (jud. Gorj)*, Drobeta I, 1974, p. 147–157.
31. *Monedele orașelor Dyrrhachium și Apollonia în Oltenia*, Historica 3, 1974, p. 43–65.
32. *Contribution à la typologie des amphores romaines découvertes en Olténie (IIe – IIIe siècles de n.è.)*, Dacia, N.S. 18, 1974, p. 137–146.
33. *Recherches sur les amphores romaines*, în Collection de l'École française de Rome 10, Rome, 1972, recenzie, Dacia, N.S. 18, 1974, p. 295–296.
34. *Ceramica romană din Oltenia*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1976, 246 p. + 83 pl.
35. *Un quartier artisanal à Romula*, Dacia, N.S. 20, 1976, p. 221–250.
36. *Patru monumente inedite ale cavalerilor danubieni*, SCIVA 27, 1976, 2, p. 269–273, în colaborare cu D. Tudor.
37. *Tradition autochtone dans la céramique provinciale romaine de la Dacie méridionale*, Thraco-Dacica 1, 1976, p. 279–286.
38. *Muzeul Olteniei – istorie*, Craiova, 1976, colaborare.
39. Suzanne Tassinari, *La vaisselle de bronze, romaine et provinciale, au Musée des Antiquités Nationales* (XXIXe supplément à «Gallia»), Paris, 1975, recenzie, Dacia, N.S. 20, 1976, p. 297–298.
40. G. B. Rogers, *Potéries sigillées en Gaule Centrale. Les motifs non figurés* (XXVIIIe supplément à «Gallia»), Paris, 1974, recenzie Dacia, N.S. 20, 1976, p. 298–299.
41. *Nouvelles découvertes de sigillée d'importation en Dacie*, Dacia, N.S. 21, 1977, p. 343-350.
42. Ion Berciu, Const.C. Petolescu, *Les cultes orientaux dans la Dacie Méridionale*, Leiden, 1976, recenzie, Dacia, N.S. 21, 1977, p. 390–391.
43. *Istoria Craiovei*, Craiova, 1977, colaborare.
44. *Comori arheologice în regiunea Porților de Fier*, București, 1978, colaborare.
45. *Craiova în epoca post-romană*, în *Craiova, trecut, prezent și viitor*, Editura „Scrisul Românesc", Craiova, 1978, p. 59–62.
46. *Un nou tezaur de monede republicane romane descoperit în Oltenia*, Drobeta 3, 1978, p. 33–46.
47. *Profesorul Dumitru Tudor la a 70-a aniversare*, SCIVA 29, 1978, 2, p. 155–164.
48. Marcel Lutz, *La sigillé de Boucheporn (Moselle)*, (XXXIIe supplément à «Gallia»), Paris, 1977, recenzie, Dacia, N.S. 22, 1978, p. 380–381.
49. D. Protase, *Un cimitir dacic din epoca romană la Soporul de Câmpie. Contribuție la problema continuității în Dacia*, București, 1976, recenzie, Dacia, N.S. 22, 1978, p. 381–382.
50. *Continuitatea populației autohtone confirmată la Romula (sec. IV–VI)*, Contribuții istorice, filologice și socio-istorice 3 (Craiova), 1979, p. 70–75.
51. *Realizări în domeniul cercetărilor arheologice din Oltenia*, RMM–MIA 48, 1979, p. 23–24.
52. *Raport asupra săpăturilor arheologice efectuate în așezarea dacică și prefeudală de la Gropșani (1978)*, Materiale, Oradea, 1979, p. 155–157, în colaborare cu M. Nica.
53. *Raport asupra cercetărilor arheologice de la Locusteni (jud. Dolj)*, Materiale, Oradea, 1979, p. 207, în colaborare cu M. Nica și C. Tătulea.
54. Colette Bémont, *Moules de gobelets ornés de la Gaule Centrale au Musée des Antiquités Nationale* (XXXIIIe supplément à „Gallia"), Paris, 1978, recenzie, Dacia, N.S. 23, 1979, p. 391–392.
55. *Necropola daco-romană de la Locusteni*, Editura Scrisul Românesc Craiova, 1980, 122 p. + 64 pl.

https://biblioteca-digitala.ro

56. *Două tezaure de monede romane republicane descoperite în Oltenia*, BSNR 70–74, 1976–1980, 124–128, p. 153–161.
57. *Noi descoperiri de monede ale oraşelor Dyrrhachium şi Apollonia în Oltenia*, BSNR 70–74, 1976–1980, 124–128, p. 631–634.
58. *Tezaurul de monede romane de la Drăghiceni, judeţul Olt*, Oltenia 2, 1980, p. 85–101, în colaborare cu Şt. Chiţu.
59. *Un relief al lui Silvanus descoperit în Oltenia*, Oltenia 2, 1980, p. 109–112.
60. *Raport asupra cercetărilor arheologice de la Locusteni, jud. Dolj*, Materiale, Tulcea, 1980, p. 254–260.
61. *Săpăturile arheologice de la Romula*, Materiale, Tulcea, 1980, p. 351-353, în colaborare cu Şt. Chiţu şi M. Vasilescu.
62. *Săpăturile din aşezarea civilă a castrului roman de la Slăveni*, Materiale, Tulcea, 1980, p. 354–356.
63. *Săpăturile arheologice în necropola plană a Sucidavei*, Materiale, Tulcea, 1980, p. 364–365.
64. *L'atélier de céramique du camp romain de Slăveni*, Oltenia 3, 1981, p. 25–46.
65. *Noi mărturii arheologice descoperite la Craiova privind civilizaţia geto-dacică*, AO, S.N. 1, 1981, p. 45–52.
66. *Dolj – monografie*, colecţia „Judeţele Patriei", Edit. Academiei, Bucureşti, 1981, colaborare.
67. *Enciclopedia civilizaţiei romane* (coordonator ştiinţific D. Tudor), Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1982, colaborare cu 62 voci.
68. *Necropola daco-romană de la Leu*, Oltenia 4, 1982, p. 87–96, în colabrare cu T. Niţă.
69. *Necropola daco-romană de la Daneţi*, Thraco-Dacica 3, 1982, p. 47–67.
70. *Două tezaure de monede romane descoperite în Oltenia*, BSNR 75–76, 1981–1982, 129–130, p. 121–125.
71. *Dumitru Tudor*, necrolog, AO, S.N. 1983, p. 213–215.
72. *Săpăturile arheologice de la Romula*, Materiale, Braşov, Bucureşti, 1983, p. 324–326, în colaborare cu Şt. Chiţu şi M. Vasilescu.
73. *Săpăturile arheologice din aşezarea civilă a castrului de la Slăveni (jud. Olt)*, Materiale, Braşov, Bucureşti, 1983, p. 344.
74. *Săpăturile de la Locusteni – „La Gropan"*, Materiale, Braşov, Bucureşti, 1983, p. 395–397, în colaborare cu M. Nica.
75. Olga Bruckner, *Rimska keramika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije*, Belgrad, 1981, recenzie, AO, S.N. 2, 1983, p. 193–194.
76. *Aşezarea romană din secolul al IV-lea de la Locusteni*, în Documente recent descoperite şi informaţii arheologice, Bucureşti, 1984, p. 37–46.
77. *Date noi cu privire la centrul ceramic de la Romula*, AO, S.N. 3, 1984, p. 46–54.
78. *Un centre de production céramique dans les établissements romains de Locusteni (dép. de Dolj)*, în *Römerzeitliche Drehscheibenware in Barbaricum*, Weimar, 1984, p. 78–86.
79. *Tezaurul de monede romane de la Ocolna*, AO, S.N. 4, 1985, p. 58–68, în colaborare cu I. Stan–Mirceşti.
80. *La céramique sigillée d'importation d'Acidava*, Dacia, N.S. 30, 1986, p. 167–172, în colaborare cu I. Ciucă.
81. *Câteva consideraţii asupra necropolei de sud-est a Romulei*, AO, S.N. 4, 1986, p. 89–99.
82. Dénes Gábler, Andrea H. Vaday, *Terra sigillata im Barbaricum zwischen Pannonien und Dazien*, Budapesta, 1987, recenzie, Dacia, N.S. 31, 1987, p. 193–194.
83. *Tezaurul de monede romane imperiale de la Butoieşti (jud. Mehedinţi)*, SCN 9, 1989, p. 37-42, în colaborare cu I. Stan–Mirceşti.
84. *Villae rusticae în Dacia romană de la sud de Carpaţi*, AO, S.N. 6, 1981, p. 54–63.
85. xxx *Cahiers des Portes de Fer*, II, Belgrad, 1984, recenzie, AO, S.N. 6, 1989, p. 269–271.
86. *Un nou centru ceramic în Dacia romană de la sud de Carpaţi*, AO, S.N. 7, 1992, p. 19–26.
87. *Villa suburbana de la Romula, jud. Olt*, Materiale, Ploieşti 1, 1992, p. 231–234, în colaborare

https://biblioteca-digitala.ro

cu Şt. Chiţu şi M. Vasilescu.
88. *Staţiunea arheologică de la Locusteni, jud. Dolj*, Materiale, Ploieşti 1, 1992, p. 235–240, în colaborare cu C. Tătulea.
89. Ioan Glodariu, Vasile Moga, *Cetatea dacică de la Căpâlna*, Bucureşti, 1989, recenzie, AO, S.N. 7, 1992, p. 191–192.
90. *Ceramica de tip terra sigillata de import din aşezarea civilă a castrului roman de la Enoşeşti – Acidava (jud. Olt)*, AO, S.N. 8, 1993, p. 29–42, în colaborare cu I. Ciucă.
91. Ljiljana Bjelajac, *Terra sigillata u Gornjoj Meziji. Import i radionice Viminacium–Margum*, Belgrad, 1990, recenzie, Dacia, N.S. 37, 1993, p. 342–343 = AO, 8, 1993, p. 229–231.
92. Miloje Vasić, *Horreum Margi (Cuprija). Nalezi rimskog bronzanog novća IV i V veka iz municipija. Trouvaille de monnaies de bronze de IVᵉ–Vᵉ siècles en municipium Horreum Margi (Cuprija)*, Belgrad, 1990, recenzie AO 8, 1993, p. 231–232.
93. *Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României* (coordonator ştiinţific C. Preda) I, A–C, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994, colaborare cu 7 voci.
94. *Despre* lucernae-*le cu marca lui ARMENIVS*, AO, S.N. 9, 1994, p. 47–60.
95. *Academician D. M. Pippidi*, necrolog, AO, S.N. 9, 1994, p. 271–273.
96. Alexandru Suceveanu, Alexandru Barnea, *La Dobroudja romaine*, Bucureşti, 1991, recenzie, AO, S.N. 9, 1994, p. 265–267.
97. Mihail Macrea, Nicolae Gudea, Iancu Moţu, *Praetorium. Castrul şi aşezarea romană de la Mehadia*, recenzie AO, S.N. 9, 1994, p. 267–269.
98. *Sur les lampes d'ARMENIVS*, RCRFActa, 1995, p. 80–90.
99. *Unitatea culturală dintre provinciile Dacia şi Moesia*, Drobeta, 1995, p. 28–45.
100. *Starinar*, 42, 1993, recenzie, AO, S.N. 10, 1995, p. 215–217.
101. Miodrag Tomović, *Roman Sculpture in Upper Moesia*, Belgrad, 1993, recenzie, AO, S.N. 10, 1995, p. 218–221.
102. *CIBISUS la Romula*, AO, S.N. 11, 1996, p. 43–47.
103. *Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României* (coordonator ştiinţific C. Preda) II, D–L, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996, colaborare cu 11 voci.
104. Dragoslav Srejović, Cedomir Vasić, *Imperial mausolea and consecration memorials in Felix Romuliana Gamzigrad, East Serbia*, Belgrad, 1994, recenzie, AO, S.N. 11, 1996, p. 253–256.
105. Mira A. Ruzić, *Rimsko staklo u Srbiji (Roman Glass in Serbia)*, Belgrad, 1994, recenzie, AO, S.N. 11, 1996, p. 256–257.

https://biblioteca-digitala.ro

INDICE

TOM 47, 1996

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

REVISTE PUBLICATE
ÎN EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

REVISTA ISTORICĂ
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE
DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
MATERIALE ŞI CERCETĂRI ARHEOLOGICE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
THRACO-DACICA
ARHEOLOGIA MOLDOVEI
ARHIVELE OLTENIEI
STUDII ŞI CERCETĂRI DE NUMISMATICĂ
BULETINUL SOCIETĂŢII NUMISMATICE ROMÂNE
STUDII ŞI MATERIALE DE ISTORIE MEDIE
STUDII ŞI MATERIALE DE ISTORIE MODERNĂ
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
- SERIA TEATRU - MUZICĂ - CINEMATOGRAFIE
- SERIA ARTĂ PLASTICĂ
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
- SÉRIE THÉÂTRE - MUSIQUE - CINÉMA
- SÉRIE BEAUX - ARTS

La publication „STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE"paraît 4 fois par an. Toute commande de l'étranger sera adressée à: RODIPET S.A., Piaţa Presei Libere, nr. 1, sect. 1, P.O.Box 33-57, Fax 401-2226407, Tel. 401-6185103; 401-2224126, Bucureşti, România; ORION PRESS INTERNATIONAL S.R.L., Şos. Olteniţei 35-37, sect. 4, P.O.Box 61-170, Fax 401-31232425, 401-6347145, Tel. 401-6346345, Bucureşti, România; AMCO PRESS S.R.L., Bd. N. Grigorescu 29A, ap. 66, Sect. 3, P. O. Box 57-88, Fax 401-3125109, Tel 401-6439390; 401-3125109, Bucureşti.

Les normes pour la rédaction des manuscrits et la liste des abréviations employés dans la revue ont été publiées dans le tome 46, 1995, n°s 3-4, p. 343-370.

Adresse du Collège de rédaction: str. Henri Coandă, nr. 11, Ro-71119, Bucarest, Roumanie. Tel. 401-6597152, Fax 401-6503410.

Apărut în 1997

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

LUCRĂRI DE ARHEOLOGIE ŞI DE ISTORIE VECHE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

D. M. PIPPIDI, **Inscripţiile din Scythia Minor I**, 1984, 544 p.
MIHAI SÂMPETRU, **Tropaeum Traiani. Monumentele romane**, 1984, 198 p.
I.T. DRAGOMIR, **Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul cultural Stoicani–Aldeni**, 1984, 194 p.
DAN GH. TEODOR, **Civilizaţia romanică la est de Carpaţi în secolele V–VII e.n. Aşezarea de la Botoşana–Suceava**, 1984, 132 p.
N. CONSTANTINESCU, **Curtea de Argeş (1200–1400). Asupra începuturilor Ţării Româneşti**, 1984, 170 p.
GH. BICHIR, **Geto-dacii din Muntenia în epoca romană**, 1984, 188 p.
C. PREDA, **Geto-dacii din Bazinul Oltului Inferior. Dava de la Sprâncenata**, 1986, 200 p.
EUGEN COMŞA, **Neoliticul pe teritoriul României. Consideraţii**, 1987, 198 p.
IORGU STOIAN, **Inscripţiile din Scythia Minor II**, 1987, 436 p.
MIHAIL ZAHARIADE, **Moesia Secunda, Scythia şi Notitia Dignitatum**, 1988, 200 p.
MIRCEA D. MATEI, **Civilizaţia urbană românească. Contribuţii (Suceava până la mijlocul secolului al XVI-lea)**, 1989, 222 p.
D.M. PIPPIDI, **Studii de istorie şi epigrafie**, 1990, 279 p.
GH. SĂULESCU, **Descrierea istorico-geografică a cetăţii Caput Bovis (Capul Boului seau Ghertina)**, 1991, 128 p.
ALEXANDRU PĂUNESCU, **Ripiceni–Izvor. Paleolitic şi mezolitic**, 1993, 228 p.
M. MACREA, N. GUDEA, I. MOŢU, **Praetorium. Castrul şi aşezarea romană de la Mehadia***, 1993, 214 p.*
ALEXANDRU SUCEVEANU, **Alexandru cel Mare**, 1993, 340 p.
EUGEN COMŞA, **Figurinele antropomorfe din epoca neolitică pe teritoriul României***, 1995, 224 p.*

* Lucrările se pot procura, la preţuri convenabile, din depozitul editurii:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea Victoriei, nr. 125, Bucureşti – 79717, România. Telefon: 401-6507680/156.

Celelalte lucrări sunt epuizate.

ISSN 1220 – 4781

SCIVA, tomul 47, nr. 4, Bucureşti, octombrie-decembrie 1996, p. 341–446

Lei 1500

https://biblioteca-digitala.ro